

KARABÜK ÜNİVERSİTESİ

İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

Journal of Karabuk University Faculty of Economics and Administrative Sciences

e-ISSN: 2791-755X

Cilt/Volume:4
Sayı/Issue:1
Yıl/Year:2024

KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ
Journal of Karabuk University Faculty of Economics and Administrative Sciences

Hakemli Dergidir
Blind Peer Reviewed Journal

İmtiyaz Sahibi (Grant Holder)
Prof. Dr. Fatih KIRIŞIK

Editör (Editor)
Doç. Dr. Mehmet KIRLIOĞLU

Editör Yardımcısı (Associated Editor)
Dr. Öğr. Üyesi Abdül Samet ÇELİKÇİ

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü (Managing Editor)
Arş. Gör. Emel BEDİR

Alan Editörleri (Field Editors)
Uluslararası İlişkiler (International Relations)
Doç. Dr. Latif PINAR
Kamu Yönetimi ve Yönetim Bilişim Sistemleri (Public Administration and Management Information Systems)
Doç. Dr. Yasin TAŞPINAR
Sosyal Hizmet, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri (Social Work, Labour Economics and Industrial Relations)
Doç. Dr. Bora BALUN
Siyaset Bilimi (Political Science)
Doç. Dr. Utku AYBUDAK
İktisat (Economics)
Dr. Öğr. Üyesi Murat ERGÜL

Yayın Kurulu (Editorial Board Members)
Prof. Dr. Ersin MÜEZZİNOĞLU (Karabük Üniversitesi)
Prof. Dr. Francesco CASALE (Università degli Studi di Camerino)
Prof. Dr. Mustafa Nail ALKAN (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Oğuzhan ZENGİN (Karabük Üniversitesi)
Prof. Dr. Tarık TUNCAY (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Yener ŞİŞMAN (Anadolu Üniversitesi)
Doç. Dr. Aamir JAMAL (University of Calgary)
Doç. Dr. Bora BALUN (Karabük Üniversitesi)
Doç. Dr. Yaser SNOUBAR (Qatar University)
Doç. Dr. H. İrem KALAYCI KIRLIOĞLU (Karabük Üniversitesi)
Doç. Dr. Latif PINAR (Karabük Üniversitesi)
Doç. Dr. Ramile DADAŞOVA (Azərbaycan Milli İlimlər Akademisi)
Doç. Dr. Yakup KAYA (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mohammad Sharif KARİMİ (Razi University)
Dr. Öğr. Üyesi Veysi BAYDAR (Karabük Üniversitesi)
Dr. Natalia GOLUBİAK (Vasyl Stefanyk Precarpathian National University)

CİLT/Volume: 4 SAYI/Number: 1 YIL/Year: 2024

YAYIN TÜRÜ/TYPE OF PUBLICATION

Yerel/Sürekli Yayın (Periodical)

YAYIN DİLİ/LANGUAGE

Yayın dili Türkçe ve İngilizcedir.
The publication language of the journal is Turkish and English.

YAYINLANMA BİÇİMİ/PERIOD of PUBLICATION

Yılda iki sayı olarak yayımlanan uluslararası, hakemli, açık erişimli ve bilimsel bir dergidir.
This is a scholarly, international, peer-reviewed, open-access journal published twice a year.

YAYIN TARİHİ/PUBLICATION DATE

30.06.2024

İNDEKSLER (INDEXES)

Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi aşağıdaki ulusal ve uluslararası indekslerce taranmaktadır.

Journal of Karabuk University Faculty of Economics and Administrative Sciences has been indexed by the following national and international database.

- ResearchBib Academic Resource Index
- İdealonline
- I2OR
- CiteFactor
- Asos İndeks
- Scientific Indexing Services (SIS)
- Directory of Research Journals Indexing

YAYIN YÖNETİM YERİ/ADMINISTRATION OFFICE OF PUBLICATION

Karabük Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Karabük-TÜRKİYE
Tel: +90 444 0 478

İLETİŞİM ADRESİ/CONTACT ADDRESS

Karabük Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kat: 4, Oda No: 403
Karabük-TÜRKİYE
Tel: +90 444 0 478 / +90 370 418 65 08
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/unikatoplumvebilim>
unikad@karabuk.edu.tr
kirlioglumehmet@gmail.com
sametcelikci@hotmail.com

Bu dergide yayınlanan makalelerde ifade edilen görüş ve ifadeler yazarların sorumluluğundadır.
Statements and opinions expressed in papers published in this journal are the responsibility of the authors.

EDİTÖRDEN

Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi bünyesinde çevrimiçi olarak yılda iki kez yayımlanan çok disiplinli ve disiplinler arası hakemli, uluslararası ve akademik bir dergidir. Dergimizin temel amacı iktisadi ve idari bilimlerin temel alanlarını konu alan akademik çalışmaları yayınlamaktır.

Dergimizin yedinci sayısında toplam altı makale yer almaktadır. Muhammed Enes SAYIN ve Hasan TERZİ “İhtiyaç Algısı, Kişilik Özellikleri, Tutumluluk ve Gösteriş Tüketim Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi” isimli çalışmaları ile bireylerin değişen tüketim alışkanlıkları çerçevesinde ihtiyaç kavramına bakış açılarını ve ihtiyacı nasıl algıladıklarını incelemiştir. Müşerref ARIK ve Melike Buse AKCAN “Kırılgan Beşli Ülkelerinin Büyüme Analizi: 1971-2021 Dönemi Fourier Analizi” isimli çalışmaları ile ele alınan ülkelerde genel büyüme ile tarım, endüstri ve hizmet sektörleri büyümesinin sürdürülebilirliğini araştırmışlardır. Lütfü Taylan ŞALAP “Ambrosius’un Mektuplarında Auctoritas ve Potestas” isimli makalesi ile auctoritas – potestas kavramlarını tarihsel bir argüman eşliğinde Ambrosius’un mektuplarında incelemiştir. Ebru GÜR “Afrika’nın Giydirilmiş Siyasal Kimliğinin Dönüşümü: Afrika Birliği” isimli makalesi ile Afrika’daki siyaset ve güvenlik alanlarında yaşanan gelişmeleri aydınlatması amacıyla Afrika Birliği Örgütü’nün Afrika Birliği’ne dönüşümünü ele almıştır. Erden KİŞİ “Siyasi ve Teolojik Yönleri ile 20. Yüzyılda Hindistan’da Mahatma Gandhi ve Gandizm” isimli makalesi ile uzun bir geçmişe sahip olan Hindistan’ın bağımsızlık hareketini, siyasi ve sosyolojik yönleri ile analiz etmiştir. Kezban BÜYÜKYILMAZ “Avrupa Birliği’nde Sığınma Mevzuatı” isimli makalesi ile Avrupa Birliği’nin sığınma mevzuatını incelemiştir.

Dergimizin yedinci sayısında danışma kurulu, yayın kurulu ve hakem kurulunda yer alarak bizlere destek veren kıymetli hocalarımıza teşekkür ederiz. Ayrıca çalışmalarını bizlerle paylaşan bilim insanlarına da minnettarız. Bundan sonraki zamanlarda da bizlere vereceğiniz destek ile sosyal bilimler alanında daha güçlü adımlarla yol alacağımızın farkındayız. Bu nedenle sizleri yayın kurulumuz, danışma kurulumuz veya hakem kurullarımızda görmekten onur duyarız. Bilimsel bir platform haline gelmeye çalıştığımız bu yolda vereceğiniz her türlü destekten dolayı teşekkür eder, saygılarımızı sunarız.

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

İhtiyaç Algısı, Kişilik Özellikleri, Tutumluluk ve Gösteriş Tüketim Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi Examining The Relationships between Perception of Needs, Personality Traits, Frugality, and Conspicuous Consumption Muhammed Enes SAYIN, Hasan TERZİ	1-22
Kırılgan Beşli Ülkelerinin Büyüme Analizi: 1971-2021 Dönemi Fourier Analizi Growth Analysis of The Fragile Five Countries: Fourier Analysis for The Period 1971-2021 Müşerref ARIK, Melike Buse AKCAN	22-37
Ambrosius'un Mektuplarında Auctoritas ve Potestas Auctoritas and Potestas in The Letters of Ambrosius Lütfü Taylan ŞALAP	38-48
Afrika'nın Giydirilmiş Siyasal Kimliğinin Dönüşümü: Afrika Birliği The Transformation of Africa's Garbed Identity into African Union Ebru GÜR	49-65
Siyasi ve Teolojik Yönleri ile 20. Yüzyılda Hindistan'da Mahatma Gandhi ve Gandizm Mahatma Gandhi and Gandhism in India in the 20th Century with Political and Theological Aspects Erden KİŞİ	66-77
Avrupa Birliği'nde Sığınma Mevzuatı Asylum Legislation in the European Union Kezban BÜYÜKYILMAZ	78-97

İHTİYAÇ ALGISI, KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ, TUTUMLULUK VE GÖSTERİŞ TÜKETİM ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN İNCELENMESİ¹

Muhammed Enes SAYIN²

Hasan TERZİ³

Öz

Tüketim insanın var olduğu tüm zamanlarda aralıksız ve kesintisiz varlığını sürdüren bir eylem olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüketim bir ihtiyacın karşılanması, tatmin edilmesi amacıyla üretilen bir ürün veya hizmeti elde etme, satın alma, ona sahip olma ya da kullanma olarak tanımlanmaktadır. Tüketim üzerinde yapılan tüm tanımlar incelendiğinde vurgunun ihtiyaç kavramına yapıldığı görülmektedir. Dolayısıyla tüketimi ve tüketicilerin davranışlarını anlamakta ihtiyaç kavramı önemli bir görev icra etmektedir. Tüketimi anlamının ve anlamlandırmanın yolu ihtiyacı anlamaktan geçmektedir. Buradan hareketle çalışmada kişilik özellikleri, tutumluluk düzeyi, gösterişçi tüketim eğilimi ve ihtiyaç algısı arasındaki ilişkilerin ortaya çıkartılması amaçlanmaktadır. Bu çalışmanın amacı bireylerin değişen tüketim alışkanlıkları çerçevesinde ihtiyaç kavramına bakış açılarını ve ihtiyacı nasıl algıladıklarını ortaya koymaktır. Bu doğrultuda bireylerin kişilik özellikleri, tutumluluk düzeyleri ve gösterişçi tüketim eğilimleri ile ihtiyaç algıları arasındaki ilişkilerin ortaya konulması hedeflenmiştir. Bu amaç ve hedef çerçevesinde hazırlanan anket formuyla Karabük ilinde ikamet eden 605 kişiden veri toplanmıştır. Yapılan analizler sonucunda katılımcıların demografik özelliklerine göre ihtiyaç algılarının, tutumluluk düzeylerinin ve gösterişçi tüketim eğilimlerinin farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Kişilik özellikleri, tutumluluk, gösterişçi tüketim ile ihtiyaç algıları arasında anlamlı ilişkinin olduğu, bireylerin ihtiyaçları dolayısıyla da tüketim tercihlerinin bu değişkenlerin etkisiyle şekillendiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelime: İhtiyaç, İhtiyaç Algısı, Kişilik Özellikleri, Gösterişçi Tüketim, Tutumluluk.

EXAMINING THE RELATIONSHIPS BETWEEN PERCEPTION OF NEEDS, PERSONALITY TRAITS, FRUGALITY AND CONSPICUOUS CONSUMPTION

Abstract

Consumption emerges as an action that continues its existence continuously and uninterruptedly at all times of human existence. Consumption is defined as obtaining, purchasing, owning, or using a product or service produced to satisfy a need. When all definitions of consumption are examined, it is seen that the emphasis is placed on the concept of need. Therefore, the concept of need plays an important role in understanding consumption and consumer behavior. The way to understand and make sense of consumption is to understand the need. From this point of view, it is aimed to reveal the relationships between personality traits, level of frugality, conspicuous consumption tendency, and perception of need. This study aims to reveal the perspectives of individuals on the concept of need and how they perceive the need within the framework of their changing consumption habits. In this direction, it is aimed to reveal the relationships between individuals' personality traits, frugality levels, conspicuous consumption tendencies, and need perceptions. Data were collected from 605 people residing in the province of Karabük with a questionnaire prepared within the framework of this purpose and target. As a result of the analysis, it was concluded that the perceptions of needs, frugality levels, and conspicuous consumption tendencies differed according to the demographic characteristics of the participants. It has been determined that there is a significant relationship between personality traits, frugality, conspicuous consumption, and perceptions of needs and that the effect of these variables shapes the needs of individuals and therefore consumption preferences.

Keywords: Need, Perception of Need, Personality Traits, Conspicuous Consumption, Frugality.

¹ Bu çalışma Muhammed Enes Sayın'ın "Kişilik Özellikleri, Tutumluluk, Gösterişçi Tüketim ve İhtiyaç Algısı Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

² Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, İşletme Fakültesi, menesssayin@karabuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8423-8352

³ Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, İşletme Fakültesi, hasanterzi@karabuk.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3731-6482

Bu Yayına Atıfta Bulunmak İçin: Sayın, M. E., & Terzi, H. (2024). İhtiyaç algısı, kişilik özellikleri, tutumluluk ve gösteriş tüketim arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(1), 1-21.

GİRİŞ

Tüketim insan hayatının bir parçası olarak insanlığın var oluşundan bu yana gerçekleşen bir eylemdir. Tüm insanların ortak davranışlarıdır ve hayatın sürekliliğinin sağlanması ve devamlılığı için gerekli olan bir eylemdir (Altunışık vd., 2017: 115). Tüketilen ürünler ve tüketimin anlamı değişse bile tüketimin kendisi değişmeyen bir gerçek olarak kalmıştır.

Tüketim ihtiyaçlara göre şekillenen ve gerçekleşen bir olaydır. İhtiyacın olmadığı ya da hissedilmediği yerde tüketimden söz etmek anlamsız olacaktır. Tüketim olmadığına ise günümüzdeki işletmeler, pazarlar, ekonomiler ve hatta politik sistemlerden söz etmek imkânsız bir hal alacaktır. Bu sebeple hem gündelik yaşamı anlamlandırmak hem de pazar denilen arenada tüketicilerin nasıl davranışlar sergilediğini ortaya koyabilmek için tüketimi ve tüketiciyi anlamak, yorumlamak ve bu bilgiler ışığında politikalar geliştirmek gerekecektir (İslamoğlu ve Altunışık, 2017: 3).

TDK sözlüğünde (Türk Dil Kurumu, 2021a) üretilen veya yapılan şeylerin kullanılıp harcanması, bitirilmesi, tüketme işi anlamına gelen tüketim, bir ihtiyacın giderilmesi ve tatmin edilmesi amacıyla, üretilen bir ürün veya hizmeti edinme, satın alma, ona sahip olma ya da kullanma olarak açıklanmaktadır (Odabaşı, 2017: 5). Tüketim bireylerin hayatlarını sürdürdükleri topluma katılmak, o toplumun bir parçası olarak insani yetenek ve kapasitelerini geliştirmek amacıyla ortaya koydukları faaliyetler olarak tanımlanabilir. Bu açıdan bakıldığında tüketimin çerçevesini toplumun belirlemiş olduğu ihtiyaçlar ve bu ihtiyaçların karşılanma şekil ve biçimleri meydana getirmektedir (Buğra, 2000: 10–11).

Tüketim tanımları incelendiğinde temel vurgunun ihtiyaç kavramına yapıldığı görülmektedir. Tüketim, ihtiyacı giderme eylemidir. Dolayısıyla tüketimi anlama ve anlamlandırma çabalarına yol gösterecek en önemli olgu “ihtiyaç”tır. İhtiyacın ne olduğunu anlamak tüketim eylemini açıklama çabalarına ve ayrıca tüketicilere yönelik ürün ve hizmet geliştirmek, pazarlama çabalarını o yöne kaydırmak ve işletme faaliyetlerini şekillendirmek gibi işletme kararlarına ışık tutacaktır.

İhtiyaç kavramına getirilen yaklaşımlar uzun dönemli toplumsal olaylar (kıtlık, açlık ve bolluk dönemlerinde) ve üretim-tüketim faaliyetlerindeki değişimlerle birlikte farklılaşmıştır. Değişik kültür ve dinlerde tanımları farklılaşan ihtiyaç kavramını kimi bilginler 3 basamakta (İmam Gazali, Şâtibi, İbn Haldun ve diğerleri) ele alırken kimi araştırmacılar ise 5 basamakta (Abraham Maslow) değerlendirmektedirler. Sözlük anlamı olarak ihtiyaç güçlü istek, yokluk, yoksunluk ve güçlü istek anlamlarına gelmektedir. Bir başka tanıma göre ihtiyaç karşılanmaması halinde insanın zorluk ve sıkıntıya düşmesine yol açan gereksinimler anlamına gelmektedir (Yaran, 2000a). Diğer bir tanımda ihtiyaç mevcut durum ile arzu edilen durum arasındaki ölçülebilir farklılık olarak anılmaktadır (Beatty, 1981: 40). Sonuç olarak ihtiyacı insan hayatındaki yeri olan herhangi bir şeyin eksikliğinin meydana getirdiği durum olarak tanımlanabilir.

Yukarıda geçen tanımlar tüketimin bireysel yönü ile ilgili anlatımları içermektedir. Bu tanımlarında yanında ihtiyacın toplumsal bir tarafı da vardır. Bu yönüyle ihtiyaçlar, belli bir tarzda yaşamı sürdürmeyi, diğerleriyle belirli çerçevede etkileşime girmeyi, belli bir kişiliğe bürünmeyi, belirli eylemleri gerçekleştirmeyi ya da belirli amaçlara ulaşmayı içermektedir (Slater, 1997: 84–86).

Tarihsel gelişim sürecinde giderek artan üretkenliğin bir sonucu olarak “arzular” “istekler”e, istekler de “ihtiyaç”lara dönüşmüş ve tüketime konu olan ürün ve hizmetler farklı kullanımlara sahip hale gelmiştir. Aynı şekilde lüks kabul edilen ürünler gerekli ürünlere, gerekli oldukları düşünülen ürünler de standart ihtiyaçlara dönüşmüştür (Yanıklar, 2010: 26). Dolayısıyla bireyler toplumsal statü ve rolleri, kültürel yapıları, gelirleri, yaşları, kişilik

özellikleri, tutumluluk düzeyleri ve tutumluluğun tam tersi olarak kabul edilebilecek gösterişçi tüketim eğilimleri gibi faktörlere bağlı olarak ihtiyaçlarını tanımlamaya, algılamaya başlamışlardır.

Buradan hareketler çalışmada tüketim bağlamında ihtiyaç olgusunun kavramsal çerçevesi çizildikten sonra bireylerin ihtiyaç algısı ile tüketicinin satın alma davranışını etkileyen faktörlerden kişilik özellikleri, gösterişçi tüketim eğilimi ve tutumluluk düzeyi arasındaki ilişkilerin ortaya çıkartılması amaçlanmaktadır.

İhtiyaç ve İhtiyaçlar Hiyerarşisi

Türkçeye Arapçadan giren ve “hacv” kökünden türeyen (Yaran, 2000b: 573) ihtiyaç, TDK sözlüğünde gereksinim, güçlü istek, yoksulluk ve yokluk olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2021b). Oxford sözlüğünde ise ihtiyacın İngilizce karşılığı olan Need sözcüğü bir şeye/kişiye sadece sahip olmak istediğin için değil, gerekli ya da çok önemli olduğu için ihtiyaç duymak olarak tanımlanmaktadır (Oxford, 2022). En temel tanımıyla ihtiyaç bir şeyin eksikliğinin hissedilmesi, eksikliğin fark edilmesi anlamına gelmektedir (Altunışık vd., 2017a: 122, Odabaşı, 2019a: 10). İhtiyaç mevcut durum ile arzu edilen durum arasındaki ölçülebilir farklılık demektir (Beatty, 1981: 40).

Bir diğer tanımda ise ihtiyaç; insanın hayatını devam ettirebilmesi için hissedilen ve giderilmesi gerekli olan eksikliklerdir. İhtiyacın tüketimin temel güdüleyicisi olması burada hissedilen eksiklikle alakalıdır. Bu eksiliğin yani ihtiyacın ortaya çıkmasıyla eksikliği gidermek için tüketim eylemine yönelim başlamaktadır (Torlak, 2016: 46–47). İhtiyaç belirli bir şekil veya tarzda hayatı devam ettirmeyi, başkalarıyla belirli bir çerçeveye içerisinde iletişim ve etkileşimde olmayı, belirli bir kişilik yapısına bürünmeyi, belirli eylem ve davranış şekillerini gerçekleştirmeyi veya belirli amaç ve hedefleri ulaşmayı kapsamaktadır (Slater, 1997: 84–86). Bir şeyin ihtiyaç olduğunu söylemek onun bir bedeninin, kişinin ya da toplumsal düzenin varlığının veya kimliğinin devam etmesi için gerekli olduğunu söylemektir. Dolayısıyla insanlar için temel ihtiyaç, karşılanmadığı takdirde ölüm veya hastalanmalara neden olacak yiyecek, giyecek ve barınma gibi ihtiyaçlardır (Slater, 1998: 313).

İhtiyaç kavramına farklı bilim dallarında çeşitli bakış açılarıyla yaklaşılmaktadır. Bu yaklaşımlardan birisi de iktisatçıların ihtiyaç tanımlamalarıdır. İktisatçılara göre ihtiyaç insanların hayatta kalmaları için gerekli olan doğal ve toplumsal gerekliliklerin tamamıdır (Hançerlioğlu, 1995: 134). İhtiyaç karşılandığında insanların zevk ve haz duydukları, karşılanmadığında ise acı ve üzüntü duyulan ve hayatın devam etmesini tehlikeye sokan duygulara verilen addır (Dinler, 2015: 12). Bir başka iktisat tanımında ise ihtiyaç birey ve toplum olarak hissedilen yokluk manasına gelmektedir. Ekonomik anlamda bu yokluk bir ürün veya hizmetin eksikliği olarak kendini gösterir ve ekonomik faaliyetlerin temel amacı bu yokluğu yani ihtiyacı tatmin etmektir. Ekonomik rejimlerin temel yapı taşı ise ihtiyaçların tatmin edilmesinde kullanılan yöntemdir (Burhan, 1984: 18). Zira ihtiyaçlar yeme, giyinme, seyahat vb. gibi ürün ve hizmetin tüketimiyle giderilebiliyorsa iktisadi olarak görülüyorken, ürün ve hizmet tüketerek karşılanamayan ihtiyaçlar ise iktisadi olmayan ihtiyaçlar olarak kabul edilmektedir. Ekonomi iktisadi olan ihtiyaçlarla ilgilenmektedir (Ünsal, 2011: 5).

Öte yandan ihtiyaç bir şeyi elde etme, edinme arzusudur. Bu arzu ile yokluk duyumu ve acı, hoşnutsuzluk beraber olmaktadır ve yaşanan bu durum ihtiyaç sahibini ihtiyacını gidermeye sevk etmektedir. İhtiyacın giderilmesiyle hoşnutluk meydana gelirken giderilmemesi durumunda yokluk hissinin verdiği acı devam edecektir (Güler, 2003: 500). İktisatçılara göre buradaki ihtiyacın giderilememesi gelirle, yani kaynaklarla alakalıdır. Onların bakışına göre ihtiyaçlar sınırsız ve sonsuzken kaynaklar sınırlıdır ve ihtiyaçlarla onları karşılayacak ürün ve

hizmetler arasında uyumsuzluk bulunmaktadır. Buradan hareketle iktisat kıt kaynakların sınırsız kabul edilen ihtiyaçlar arasında pay edilmesi, kıt kaynaklarla ihtiyaçların giderilmesi, tatmin edilmesi olarak tanımlanmaktadır (Tabakoğlu, 1988: 43–44).

İhtiyaç konusuyla ilgilenen diğer bir bilim dalı psikolojidir. Bu alanda ihtiyaç konusunu inceleyen ve diğer birçok alanın temel aldığı çalışma ihtiyaçlar hiyerarşisi adıyla Psikolog Abraham Maslow tarafından yapılmıştır (Maslow, 1943). Maslow insan davranışlarını anlamak için onları motive eden etkenleri araştırmış ve çalışmalarını neticesinde insanları harekete geçiren temel motivasyonun ihtiyaç olduğu sonucuna varmış. Çalışmalarında ihtiyacı 5 aşamada sınıflandırmış ve bir piramit benzetmesiyle açıklamıştır. Bu piramitte Maslow temel ihtiyaçları en alt basamaktan başlatarak en üst basamağa doğru bir sıralama yapmıştır. Maslow'a göre ihtiyaçlar hiyerarşisindeki basamaklar şöyle sıralanmaktadır:

Fizyolojik İhtiyaçlar: İnsanların hayatlarını sürdürebilmek için temel gereksinimleri olan ihtiyaçları tanımlar. Fizyolojik ihtiyaçlar tüm ihtiyaçların en temeli ve güçlü olanıdır. Fizyolojik ihtiyacı gideremeyenler diğer hiçbir ihtiyaçlarını düşünemezler. Fizyolojik ihtiyaçlar hava, açlık, susuzluk, uyku, sağlık vb. ihtiyaçlardır.

Güvenlik İhtiyacı: Piramidin ikinci basamağını oluşturan güvenlik ihtiyacı öncelikle fizyolojik ihtiyacı karşılayanlar için geçerli olan bir ihtiyaçtır. Bu ihtiyaç barınma, bireyin kendisinin, ailesinin ve toplumun güvenliğinin sağlanması, dışarıdan gelecek tehlikelere karşı korunma gibi güvenlik ve emniyet ihtiyaçlarını içerir.

Sevgi ve ait olma İhtiyacı: Sevgi, şefkat ve ait olma ihtiyacı piramidin üçüncü basamağını oluşturmaktadır. Bu seviyede insanların aile, eş, çocuklar, arkadaş gibi çevrelerle arasında oluşacak sevgi bağı ve bir topluluğa, bir gruba ait olma, sevme ve sevilme ihtiyaçları ortaya çıkmaktadır.

Saygı İhtiyacı: Sevgi ve ait olma ihtiyacının da karşılanmasıyla dördüncü basamak olan saygı ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Bu düzeyde insanlar beğenilme ve saygı görme eksikliğini hissetmektedir. Prestij, itibar, statü, başarı, başkaları tarafından beğenilmek ve takdir edilmek, kendine saygı duymak gibi ihtiyaçlar piramidin dördüncü basamağı olan saygı ihtiyacı içerisinde değerlendirilmektedir.

Kendini Gerçekleştirme İhtiyacı: İhtiyaçlar hiyerarşisinin doruk noktası ve son basamağı kendini gerçekleştirme ihtiyacıdır. Bu seviyedeki insanlar kendi potansiyelini ortaya çıkartma, kişisel tatmini gerçekleştirme ve kendini gösterme gayreti içerisindeyler. Kendini gerçekleştirme kişinin olabileceği her şey haline gelmesi anlamına gelmektedir (Hagerty, 1999: 250).

Maslow'a göre aşamalar halinde tanımladığı ihtiyaçlardan alt basamaktaki ihtiyaçları karşılamadan bir üst basamaktaki ihtiyaçlara sıra gelmemekte veya üst basamaklar geri planda kalmaktadır. Ancak alt basamakların tatmininden sonra bir üst basamağa geçilmektedir. Özellikle en güçlü ihtiyaç olarak tanımladığı fizyolojik ihtiyaçlar tamamlanmadan güvenlik ihtiyacı ortaya çıkmamaktadır. Bu ihtiyacı gidermekten mahrum olan insanların tek gayesi ve odaklandığı yegâne eylemi fizyolojik ihtiyacı karşılamaktır. Tüm çabası bunun içindir. Bu ihtiyaç karşılandıktan sonra sırasıyla güvenlik ihtiyacı, sevgi ve ait olma ihtiyacı, saygı ihtiyacı ve kendini gerçekleştirme ihtiyacına sıra gelmektedir (Maslow, 1943: 370–396, Schultz ve Schultz, 2002: 607, Zorlu, 2020: 76, Demirel ve Aslan, 2019: 58).

Hiyerarşik basamaklarda oluşan ihtiyaç olgusunun oluşumunda onu etkileyen bazı faktörler bulunmaktadır. Tüketici davranışlarının oluşumunda da etkili olan bu faktörler alan yazında 5 temel sınıflandırmada incelenmiştir. Satın alma kararı ve tüketim tercihini etkileyen ihtiyacın oluşumunda etkili olan faktörler aşağıda maddeler halinde verilmiştir. Bu faktörler

aynı zamanda insanla ilişkili olan iktisat, psikoloji, sosyoloji gibi bazı bilim alanlarının konularıyla alakalı alt kavramları içermektedir.

Kişisel Faktörler: Demografik özellikler, durumsal faktörler

Sosyo-kültürel Faktörler: Kültür, din, sosyal sınıf, referans gruplar, aile, rol

Ekonomik Faktörler: Gelir, satın alma gücü, dış etmenler

Psikolojik Faktörler: Motivasyon, algılama, öğrenme, tutumlar, kişilik, değer

Pazarlama Çabaları: Ürün, fiyat, dağıtım, tutundurma

YÖNTEM

Bu çalışmada bireylerin ihtiyaç algısı ile tüketici davranışını etkileyen faktörlerden kişilik özellikleri, gösterişçi tüketim eğilimi ve tutumluluk düzeyi arasındaki ilişkilerin ortaya çıkartılması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda çalışma kapsamında cevap aranan araştırma soruları şöyledir;

S1: Demografik özelliklere göre bireylerin ihtiyaç algısı, tutumluluk düzeyi ve gösterişçi tüketim eğilimi farklılaşmakta mıdır?

S2: Bireylerin tutumluluk düzeyleri biyolojik ihtiyacı etkiler mi?

S3: Bireylerin tutumluluk düzeyleri sosyal ihtiyacı etkiler mi?

S4: Bireylerin gösterişçi tüketim eğilimleri biyolojik ihtiyacı etkiler mi?

S5: Bireylerin gösterişçi tüketim eğilimleri sosyal ihtiyacı etkiler mi?

S6: Bireylerin kişilik özellikleri biyolojik ihtiyacı etkiler mi?

S7: Bireylerin kişilik özellikleri sosyal ihtiyacı etkiler mi?

S8: Bireylerin kişilik özellikleri tutumluluk düzeylerini etkiler mi?

S9: Bireylerin kişilik özellikleri gösterişçi tüketim eğilimlerini etkiler mi?

Çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden biri olan ilişkisel karşılaştırmalı araştırma deseni kullanılmıştır. Araştırma kapsamında bireylerin ihtiyaç algılarını ortaya koymak amacıyla nicel veri toplama yöntemlerinden anket tekniği tercih edilmiştir. Hazırlanan anket formu ile kolayda örnekleme yöntemi seçilerek, 23 Eylül - 14 Ekim 2022 tarihleri arasında Karabük ilinde yaşayan bireylerden veriler toplanmıştır. Bu kapsamda 605 kişiden veri toplanmış ancak yapılan incelemeler sonucunda eksik ya da yanlış doldurulan 85 adet form analiz dışında bırakılmış ve analizler kalan 520 anket formu üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada kullanılan anket formu beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların demografik özellikleri ile ilgili tanımlayıcı sorular yer almaktadır. İkinci kısımda Castelo-Branco ve arkadaşları tarafından oluşturulan Cervantes Çalışma Grubu (2008) tarafından geliştirilen, 2011 yılında Bal ve Şahin (2011) tarafından Türkçeye uyarlanan Cervantes Kişilik Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek 20 ifadeden ve üç boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin boyutları duygusal denge, tutarlılık ve dışa/içe dönük olarak belirtilmiştir. Üçüncü bölümde Lastovicka ve diğerleri (1999) tarafından geliştirilen tutumluluk ölçeği kullanılmıştır. 8 ifadeden oluşan tek boyutlu ölçekte katılımcılardan ifadelerle katılım derecelerinin 0 ile 5 arasında puanlamaları istenmiştir. Dördüncü kısımda Chaudhuri ve diğerleri (2011) tarafından geliştirilen ve Ölçek Topçu (2019) tarafından Türkçeye uyarlanan 11 ifadede ve tek boyutlu gösterişçi tüketim ölçeği kullanılmıştır. Anketin beşinci kısmında ise Strong ve Fiebert (1987) tarafından geliştirilen ihtiyaç ölçeği kullanılmıştır. Ölçek 20 ifadeden oluşan ölçekte

katılımcılardan ifadelerin kendileri için ne kadar önemli olduğunu 0 ile 10 arasında (0-hiç önemli değil, 5-fikrim yok, 10-çok önemli) puanlamaları istenmiştir. Ölçek kapsamındaki ifadeler Abraham Maslow tarafından oluşturulan ihtiyaçlar hiyerarşisinin basamakları temel alınarak hazırlanmıştır ve bireylerin bu ihtiyaçlara ne ölçüde önem verdiklerini ölçmektedir. Bu kapsamda 1-4 arası ifadeler fizyolojik ihtiyaçlar, 5-8 arası ifadeler güvenlik ihtiyaçları, 9-12 arası ifadeler sevgi ve ait olma ihtiyacı, 13-16 arası ifadeler saygı ihtiyacı, 17-20 arası ifadeler kendini gerçekleştirme ihtiyacına yönelik cümlelerden oluşmaktadır.

BULGULAR

Tanımlayıcı İstatistiksel Analizler

Araştırma kapsamında oluşturulan anket formunda katılımcılardan demografik özellikler kapsamında cinsiyet, medeni durum, yaş, ailenin aylık toplam geliri, çalışma durumu, en son bitirilen eğitim kurumu ve algılanan dindarlık düzeyi bilgileri istenmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların demografik özellikleri

Cinsiyet			Medeni Durum		
	Sayı	Yüzde		Sayı	Yüzde
Kadın	286	55	Evli	326	62,7
Erkek	234	45	Bekar	194	37,3
Yaş			Aylık Gelir		
22 Yaş ve Altı	101	19,4	6.000 TL ve Altı	68	13,1
23 - 28 Yaş	92	17,7	6.001 - 9.000 TL	73	14
29-35 Yaş	119	22,9	9.001 - 12.000 TL	98	18,8
36 - 45 Yaş	105	20,2	12.001 - 15.000 TL	86	16,5
46 Yaş ve Üzeri	103	19,8	15.001 TL ve Üzeri	195	37,5
Eğitim Seviyesi			Çalışma Durumu		
İlköğretim	16	3,1	Kamu Çalışanı	228	43,8
Lise	147	28,3	Özel Sektör	62	11,9
Ön lisans	47	9	Serbest Meslek	16	3,1
Lisans	173	33,3	Emekli	15	2,9
Yüksek Lisans	97	18,7	Öğrenci	120	23,1
Doktora	40	7,7	Ev Hanımı	60	11,5
Dindarlık Düzeyi			Çalışmıyor	19	3,7
Dindar değil	23	4,4			
Az dindar	208	40			
Çok dindar	289	55,6			

Güvenilirlik Testleri

Güvenilirlik bir ölçek ya da test grubunun ölçümlerin hatasız olma derecesi ve dolayısıyla tutarlı sonuçlar vermesi olarak tanımlanabilir. Bir araştırmanın tam anlamıyla doğru sonuç vermesi için güvenilirlik düzeyi büyük önem taşımaktadır (Peter, 1979: 6). Çalışma

kapsamında kullanılan ihtiyaç algısı, tutumluluk, gösterişçi tüketim ve kişilik ölçeklerine ait güvenilirlik analizi sonuçları tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. İhtiyaç, tutumluluk, gösterişçi tüketim ve kişilik ölçeklerinin güvenilirlik analizi

	Cronbach’s Alpha
İhtiyaç Algısı Ölçeği	0,873
Tutumluluk Ölçeği	0,737
Gösterişçi Tüketim Ölçeği	0,879
Kişilik Ölçeği	0,731

Tablo 2 incelendiğinde anket çalışması kapsamında kullanılan ölçeklerin güvenilirlik için belirlenen temel sınırı (0,7) geçtiği görülmektedir.

Farklılıkları İncelemeye Yönelik Analizler

Demografik özellikler ile ihtiyaç algısı, tutumluluk, gösterişçi tüketim ve kişilik özelliklerinin alt boyutları arasındaki farklılıkları ortaya çıkartmaya yönelik t-testi ve ANOVA analizleri yapılmıştır. İhtiyaç algısı ölçeği Maslow’un ihtiyaçlar hiyerarşisindeki beş basamağa atıfla hazırlanmış sorular analizlerde fizyolojik ve güvenlik ihtiyaçları biyolojik ihtiyaçlar başlığında, sevgi ve ait olma, saygı ve kendini gerçekleştirme ihtiyaçları ise sosyal ihtiyaçlar başlığında toplanmıştır. Analizlerde ihtiyaç bu iki başlık içerisinde değerlendirilmiştir.

Cinsiyete Göre Karşılaştırmalar

Araştırmaya katılan bireylerin ihtiyaç algısı, tutumluluk ve gösterişçi tüketim ölçeklerine verdikleri cevaplar cinsiyetleri açısından karşılaştırmalı olarak analiz (t-testi) edilmiştir. Tutumluluk ve gösterişçi tüketim ölçeklerinde kadınlar ve erkekler arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunmazken, ihtiyaç algıları ölçeğindeki farklılığa ilişkin sonuçlar tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Cinsiyete göre ihtiyaç algısına ilişkin t testi sonuçları

Değişkenler	Kadın		Erkek		t	sd
	ort.	ss	ort.	ss		
Biyolojik İhtiyaçlar	0,69	0,3	0,77	0,29	-2,79*	518
Sosyal İhtiyaçlar	0,79	0,28	0,89	0,26	-3,94*	

* $p < ,05$

İhtiyaç algısı ölçeğinde biyolojik ihtiyaçlar ve sosyal ihtiyaçlar boyutları arasında kadın ve erkekler arasında anlamlı bir fark olduğu gözlemlenmiştir. Bu fark incelendiğinde biyolojik ihtiyaçlarda erkeklerin ortalama puanlarının (ort.=0,77; ss=0,29), kadınların ortalama puanlarından (ort.=0,69; ss=0,3) yüksek olduğu belirlenmiştir. Benzer şekilde sosyal ihtiyaçlarda erkeklerin ortalama puanları (ort.=0,89; ss=0,26), kadınların ortalama puanlarından (ort.=0,79; ss=0,28) daha yüksek olduğu görülmektedir. Dolayısıyla erkekler biyolojik ve sosyal ihtiyaçlara kadınlardan daha yüksek önem verdikleri çıkarımı yapılabilir.

Medeni Duruma Göre Karşılaştırmalar

Katılımcıların ihtiyaç algısı, tutumluluk ve gösterişçi tüketim ölçeklerine verdikleri cevaplar medeni durum açısından karşılaştırmalı olarak T-testiyle analiz edilmiştir.

Tablo 4. Medeni duruma göre ihtiyaç algısına ilişkin t testi sonuçları

Değişkenler	Evli		Bekâr		t	sd
	ort.	ss	ort.	ss		
Biyolojik İhtiyaçlar	0,72	0,26	0,75	0,33	-1,03	518
Sosyal İhtiyaçlar	0,81	0,28	0,89	0,27	-3,14*	

* $p < ,05$

İhtiyaç algısı ölçeğinin alt boyutlarından biyolojik ihtiyaçlarda evli ve bekârlar arasında anlamlı bir fark bulunmazken, sosyal ihtiyaçlarda medeni durum grupları arasında anlamlı bir fark olduğu gözlemlenmiştir. Bu fark incelendiğinde sosyal ihtiyaç algısında bekâr bireylerin ortalama puanlarının (ort.=0,89; ss=0,27), evli olanların ortalama puanlarından (ort.=0,81; ss=0,28) daha yüksek olduğu görülmüştür.

Tablo 5. Medeni duruma göre tutumluluk ve gösterişçi tüketime ilişkin t testi sonuçları

Değişkenler	Evli		Bekâr		t	sd
	ort.	ss	ort.	ss		
Tutumluluk	2,65	1,08	3,06	1,07	-4,09*	518
Gösterişçi Tüketim	1,32	0,15	1,40	0,15	-5,74*	

* $p < ,05$

Tutumluluk ve gösterişçi tüketim ölçeklerinde evli ve bekar olanlar arasında yapılan t-testi sonucunda evli ve bekarlar arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Tablo 5’te yer alan puan ortalamalarıyla bu fark incelendiğinde tutumluluk ölçeğinde bekarların puan ortalaması (ort.=3,06; ss=1,07), evlilerin ortalamalarından (ort.=2,65; ss=1,08) yüksek olduğu belirlenmiştir. Benzer şekilde gösterişçi tüketim ölçeğinde bekarların ortalamasının (ort.=1,40; ss=0,15), evlilerin (ort.=1,32; ss=0,15) daha büyük olduğu gözlemlenmektedir.

Çalışma Durumuna Göre Karşılaştırmalar

Araştırma kapsamında görüşüne başvuru alan bireylerin anket formunda kullanılan ölçeklere verdikleri cevaplar çalışma durumu bakımından farklılaşıp farklılaşmadığı ANOVA analiziyle test edilmiştir.

Tablo 6. Çalışma duruma göre ihtiyaç algısına ilişkin ANOVA testi sonuçları

Değişkenler	Kamu Çalışanı (1)		Özel Sektör (2)		Serbest Meslek (3)		Emekli (4)	
	ort	ss	ort	ss	ort	ss	ort	ss
Biyolojik İhtiyaçlar	0,71	0,26	0,69	0,34	0,83	0,34	0,77	0,18
Sosyal İhtiyaçlar	0,83	0,27	0,80	0,27	0,9	0,34	0,8	0,3
	Öğrenci (5)		Ev Hanımı (6)		Çalışmıyor (7)		F	Fark (Tukey)
	ort	ss	ort	ss	ort	ss		
Biyolojik İhtiyaçlar	0,81	0,33	0,69	0,28	0,73	0,16	2,47	Fark yok
Sosyal İhtiyaçlar	0,93	0,26	0,75	0,28	0,9	0,21	3,52*	5>6

* $p < ,05$

Tablo 6’da görüldüğü üzere araştırmaya katılanların biyolojik ihtiyaç boyutunda çalışma grupları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunmazken, sosyal ihtiyaç boyutunda çalışma grupları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark olduğu gözlemlenmiştir. Bu fark incelendiğinde öğrencilerin puan ortalamasının (ort.=0,93; ss=0,26) ev hanımlarının ortalamasından (ort.=0,75; ss=0,28) daha büyük olduğu fark edilmiştir. Buradan hareketle öğrencilerin sosyal ihtiyaçlara ev hanımlarından daha fazla önem verdikleri, sosyal ihtiyaçları kendileri için daha önemli gördükleri sonucu çıkarılabilir.

Tablo 7. çalışma duruma göre tutumluluk ve gösterişçi tüketime ilişkin ANOVA testi sonuçları

Değişkenler	Kamu Çalışanı (1)		Özel Sektör (2)		Serbest Meslek (3)		Emekli (4)	
	ort	ss	ort	ss	ort	ss	ort	ss
Tutumluluk	2,67	1,09	2,87	0,99	3,52	1,11	2,77	1,07
Gösterişçi Tüketim	1,32	0,15	1,34	0,14	1,38	0,19	1,32	0,18
	Öğrenci (5)		Ev Hanımı (6)		Çalışmıyor (7)		F	Fark (Tukey)
	ort	ss	ort	ss	ort	ss		
Tutumluluk	3,12	1,11	2,51	1,10	2,60	0,69	4,42*	5>1,6
Gösterişçi Tüketim	1,44	0,14	1,32	0,14	1,33	0,16	9,02*	5>1,2,6

* $p < ,05$

Tablo 7 incelendiğinde tutumluluk düzeyinde çalışma grupları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark olduğu gözlemlenmektedir. Bu fark incelendiğinde öğrencilerin puan ortalamasının (ort.=3,12; ss=1,11), kamu çalışanlarının puan ortalaması (ort.=2,67; ss=1,09) ile ev hanımlarının puan ortalamasından (ort.=2,51; ss=1,10) daha yüksek çıktığı görülmektedir. Öğrencilerin kamu çalışanları gibi belirli ve sabit bir gelirlerinin olmaması daha tutumlu olmalarının altında yatan sebep olabileceği değerlendirilmektedir. Öte yandan öğrencilerinin ev hanımlarından daha tutumlu olmaları öğrencilerin daha bireysel yaşarken ev hanımlarının genellikle bir ailenin üyesi oldukları, aile üyeleriyle ilgili kararlarda katkıları olması hasebiyle sadece kendisi için değil ailenin diğer üyeleri için de kararlar aldığı ve genellikle ailenin bir geliri olması, bu gelire göre kararları alması gibi sebeplere dayandırılabilir.

Tablo 7 incelendiğinde gösterişçi tüketim eğiliminde çalışma grupları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Bu farklılık incelendiğinde öğrencilerin (Ort.=1,44; ss=0,14) puan ortalamasıyla, kamu çalışanları (ort.=1,32; ss=0,15), özel sektörde çalışanları (ort.=1,34; ss=0,14) ve ev hanımlarının (ort.=1,32; ss=0,14) ortalama puanlarından daha yüksek bir ortalamaya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum gösterişçi tüketimin tanımında yer alan bireylerin olduklarından daha yüksek bir konuma sahip olduklarını hissettirmek ve o yüksek konuma ulaşmak amacıyla yapılan tüketim türü olmasından kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Öğrenciler diğer çalışan gruplarına nazaran daha düşük gelire sahiptir ve toplumun alt katmanında oldukları değerlendirilir. Bu sebeple öğrenciler gösterişçi tüketime yönelerek kendileri için daha yüksek toplumsal statüyü hedef olarak belirledikleri, kendilerini orada görmek istedikleri sonucu çıkarılabilir.

Eğitim Düzeyine Göre Karşılaştırmalar

Katılımcıların anket formunda kullanılan ölçeklere verdikleri cevaplar eğitim düzeyi bakımından farklılaşp farklılaşmadığı tek yönlü varyans analiziyle test edilmiştir. Araştırmaya katılan bireylerin ihtiyaç algılarının eğitim düzeyi grupları arasında farklılaşmazken, tutumluluk düzeyinde ve gösterişçi tüketim eğiliminde anlamlı farklılıklar olduğu görülmüş ve sonuçlar tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Eğitim düzeyine göre tutumluluk ve gösterişçi tüketime ilişkin ANOVA testi sonuçları

Değişkenler	İlköğretim (1)		Lise (2)		Ön Lisans (3)		Lisans (4)	
	ort	ss	ort	ort	ss	ss	ort	ss
Tutumluluk	2,53	1,42	3,06	2,77	1,14	1,14	2,69	0,92
Gösterişçi Tüketim	1,30	1,36	1,40	1,32	0,15	1,16	1,35	0,14
	Yüksek Lisans (5)		Doktora (6)		F	Fark (Tukey)		
	ort	ss	ort	ss				
Tutumluluk	2,58	0,98	2,76	0,86	2,78*		2>5	
Gösterişçi Tüketim	1,35	0,16	1,33	0,15	4,37*		2>4	

* $p<,05$

Tablo 8’de görüldüğü üzere araştırmaya katılan bireylerin tutumluluk düzeyinin eğitim düzeyi grupları arasında farklılaşıp farklılaşmadığını ölçmek amacıyla yapılan ANOVA analizi sonucuna göre tutumluluk düzeyinde gelir grupları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Bu fark incelendiğinde lise mezunlarının ortalamalarının (ort.=3,06; ss=1,14), diğer tüm eğitim düzeylerinden büyük olduğu gibi, yüksek lisans mezunlarının ortalamasından da (ort.=2,58; ss=0,98) daha yüksek olduğu görülmektedir. Buradan hareketle lise mezunları diğer eğitim seviyelerinden daha yüksek düzeyde tutumlu oldukları, tutumluluklarının daha yüksek olduğu sonucu çıkarılabilmektedir.

Araştırmaya katılan bireylerin gösterişçi tüketim eğilimlerinin eğitim düzeyi grupları arasında farklılaşıp farklılaşmadığını ölçmek amacıyla yapılan ANOVA analizi sonucuna göre gösterişçi tüketim eğiliminde eğitim düzeyi arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Bu farklılık incelendiğinde lise mezunlarının puan ortalamasının (Ort.=1,40; S=1,16), diğer tüm eğitim düzeylerinden büyük olduğu gibi lisans mezunlarının puan ortalamasından da (ort.=1,32; ss=0,15) büyük olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla lise mezunlarının diğer eğitim seviyelerine göre daha fazla gösterişçi tüketime yöneldiği söylenebilmektedir. Bunun sebebi olarak lise mezunlarının üniversite eğitime yönelerek ön lisans, lisans ve hatta lisansüstü eğitimi almak istemekte, buradan hareketle de kendilerini tüketim tercihleri yoluyla daha yüksek eğitim düzeyinde görmek ve göstermek istedikleri sonucuna varılabilir.

Aylık Gelire Göre Karşılaştırmalar

Katılımcıların ihtiyaç algılarının, tutumluluk düzeylerinin ve gösterişçi tüketim eğilimlerinin aylık gelir düzeyine göre farklılaşıp farklılaşmadığı ANOVA analiziyle test edilmiştir. Analiz sonuçları tablo 9 ve tablo 10’da verilmiştir.

Tablo 9. Aylık gelir düzeyine göre ihtiyaç algısına ilişkin ANOVA testi sonuçları

Değişkenler	6.000 TL ve Altı (1)		6.001-9.000 TL (2)		9.001-12.000 TL (3)	
	ort	ss	ort	ss	ort	ss
Biyolojik İhtiyaçlar	0,83	0,37	0,76	0,29	0,73	0,26
Sosyal İhtiyaçlar	0,88	0,32	0,87	0,28	0,82	0,27
	12.001 ve 15.000 TL (4)		15.001 TL ve Üzeri (5)		F	Fark (Tukey)
	ort	ss	ort	ss		
Biyolojik İhtiyaçlar	0,70	0,30	0,70	0,27	2,85*	1>5
Sosyal İhtiyaçlar	0,83	0,29	0,84	0,26	0,73	Fark yok

* $p<,05$

Tablo 9’da görüldüğü üzere araştırmaya katılan bireylerin ihtiyaç algılarının aylık gelir grupları arasında biyolojik ihtiyaç boyutunda gelir grupları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Bu fark incelendiğinde aylık hane geliri 6000 TL ve altında olanların (ort.=0,83; ss=0,37), aylık hane geliri 15001 TL ve üzeri olanlardan (ort.=0,70; ss=0,27) daha yüksek olduğu anlaşılmıştır. Dolayısıyla katılımcılardan en düşük gelir grubunda olanların biyolojik ihtiyaçlara daha fazla önem verdiği, biyolojik ihtiyaçları daha önemli ihtiyaçlar olarak algıladığı sonucu çıkarılabilir. Buradan hareketle düşük gelir grubunda bulunan bireylerin fizyolojik ihtiyaçları ve güvenlik ihtiyaçlarını öncelendiği, bunlara diğerlerinden daha fazla ihtiyaç duyduğu sonucu çıkarılabilir.

Tablo 10. Aylık gelir düzeyine göre tutumluluk ve gösterişçi tüketime ilişkin ANOVA testi sonuçları

Değişkenler	6.000 TL ve Altı (1)		6.001-9.000 TL (2)		9.001-12.000 TL (3)	
	ort	ss	ort	ss	ort	ss
Tutumluluk	3,09	1,22	2,82	1,13	2,86	1,12
Gösterişçi Tüketim	1,43	0,15	1,32	0,16	1,35	0,15
	12.001 ve 15.000 TL (4)		15.001 TL ve Üzeri (5)		F	Fark (Tukey)
	ort	ss	ort	ss		
Tutumluluk	2,74	1,12	2,71	1,00	0,13	Fark yok
Gösterişçi Tüketim	1,33	0,17	1,34	0,15	0,01*	1>2,4,5

* $p<,05$

Tablo 10’da görüldüğü gibi araştırmaya katılanların tutumluluk düzeyinde gelir grupları arasında anlamlı bir fark bulunmazken, gösterişçi tüketim eğilimlerinde aylık gelir grupları arasında anlamlı bir fark olduğu ortaya çıkmıştır. Bu fark incelendiğinde aylık hane geliri 6.000 TL ve altı gelire sahip olanların ortalama puanlarının (ort.= 1,43; ss=0,15), 6.001-9.000 TL olanların ortalama puanlarından (ort.=1,32; ss=0,16), 12.001 ve 15.000 TL olanların ortalama puanlarından (ort.=1,33; ss=0,17), 15.001 TL ve üzeri olanların ortalama puanlarından (ort.=1,34; ss=0,15) daha yüksek olduğu görülmüştür. Dolayısıyla alt gelir grubuna sahip bireylerin daha fazla gösterişçi tüketime yöneldiği sonucu gün yüzüne çıkmaktadır. Gösterişçi tüketimi olduklarından daha varlık ve zengin olduklarını göstermek amacıyla yapıldığı göz önüne alındığında analiz sonuçlarının bu durumu destekler nitelikte olduğu düşünülebilir.

Yaşa Göre Karşılaştırmalar

Katılımcıların ihtiyaç algılarının, tutumluluk düzeylerinin ve gösterişçi tüketim eğilimlerinin aylık gelir düzeyine göre farklılaşp farklılaşmadığı ANOVA analiziyle test edilmiştir. Sonuçlar tablo 11 ve tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 11. Yaşa Göre İhtiyaç Algısına İlişkin ANOVA Testi Sonuçları

Değişkenler	22 Yaş ve Altı (1)		23-28 Yaş (2)		29-35 Yaş (3)	
	ort	ss	ort	ss	ort	ss
Biyolojik İhtiyaçlar	0,78	0,31	0,73	0,33	0,67	0,27
Sosyal İhtiyaçlar	0,897	0,25	0,89	0,26	0,81	0,26
	36-45 Yaş (4)		46 Yaş ve Üzeri (5)		F	Fark (Tukey)
	ort	ss	ort	ss		
Biyolojik İhtiyaçlar	0,73	0,28	0,77	0,26	2,45*	1>3
Sosyal İhtiyaçlar	0,79	0,32	0,83	0,27	3,04	Fark yok

* $p<,05$

Tablo 11’de görüldüğü üzere bireylerin ihtiyaç algılarının biyolojik ihtiyaç boyutunda yaş grupları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark olduğu, sosyal ihtiyaç boyutunda ise anlamlı bir fark bulunmadığı tespit edilmiştir. Biyolojik ihtiyaçtaki bu farklılık incelendiğinde 22 yaş ve altındakilerin ortalamalarının (ort.= 0,78; ss=0,31), diğer tüm yaş aralıklardan büyük ortalamaya sahip oldukları gibi, 29-35 yaş aralığında olanların ortalamalarından da (ort.= 0,67; ss=0,27) daha büyük olduğu anlaşılmıştır. Katılımcılardan en küçük yaş aralığında olanlar 29-35 yaş aralığında olanlara göre biyolojik ihtiyaçlara daha fazla önem verdikleri görülmektedir.

Tablo 12. Yaşa göre tutumluluk ve gösterişçi tüketime ilişkin ANOVA testi sonuçları

Değişkenler	22 Yaş ve Altı (1)		23-28 Yaş (2)		29-35 Yaş (3)	
	ort	ss	ort	ss	ort	ss
Tutumluluk	3,04	1,08	3,03	1,15	2,68	0,97
Gösterişçi Tüketim	1,42	0,14	1,39	0,16	1,35	0,16
	36-45 Yaş (4)		46 Yaş ve Üzeri (5)		F	Fark (Tukey)
	ort	ss	ort	ss		
Tutumluluk	2,59	1,17	2,74	1,07	3,51*	1,2>4
Gösterişçi Tüketim	1,31	0,15	1,29	0,15	12,61*	1>3,4,5; 2>4,5

* $p<,05$

Tablo 12’de görüldüğü gibi araştırmaya katılan bireylerin tutumluluk düzeyinde yaş grupları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark olduğu ve 22 yaş ve altındakilerin ortalamaları (ort.=3,04; ss=1,08) ve 23-28 yaş arasındakilerin ortalama puanlarının (ort.=3,03; ss=1,15), 36-45 yaş arasındakilerin puan ortalamasından (ort.=2,59; ss=1,17) yüksek olduğu görülmektedir. Buradan hareketle düşük yaş grubundaki katılımcıların yüksek yaş gruplarına göre daha tutumlu oldukları, tutumluluklarının daha yüksek olduğu sonucu çıkarılabilmektedir.

Araştırmaya katılan bireylerin gösterişçi tüketim eğiliminde yaş grupları arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılığın olduğu ve 22 yaş ve altındakilerin puan ortalamalarının (ort.=1,42; ss=0,14), 29-35 yaş puan ortalaması (ort.=1,35; ss=0,16), 36-45 yaş puan ortalaması (ort.=1,31; ss=0,15), 46 yaş ve üzeri puan ortalamasından (ort.=1,29; ss=0,15) yüksek olduğu gözlemlenmektedir. Benzer şekilde 29-35 yaş puan ortalamasının (ort.=1,35; ss=0,16), 36-45 yaş puan ortalaması (ort.=1,31; ss=0,15), 46 yaş ve üzeri puan ortalamasından (ort.=1,29; ss=0,15) yüksek olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla küçük yaş aralığında olanların yüksek yaş aralığında olanlara kıyasla daha fazla gösterişçi tüketim yaptıkları belirlenmiştir.

Dindarlık Düzeyine Göre Karşılaştırmalar

Anket formunda katılımcılara “Sizin dindarlık düzeyinizi aşağıdakilerden hangisi en iyi açıklar?” sorusu yöneltilmiş ve dindar değil, az dindar ve çok dindar seçeneklerinden birini tercih etmeleri istenmiştir. Araştırma katılanların ihtiyaç algılarının, tutumluluk düzeylerinin ve gösterişçi tüketim eğilimlerinin dindarlık düzeyine göre farklılaşıp farklılaşmadığı ANOVA analiziyle test edilmiştir. İhtiyaç algısının alt boyutlarında dindarlık düzeyi grupları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmazken, tutumluluk düzeyi ve gösterişçi tüketim eğiliminde dindarlık düzeyi grupları arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Analiz sonuçları tablo 13’te verilmiştir.

Tablo 13. dindarlık düzeyine göre tutumluluk ve gösterişçi tüketime ilişkin ANOVA testi sonuçları

Değişkenler	Dindar Değil (1)		Az Dindar (2)		Çok Dindar (3)		F	Fark (Tukey)
	ort	ss	ort	ss	ort	ss		
Tutumluluk	3,47	1,10	2,85	1,02	2,72	1,12	5,28*	1>2,3
Gösterişçi Tüketim	1,43	0,14	1,38	0,14	1,32	0,16	10,13*	1,2>3

* $p < ,05$

Tablo 13 incelendiğinde dindar olmayanların puan ortalamalarının (ort.=3,47; ss=1,10) az dindar olanların puan ortalamasından (ort.=2,85; ss=1,02) ve çok dindar ortalamasından (ort.=2,72; ss=1,12) daha yüksek olduğu saptanmaktadır. Dolayısıyla dindar olmayanların az dindar ve çok dindar olanlardan daha tutumlu olduğu ortaya çıkmış, dindar olanların daha tutumlu olacakları ön kabulü çürütülmüştür.

Tablo 13'te görüldüğü üzere araştırmaya katılanların gösterişçi tüketim eğiliminin dindarlık düzeyi grupları arasındaki fark incelendiğinde dindar olmayanların puan ortalaması (ort.=1,43; ss=0,14) ile az dindar olanların puan ortalamasının (ort.=1,38; ss=0,14), çok dindarların puan ortalamasından (ort.=1,32; ss=0,16) daha yüksek ortalamasının olduğu gözlemlenmektedir. Puan ortalamalarından hareketle dindar olmayanların, az dindar ve çok dindarlardan, az dindarların ise çok dindarlardan daha fazla gösterişçi tüketime yöneldikleri sonucuna ulaşılmaktadır.

İlişkileri İncelemeye Yönelik Analizler

Araştırmaya katılan bireylerin ihtiyaç algısı, tutumluluk, gösterişçi tüketim ve kişilik özelliklerinin alt boyutlarına verdikleri yanıtlar arasındaki ilişkileri ortaya çıkartmaya yönelik regresyon analizi yapılmıştır. Bu analiz öncesinde değişkenler arasındaki ilişkiyi test etmek amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla yapılan korelasyon analizi sonucunu tablo 14'te verilmiştir.

Tablo 14. Değişkenler arasındaki ilişkiye yönelik korelasyon analizi

Değişkenler	n	ort.	ss	1	2	3	4	5	6	7
Duygusal Denge (1)		21,89	5,38	-						
Tutarlılık (2)		21,20	3,85	0,55*	-					
İçe/Dışa Dönüklük (3)		19,97	4,77	-0,27*	-0,08	-				
Tutumluluk (4)	520	2,80	1,09	-0,00	-0,10*	0,01	-			
Gösterişçi Tüketim (5)		1,35	0,16	-0,35*	-0,42*	-0,05	0,11*	-		
Biyolojik İhtiyaçlar (6)		0,73	0,29	-0,06	-0,11*	0,03	0,15*	0,11*	-	
Sosyal İhtiyaçlar (7)		0,84	0,28	0,07	-0,03	0,09*	0,20*	0,02	0,41*	-

* $p < ,05$

Tablo 14'te yer alan korelasyon analizi sonucuna göre duygusal denge ile tutarlılık ($r=0,55$) arasında istatistiksel açıdan anlamlı ve pozitif bir ilişki, içe/dışa dönüklük ($r=-0,27$) ve gösterişçi tüketim ($r=-0,35$) arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki vardır. Tutarlılık ile

tutumluluk ($r=-0,10$), gösterişçi tüketim ($r=-0,42$) ve biyolojik ihtiyaçlar ($r=-0,11$) arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki vardır. İçe/dışa dönüklük ile sosyal ihtiyaçlar ($r=0,09$) arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır. Tutumluluk ile gösterişçi tüketim ($r=0,11$), biyolojik ihtiyaçlar ($r=0,15$) ve sosyal ihtiyaçlar ($r=0,20$) arasında istatistiksel açıdan anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır. Gösterişçi tüketim ile biyolojik ihtiyaçlar ($r=0,11$) arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır. Biyolojik ihtiyaçlar ile sosyal ihtiyaçlar ($r=0,41$) arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır.

Tutumluluk ile İhtiyaç Algısı Arasındaki İlişki

Bireylerin tutumluluk ölçeğine vermiş oldukları cevaplar ile ihtiyaç algılarına yönelik cevaplar arasındaki ilişki regresyon analizi yardımıyla test edilmiştir. Analizi ilişkin sonuçlar tablo 15 ve tablo 16’da verilmektedir.

Tablo 15. Tutumluluk ile biyolojik ihtiyaç arasındaki ilişkiye yönelik regresyon analizi

Değişken	B	SH	β	t	R	R ²	F
Tutumluluk	0,43	0,1	0,15	3,66	0,15	0,02	13,44*

* $p<,05$

Araştırma sorularından “Bireylerin tutumluluk düzeyleri biyolojik ihtiyacı etkiler mi?” sorusuna cevap bulabilmek amacıyla gerçekleştirilen regresyon analizi sonucunda bireylerin tutumluluk düzeylerinin biyolojik ihtiyaç üzerinde istatistiksel açıdan anlamlı etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre biyolojik ihtiyaçtaki değişimin %2’lik kısmı tutumluluk değişkeni tarafından açıklanmaktadır ($F=13,440$; $p<,05$).

Tablo 16. Tutumluluk ile sosyal ihtiyaç arasındaki ilişkiye yönelik regresyon analizi

Değişken	B	SH	β	t	R	R ²	F
Tutumluluk	0,05	0,01	0,20	4,66	0,20	0,04	21,72*

* $p<,05$

Bir diğer araştırma sorusu olan “Bireylerin tutumluluk düzeyleri sosyal ihtiyacı etkiler mi?” sorusuna cevap bulabilmek amacıyla yapılan regresyon analizi sonucunda bireylerin tutumluluk düzeylerinin sosyal ihtiyaç üzerinde istatistiksel açıdan anlamlı bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre sosyal ihtiyaçtaki değişimin %4’lik kısmı tutumluluk değişkeni tarafından açıklanmaktadır ($F=21,720$; $p<,05$).

Gösterişçi Tüketim ile İhtiyaç Algısı Arasındaki İlişki

Araştırmaya katılan bireylerin gösterişçi tüketim ölçeğine vermiş oldukları cevaplar ile ihtiyaç algılarına yönelik cevaplar arasındaki ilişki regresyon analiziyle test edilmektedir. Analiz sonucunda bireylerin gösterişçi tüketim eğilimlerinin sosyal ihtiyaç üzerinde istatistiksel açıdan anlamlı bir etkisi bulunmazken, biyolojik ihtiyaç arasındaki analize ilişkin sonuçlar tablo 17’de verilmiştir.

Tablo 17. Gösterişçi tüketim ile biyolojik ihtiyaç arasındaki ilişkiye yönelik regresyon analizi

Değişken	B	SH	β	t	R	R ²	F
Gösterişçi Tüketim	0,21	0,11	0,11	4,077	0,11	0,13	7,06*

* $p<,05$

Araştırma sorularından “Bireylerin gösterişi tüketim eğilimleri biyolojik ihtiyacı etkiler mi?” sorusuna cevap bulabilmek amacıyla yapılan regresyon analizi sonucunda bireylerin gösterişi tüketim eğilimlerinin biyolojik ihtiyaç üzerinde istatistiksel açıdan anlamlı bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre biyolojik ihtiyaçtaki değişimin %13'lük kısmı tutumluluk değişkeni tarafından açıklanmaktadır ($F=7,060$; $p<0,05$).

Kişilik Özellikleri ile İhtiyaç Algısı Arasındaki İlişki

Bireylerin kişilik ölçeğine vermiş oldukları cevaplar ile ihtiyaç algılarına yönelik cevaplar arasındaki ilişki regresyon analiziyle test edilmiştir. Bu kapsamda gerçekleştirilen regresyon analizi neticesinde bireylerin kişilik özelliklerinin biyolojik ihtiyaç üzerinde istatistiksel açıdan anlamlı bir etkisinin olmadığı tespit edilmişken, sosyal ihtiyaç üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Analiz sonucuna ilişkin sonuçlar tablo 18'te verilmiştir.

Tablo 18. Kişilik özellikleri ile sosyal ihtiyaç arasındaki ilişkiye yönelik regresyon analizi

Değişkenler	B	SH	β	t	R	R ²	F
Duygusal Denge	0,004	0,003	0,073	1,327			
Tutarlılık	-0,005	0,004	-0,063	-1,191	0,115	0,013	2,324*
İçe/Dışa Dönüklük	0,007	0,003	0,111	2,441			

* $p<,05$

Diğer bir araştırma sorusu olan “Bireylerin kişilik özellikleri sosyal ihtiyacı etkiler mi?” sorusuna cevap bulabilmek maksadıyla yapılan regresyon analizi sonucunda bireylerin kişilik özelliklerinin sosyal ihtiyaç üzerinde istatistiksel açıdan anlamlı bir etkisi olduğu ve sosyal ihtiyaçtaki değişimin %1,3'lük kısmı kişilik özellikleri değişkeni tarafından açıklandığı görülmüştür ($F=3,324$; $p<0,05$).

Kişilik Özellikleri ile Tutumluluk Arasındaki İlişki

Bireylerin kişilik ölçeğine vermiş oldukları cevaplar ile tutumluluk ölçeğine vermiş oldukları cevaplar arasındaki ilişki regresyon analiziyle test edilmektedir. Yapılan regresyon analizine ilişkin sonuçlar tablo 19'da verilmektedir.

Tablo 19. Kişilik özellikleri ile tutumluluk arasındaki ilişkiye yönelik regresyon analizi

Değişkenler	B	SH	β	t	R	R ²	F
Duygusal Denge	0,019	0,011	0,095	1,739			
Tutarlılık	-0,045	0,015	-0,160	-3,030	0,13	0,01	3,112*
İçe/Dışa Dönüklük	0,007	0,010	0,029	0,641			

* $p<,05$

Araştırma kapsamında cevap aranan sorulardan olan “Bireylerin kişilik özellikleri tutumluluk düzeylerini etkiler mi?” sorusuna cevap bulabilmek amacıyla yapılan regresyon analizi sonucunda bireylerin kişilik özelliklerinin tutumluluk düzeyleri üzerinde istatistiksel açıdan anlamlı bir etkisi olduğu ve buna göre tutumluluk düzeyindeki değişimin %1'lik kısmı kişilik özellikleri tarafından açıklandığı sonucuna ulaşılmıştır ($F=3,112$; $p<0,05$).

Kişilik Özellikleri ile Gösterişçi Tüketim Arasındaki İlişki

Bireylerin kişilik ölçeğine vermiş oldukları cevaplar ile gösterişçi tüketim ölçeğine vermiş oldukları cevaplar arasındaki ilişki regresyon analizi ile test edilmiştir. Analizine ilişkin sonuçlar 20’de verilmektedir.

Tablo 20. Kişilik özellikleri ile gösterişçi tüketim arasındaki ilişkiye yönelik regresyon analizi

Değişkenler	B	SH	β	t	R	R ²	F
Duygusal Denge	-0,006	0,001	-0,210	-4,319			
Tutarlılık	-0,014	0,002	-0,324	-6,894	0,47	0,22	48,698*
İçe/Dışa Dönüklük	-0,005	0,001	-0,141	-3,469			

* $p < ,05$

Araştırma kapsamında cevap aranan “Bireylerin kişilik özellikleri gösterişçi tüketim eğilimlerini etkiler mi?” sorusuna cevap bulabilmek amacıyla yapılan regresyon analizi sonucunda bireylerin kişilik özelliklerinin gösterişçi tüketim eğilimleri üzerinde istatistiksel açıdan anlamlı bir etkisi olduğu buna göre gösterişçi tüketim eğilimindeki değişimin %22’lik kısmı kişilik özellikleri değişkeni tarafından açıklandığı görülmektedir (F=48,698; $p < ,05$).

TARTIŞMA VE SONUÇ

İhtiyaç tüketimin temel hareket noktasını oluşturmaktadır. Tüketim bireylerin doğumlarından ölümlerine kadar bir ömür boyu vazgeçilmez bir eylem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireyler için hayatı devam ettirebilmenin yolu an azından temel ihtiyaçlarını gidermek için tüketmekten geçmektedir. Dolayısıyla tüketim bir ihtiyacı giderme eylemidir ve tüketimin gerçekleşmesi ihtiyaçla ilintilidir. Bu durumda tüketicilerin tüketim davranışlarını anlamak ve anlamlandırmak onların ihtiyaçlarını anlamak, neyi ihtiyaç olarak algıladıklarını bilmekten geçmektedir. Bireyler gündelik hayatlarında ilk olarak bir ürünün eksikliğini hisseder ve o ürüne ihtiyaç duyar. Sonrasında bu ihtiyacı gidermek maksadıyla tüketime yönelir. Satın alma eylemi de bu aşamadan sonra gerçekleşmektedir. Sonuç itibariyle tüketim ihtiyacın varlığına muhtaçtır ve tüketimi anlamak ihtiyacı anlamaya bağlıdır.

Çalışma kapsamında bireylerin değişen ihtiyaç algılarının kişilik özellikleri, tutumluluk ve gösterişçi tüketim ile ilişkisini ortaya çıkarmak anket tekniği ile veri toplanmıştır. Anket formunda bireylerin demografik özelliklerini belirlemeye yönelik soruların yanında katılımcıların, ihtiyaç algıları, tutumluluk düzeyleri ve gösterişçi tüketim eğilimlerine yönelik ifadeler yer verilmiştir.

Çalışma kapsamında araştırma sorularından “S1: Demografik özelliklere göre bireylerin ihtiyaç algısı, tutumluluk düzeyi ve gösterişçi tüketim eğilimi farklılaşmakta mıdır?” sorusuna cevap bulmak amacıyla T-Testi ve ANOVA analizi yapılmıştır. Türk toplumunda ailenin ihtiyaçlarının genellikle erkekler tarafından karşılanması erkeklerin ihtiyaç kavramına bakışını farklılaştırdığı düşünülmektedir. Buradan hareketle erkeklerin sorumluluk duygusuyla hareket etmesi ihtiyaç algısında kadınlardan daha yüksek ortalamaya sahip olmasının sebebi olarak görülmektedir. Katılımcıların tutumluluk ve gösterişçi tüketime yönelik ifadelerine verdiklerin cevapların cinsiyete göre karşılaştırılmasında erkek ve kadınlar arasında anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir.

Medeni durum karşılaştırmasında sosyal ihtiyaçlar, tutumluluk düzeyi ve gösterişçi tüketim eğiliminde evli ve bekarlar arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark olduğu, bekarların

sosyal ihtiyaç, tutumluluk ve gösterişçi tüketimde daha yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmüştür. Bireylerin bekarlık dönemlerinde evli olanlara göre daha özgür hareket etmesi, daha bağımsız düşünebilmesi kendini gerçekleştirme ihtiyaçlarını giderme konusunda bekarların daha ön plana çıkabilecekleri sonucuna götürmektedir. Öte yandan evlilerin sosyal ihtiyaçları önemsemeye geri plana düşmeleri aile ortamı içerisinde sevgi ve saygı ihtiyaçlarına yönelik daha tatmin edici bir hayat sürmesiyle ilişkili olabileceği değerlendirilmektedir. Bekarların sadece kendileriyle ilgili karar vermeleri tutumluluk konusunda daha serbest hareket etmelerine, evlilerin ise ailedeki tüketimleri çerçevesinde aile bireylerinin ihtiyaçlarını öncelemeleri sebebiyle tutumluluk düzeyinin düşük çıktığı düşünülmektedir. Gösterişçi tüketim bağlamında düşünüldüğünde araştırmaya katılan evlilerin yaş ortalaması, bekarların yaş ortalamasından yüksek çıkmaktadır. Yaş grupları arasında gösterişçi tüketim eğilimi yüksek olanların 22 yaş ve altı olduğu göz önüne alındığında bekar olanların gösterişçi tüketim eğiliminin yüksek çıkması beklenen bir durumdur. Evli olanların giderleri ev, aile, eş ve çocuklar arasında dağılıyorken, bekarların bu konuda daha bireysel olduğu, dolayısıyla gelirleriyle gösterişçi tüketime yönelik faaliyette bulunabildikleri değerlendirilmektedir. Bekarların gösterişçi tüketim eğilimlerinin yüksek çıkması literatürdeki benzer çalışmalarla paralel bir yapı göstermektedir (Becan ve Eaghanioskoui, 2019, Yayar ve Oruç, 2020).

Sosyal ihtiyaçlar, tutumluluk düzeyi ve gösterişçi tüketim eğiliminin katılımcıların çalışma durumlarına göre farklılaşıp farklılaşmadığını ölçmek amacıyla yapılan ANOVA testi sonucunda sosyal ihtiyaçlar, tutumluluk ve gösterişçi tüketimde çalışma durumlarına göre ayrılan gruplar arasında anlamlı bir farklılık olduğu, biyolojik ihtiyaçlarda ise anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Sosyal ihtiyaçlarda öğrencilerin ev hanımlarından daha büyük ortalamaya sahip olduğu görülmüştür. Sosyal ihtiyaçların sevgi ve ait olma, saygı ve kendini gerçekleştirme ihtiyaçlarından oluştuğu ve bu ihtiyaçların bireylerin birbirleri arasındaki ilişkilere atıf yaptığı göz önünde bulundurulursa öğrencilerin sosyalliğe, diğer insanlarla daha fazla ilişki içinde olmasından kaynaklı olarak sosyal ihtiyaçlara daha fazla önem verdiği söylenebilir. Tutumluluk düzeyinde öğrencilerin kamu çalışanı ve ev hanımlarından daha yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Kamu çalışanlarının sabit gelirli oldukları, ev hanımlarının gelirleri ise eşleri tarafından sağlandığından tutumluluk düzeylerinin daha düşük, öğrencilerin ise burs, kredi, aileden harçlık gibi nispeten düşük gelirlerle toplumun daha düşük gelir seviyesindeki tabakayı oluşturduklarından tutumluluğa daha fazla önem verdikleri düşünülebilir. Gösterişçi tüketim eğiliminde öğrencilerin kamu çalışanı, özel sektör ve ev hanımlarından daha yüksek ortalamaya sahip oldukları gözlemlenmektedir. Bu durum gösterişçi tüketimin tanımında yer alan bireylerin olduklarından daha yüksek bir konuma sahip olduklarını hissettirmek ve o yüksek konuma ulaşmak amacıyla yapılan tüketim türü olmasından kaynaklı olduğu düşünülmektedir.

Tutumluluk düzeyi ve gösterişçi tüketim eğiliminde eğitim düzeyleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark olduğu, tutumluluk düzeyinde lise mezunlarının yüksek lisans mezunlarından, gösterişçi tüketim eğiliminde ise lise mezunlarının lisans mezunlarından daha yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmüştür. Toplumda lise mezunlarının gelirlerinin çoğunlukla diğer gruplara göre daha düşük olması sebebiyle bu gruptakilerin finansal kaynaklarını daha iyi kullanma eğiliminde olduğu, sınırlı gelirlerini daha dikkatli harcamakta olduğu yorumu yapılabilir. Gösterişçi tüketim eğiliminde ise lise mezunlarının kendilerini daha üst eğitim düzeyindekilere benzetme, onlar gibi olma çabalarıyla tüketim tercihlerini gösterişçi ürünlerden yana kullandıkları söylenebilir. Biyolojik ve sosyal ihtiyaçlarda ise eğitimi düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Biyolojik ihtiyaç ve gösterişçi tüketim eğiliminin katılımcıların aylık gelir düzeylerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını ölçmek amacıyla yapılan ANOVA testi sonucunda biyolojik ihtiyaç ve gösterişçi tüketimde gelir düzeyine göre gruplar arasında anlamlı bir farklılık olduğu,

sosyal ihtiyaçlar ve tutumluluk düzeyinde anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Biyolojik ihtiyaçlarda 6.000 TL ve altında geliri olanların 15.001 TL ve üzeri geliri olanlardan daha yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmüştür. Bu durum harcanabilir gelir ve bu gelirin tüketim ürünleri arasındaki paylaşımıyla ilgili olduğu düşünülmektedir. Düşük gelir seviyesindeki bireyler gelirlerinin büyük kısmını fizyolojik ve güvenlik ihtiyaçlarına ayırdıkları için biyolojik ihtiyaçları daha fazla önemsemektedirler. Gelir düzeyi yüksek olanlarda ise biyolojik ihtiyaçlar için harcanan ücret gelir içerisinde daha az oranda yer almaktadır. O sebeple yüksek gelir seviyesindekiler gelirlerinin daha büyük kısmını biyolojik ihtiyaçlar dışındaki ihtiyaçlarına yönlendirebilmektedir. Dolayısıyla biyolojik ihtiyaçları daha az önemsemektedirler. Öte yandan gösterişçi tüketimde 6.000 TL ve altı gelire sahip olanlar daha yüksek gelire sahip olan bireylerden daha yüksek ortalamaya sahiptir. Gösterişçi tüketim toplumun üst sınıfındaki insanlar gibi olma çabasında olan bireylerin tercih ettiği bir tüketim şekli olması (Aytaç, 2002) buradan hareketle düşük gelir gruplarının gösterişçi tüketim eğilimlerinin yüksek çıktığı düşünülmektedir.

Yaş karşılaştırmasında sosyal ihtiyaçlarda yaş grupları arasında anlamlı bir fark bulunmazken, biyolojik ihtiyaçlar, tutumluluk düzeyi ve gösterişçi tüketim eğiliminde yaş grupları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark olduğu, 22 yaş ve altı bireylerin biyolojik ihtiyaç, tutumluluk ve gösterişçi tüketimde daha yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmüştür. Küçük yaş grubunun güvenlik konusunda büyüklere göre daha tedirgin olması ve bir yetişkine göre daha fazla kendini korumak istemesi biyolojik ihtiyaca yönelmesine sebep olduğu değerlendirilmektedir. Yine bu yaş grubunun geliri çoğunlukla burs, kredi ve aile gelen harçlıklarla oluşmaktadır. Bu durumun harcama konusunda onları daha ihtiyatlı davranmaya götürdüğü düşünülmektedir. Öte yandan postmodern süreçte bireylerin tüketimi çevrelerine imaj ve prestij göstermek üzere kurgulanmaktadır. Bu gösterimde bireylerin çevreden etkilenerek tüketimlerini şekillendirdiği ortaya konmuştur. Çevreden etkilenme düzeyi yüksek olanların çevresindeki kişilerin onaylarını, beğenilerini almayı önemsedikleri ve daha fazla gösterişe yöneldikleri belirlenmiştir (O’Cass ve McEwen, 2004, Güllülü ve diğerleri, 2010). Buradan hareketle karakter ve kişiliğin oluştuğu 22 yaş ve altında çevreden etkilenme daha yüksektir ve dolayısıyla bu yaş grubunun diğer yaş gruplarından daha gösterişçi tüketmesine bu etkenin sebep olduğu düşünülmektedir.

Dindarlık karşılaştırmasında tutumluluk düzeyi ve gösterişçi tüketim eğiliminde dindarlık grupları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark olduğu, tutumluluk düzeyinde dindar olmayanların ve az dindarların, çok dindarlardan daha yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmüştür. Bu durum dindarların daha tutumlu olacağı ön kabulümüze ters düşmekle beraber literatürde bulunan sonuçlarla paralellik göstermektedir (Yeniaras, 2015). Gösterişçi tüketim eğiliminde dindar olmayanların ve az dindar olanların çok dindarlardan daha büyük ortalamaya sahip olduğu, dindarlık düzeyi arttıkça gösterişçi tüketim düzeyinin arttığı görülmüştür. Zira din sadeliği ve itidali tavsiye etmekte, israfı, gereğinden fazla tüketimi yasaklamaktadır. Bu sebeple dindarlar gösterişçi tüketimden uzak durmaktadır (Köroğlu, 2012). Biyolojik ihtiyaçlar ve sosyal ihtiyaçlarda dindarlık grupları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir.

Araştırmanın son kısmında araştırma sorularına cevap bulmak amacıyla katılımcıların ihtiyaç algısı, tutumluluk, gösterişçi tüketim ve kişilik özelliklerinin alt boyutlarına verdikleri yanıtlar arasındaki ilişkilere yönelik regresyon analizi yapılmıştır. Bu kapsamda “S2: Bireylerin tutumluluk düzeyleri biyolojik ihtiyacı etkiler mi?” ve S3: Bireylerin tutumluluk düzeyleri sosyal ihtiyacı etkiler mi?” sorularına cevap bulmak için gerçekleştirilen analiz sonucunda tutumluluk ile biyolojik ve sosyal ihtiyaçlar arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Biyolojik ihtiyaçların %2’lik kısmı, sosyal ihtiyaçların ise %4’lük kısmı tutumluluk

değişkeniyle açıklanmaktadır. Diğer ifadeyle biyolojik ihtiyaçlardaki bir birimlik artışın %2'si, sosyal ihtiyaçlardaki bir birimlik artışın ise %4'ü tutumluluktan kaynaklanmaktadır.

Araştırma sorularından “S4: Bireylerin gösterişçi tüketim eğilimleri biyolojik ihtiyacı etkiler mi?” ve “S5: Bireylerin gösterişçi tüketim eğilimleri sosyal ihtiyacı etkiler mi?” sorularına cevap bulmak için gerçekleştirilen regresyon analizleri sonucunda gösterişçi tüketim ile biyolojik ihtiyaçlar arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Biyolojik ihtiyaçların %13'ü gösterişçi tüketim ile açıklanmakta, biyolojik ihtiyaçlardaki bir birimlik artışın %13'ü gösterişçi tüketimden kaynaklanmaktadır. Gösterişçi tüketim ile sosyal ihtiyaçlar arasında ise anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür.

Araştırma sorularından “S6: Bireylerin kişilik özellikleri biyolojik ihtiyacı etkiler mi?” ve “S7: Bireylerin kişilik özellikleri sosyal ihtiyacı etkiler mi?” sorularına cevap bulmak için gerçekleştirilen analiz sonucunda biyolojik ihtiyaçlarda anlamlı bir ilişki bulunmazken, sosyal ihtiyaçlarda istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre sosyal ihtiyaçtaki değişimin %1,3'lük kısmı kişilik özellikleri değişkeni tarafından açıklanmaktadır. Boyutlar incelendiğinde içe/dışa dönüklük boyutu %0,09 ile en yüksek oranla ilişkiyi etkilediği görülmüştür.

Diğer araştırma sorularının olan “S8: Bireylerin kişilik özellikleri tutumluluk düzeylerini etkiler mi?” ve “S9: Bireylerin kişilik özellikleri gösterişçi tüketim eğilimlerini etkiler mi?” sorularına cevap bulmak amacıyla gerçekleştirilen regresyon analizi sonucunda kişilik özelliklerinin tutumluluğu %1 oradan açıkladığı, tutumlulukta meydana gelen bir birimlik artışın %1'lik kısmı kişilik özellikleri tarafından açıklandığı sonucuna ulaşılmıştır. Boyutlar incelendiğinde tutarlılık boyutu %0,09 ile en yüksek oranla ilişkiyi etkilediği görülmüştür. Kişilik özellikleri ile gösterişçi tüketim arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmaya yönelik yapılan analiz sonucunda gösterişçi tüketim eğiliminin %22'lik kısmı kişilik özellikleriyle açıklanmaktadır. Diğer bir ifadeyle gösterişçi tüketim eğilimindeki bir birimlik artışın %22'lik kısmı kişilik özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Boyutlar incelendiğinde tutarlılık boyutu %18 ile en yüksek oranla ilişkiyi etkilediği görülmüştür. Sonrasında Duygusal denge %12, içe/dışa dönüklük ise %0,03 oran ile ilişkiyi etkilemiştir.

Tüm bu bulgular çerçevesinde bireylerin ihtiyaç kavramına bakışının demografik özelliklerin yanı sıra kişilik özellikleri, tutumluluk düzeyleri ve gösterişçi tüketim eğilimlerinden etkilendiği ortaya konmuştur. Bu tutum ve özellikler ile şekillenen ihtiyaç algısı bireylerin tüketim alışkanlıklarına ve satın alma davranışlarına yön vermektedir. Tüketiciyi anlamak üzerine çalışma yapan işletmeler, pazarlamacılar ve akademisyenlerin ihtiyaç kavramını anlaması bir gereklilik olarak ortaya çıkmıştır. İşletmeler pazara sürdükleri ürün ve hizmetleri bireylerin ihtiyaç bakış açısı ve algısı göz önünde bulundurarak oluşturmalı, geliştirmeli ve pazarlama iletişimi faaliyetlerini yönetmelidir.

KAYNAKÇA

- Altunışık, R., Özdemir, Ş. ve Torlak, Ö. (2017). *Pazarlama İlkeleri ve Yönetimi*. İstanbul: Beta Basım.
- Aytaç, Ö. (2002). Boş Zaman Üzerine Kuramsal Yaklaşımlar. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 231–260.
- Bal, D. ve Şahin, N. (2011). Cervantes Kişilik Ölçeği'nin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 8(1), 39–45.
- Beatty, P. T. (1981). The Concept of Need: Proposal for a Working Definition. *Journal of the Community Development Society*, 12(2), 39–46.

- Becan, C. ve Eaghanioskoui, G. (2019). The Effect of Instagram As a Tool of Conspicuous Consumption on Purchase Motivation of Consumers. *Electronic Journal of New Media*, 3(2), 84–101.
- Buğra, A. (2000). *Devlet-Piyasa Karşıtlığının Ötesinde İhtiyaçlar ve Tüketim Üzerine Yazılar*. İstanbul: İletişim.
- Burhan, N. (1984). İhtiyaç Kavramı Üzerine Düşünceler ve Kamu Ekonomisi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 38(3–4), 17–34.
- Castelo-Branco, C., Palacios, S., Ferrer-Barriendos, J., Parrilla, J. J., Manubens, M., Alberich, X., & Martí, A. (2008). Understanding How Personality Factors may Influence Quality of Life: Development and Validation of The Cervantes Personality Scale. *Menopause*, 15(5), 914–918.
- Roy Chaudhuri, H., Mazumdar, S., & Ghoshal, A. (2011). Conspicuous Consumption Orientation: Conceptualisation, Scale Development and Validation. *Journal of Consumer Behaviour*, 10, 216–224.
- Demirel, Ç., & Aslan, E. Ş. (2019). Tüketim Kültürü Perspektifinde İhtiyaçın Değişen Anlamı: Marka 2.0'ın İhtiyaçın Yeniden Anlamlandırılmasındaki Rolü Üzerine Bir Araştırma. *Bilişim Teknolojileri Online Dergisi*, 10(39), 52–86.
- Dinler, Z. (2015). *İktisada Giriş*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Güler, M. N. (2003). Ekonomi'de İhtiyaç Kavramı ve İslâm Dünyası'nda Eski ile Yeni Bilim Adamlarındaki Karşılığı. *İslam Araştırmaları Dergisi*, 16(4), 499–511.
- Güllülü, U., Ünal, S., & Bilgili, B. (2010). Kendini Gösterim ve Kişilerarası Etkileşimin Gösterişçi Tüketim Üzerindeki Etkilerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28(1), 105–139.
- Hagerty, M. R. (1999). Testing Maslow's Hierarchy of Needs : National Quality of Life Across Time. *Social Indicators Research*, 46(3), 249–271.
- Hançerlioğlu, O. (1995). *Ekonomi Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- İslamoğlu, A. H., & Altunışık, R. (2017). *Tüketici Davranışları*. İstanbul: Beta Basım.
- Köroğlu, C. Z. (2012). *Tüketim Kültürü ve Din*. Ankara: Afşar Matbaası.
- Lastovicka, J. L., A. Bettencourt, Lance Hughner, R. S., & Kuntze, R. J. (1999). Lifestyle of the Tight and Frugal: Theory and Measurement. *Journal of Consumer Research*, 26(1), 85–98.
- Maslow, A. H. (1943). A Theory of Human Motivation. *Psychological Review*, 50, 370–396.
- O'Cass, A., & McEwen, H. (2004). Exploring Consumer Status and Conspicuous Consumption. *Journal of Consumer Behaviour*, 4(1), 25–39.
- Odabaşı, Y. (2017). *Tüketim Kültürü*. İstanbul: Aura.
- Odabaşı, Y. (2019). *Tüketim Kültürü (Yetinen Toplumdan Tüketen Topluma)*. İstanbul: Aura.
- Oxford. (2022). Need. *Oxford Dictionary*. https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/need_1?q=need
- Peter, J. P. (1979). Reliability: A Review of Psychometric Basics and Recent Marketing Practices. *Journal of Marketing Research*, 16(1), 6-17
- Schultz, D. P. ve Schultz, S. E. (2002). *Modern Psikoloji Tarihi*. İstanbul: Kaknüs.

- Slater, D. (1997). *Consumer Culture and Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Slater, D. (1998). Needs/Wants. *Core Sociological Dichotomies* içinde (ss. 313–328). London: Sage Publications.
- Strong, L. L. ve Fiebert, M. S. (1987). Using Paired Comparisons to Assess Maslow's Hierarchy of Needs. *Perceptual and Motor Skills*, 64(2), 492–494. doi:10.2466/pms.1987.64.2.492
- Tabakoğlu, A. (1988). *İslâm ve Ekonomik Hayat*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Topçu, U. C. (2019). *Gösterişçi Tüketimin Öncülleri: Benlik, Sosyal Statü, Materyalist Değerler ve Bireycilik-Toplulukçuluk Bağlamları*. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Torlak, Ö. (2016). *Tüketim: Bireysel Eylemin Toplumsal Dönüşümü*. İstanbul: İnkılâb.
- Türk Dil Kurumu. (2021a). Tüketim. *TDK*. <https://sozluk.gov.tr/>
- Türk Dil Kurumu. (2021b). İhtiyaç. *TDK*. <https://sozluk.gov.tr/>
- Ünsal, E. M. (2011). *İktisada Giriş*. Ankara: İmaj.
- Yanıklar, C. (2010). Tüketim Kültürü, Kapitalizm ve İnsan İhtiyaçları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Tartışma. *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34(1), 25–32.
- Yaran, R. (2000a). İslam Ansiklopedisi 21. Cilt. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ihtiyac>.
- Yaran, R. (2000b). İhtiyaç. *TDV İslam Ansiklopedisi*.
- Yayar, R. ve Oruç, S. (2020). Tokat İli Kentsel Alanda Tüketicilerin Gösterişçi Tüketime Yönelik Eğilimleri. *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, 24(1), 35–55.
- Yeniaras, V. (2015). İslami Dindarlık, Tutumluluk ve Materyalizm: Bir Yapısal Eşitlik Modeli. *Journal of Economics, Business, Politics and International Relations*, 1(1), 49–62.
- Zorlu, A. (2020). *Tüketim Sosyolojisi*. Ankara: Altınordu.

KIRILGAN BEŞLİ ÜLKELERİNİN BÜYÜME ANALİZİ: 1971-2021 DÖNEMİ FOURIER ANALİZİ

Müşerref ARIK¹
Melike Buse AKCAN²

Öz

Ülkelerin ekonomik olarak sahip oldukları güç ve rekabet edebilirliği, ekonomik büyüme ile ölçümlenmekte ve literatürde ekonomik büyümeyi ele alan çalışmalara sıklıkla rastlanılmaktadır. Ekonomik büyümenin kırılğan 5'li ülkelerinde sürdürülebilirliği ve sürdürülebilirlik noktasında sektörel etkilerin incelenmesi için analize tabii tutulan değişkenler Hindistan, Brezilya, Endonezya, Türkiye ve Güney Afrika ülkeleri için genel büyüme, tarım sektöründeki büyüme, endüstriyel büyüme ve hizmet büyümesi olup, 1971-2021 arasındaki yıllık veriler ele alınarak inceleme gerçekleştirilmiştir. Çalışmada yeni nesil birim kök testi olarak tanımlanan Fourier ADF birim kök testinden yararlanılmıştır. Çalışmada ele alınan ülkelerde genel büyüme ile tarım, endüstri ve hizmet sektörleri büyümesinin sürdürülebilirliği incelenmiştir. İnceleme sonucunda ülke ve sektör bazında analiz sonuçlarının değişiklik gösterdiği görülmüştür. Sürdürülebilirlik değerlendirildiğinde Brezilya'da tarım sektöründe, Hindistan için genel bazda, Endonezya, Güney Afrika ve Türkiye için ise; tüm sektörlerde ekonomik büyümenin sürdürülebilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ulaşılan ampirik sonuçlar doğrultusunda sektörel gelişimi teşvik eden ekonomi politik düzenlemelere gidilerek ekonomik büyümede sürdürülebilirliğin sağlanması yönünde öneride bulunulabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Fourier ADF, Ekonomik Büyüme, Sürdürülebilirlik, Kırılğan 5'li Ülkeleri.

GROWTH ANALYSIS OF THE FRAGILE FIVE COUNTRIES: FOURIER ANALYSIS FOR THE PERIOD 1971-2021

Abstract

The economic strength and competitiveness of countries are measured by economic growth, and studies on economic growth are frequently encountered in the literature. The variables analyzed to examine the sustainability of economic growth in the fragile 5 countries and the sectoral effects at the point of sustainability are general growth, growth in the agricultural sector, industrial growth and service growth for India, Brazil, Indonesia, Turkey and South Africa countries, and the analysis was carried out by considering the annual data between 1971-2021. Fourier ADF unit root test, which is defined as a new generation unit root test, was utilized in the study. The study analyses the sustainability of overall growth and growth in agriculture, industry and services sectors in the countries considered in the study. As a result of the analysis, it is seen that the results of the analyses vary on country and sector basis. When sustainability is evaluated, it is concluded that economic growth is sustainable in the agricultural sector in Brazil, in general for India, and in all sectors for Indonesia, South Africa and Turkey. In line with the empirical results, it can be suggested to ensure sustainability in economic growth by making economic policy arrangements that encourage sectoral development.

Keywords: Fourier ADF, Economic Growth, Sustainability, Fragile 5 Countries.

¹ Öğretim Görevlisi, KTO Karatay Üniversitesi, muserref.arik@karatay.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5334-8743

² Doktora Öğrencisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, melikebuseakcan@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-5101-1613

Bu Yayına Atıfta Bulunmak İçin: Arık, M. & Akcan, M. B. (2024). Kırılğan Beşli Ülkelerinin Büyüme Analizi: 1971-2021 Dönemi Fourier Analizi. *Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(1), 22-37.

GİRİŞ

Ülkelerin gelişimi noktasındaki en önemli etmen, ekonomik büyüme olmakla birlikte ülkelerin rekabet edebilirliğinin artırılması için ekonomik büyümenin sürdürülebilir olması gerekli görülmektedir. Ekonomik büyümenin sürdürülebilirlik üzerindeki etkisi, olumlu ve olumsuz çıktılara sebebiyet verebilmektedir. Özellikle içsel büyüme modellerinin de literatüre dahil olmasından sonra teknolojik gelişmeler yeni üretim biçimlerini ortaya çıkarmış ve rekabet koşullarına dinamik bir görünüm kazandırmıştır (Akcan vd., 2023).

Ekonomik büyüme; istihdam artışı, işsizlikte azalma, üretimde artış, araştırma geliştirme harcamalarına ayrılan fonun artırılması ve akabinde gelişen teknolojiye uyum sağlama, verimlilikte artış vb. sonuçlara sahip olabilmekle birlikte büyümenin sürdürülebilirliği yönünde olumlu etki uyandırabilmektedir. Bunun yanı sıra büyüme ile düzensiz kaynak kullanımı, fosil yakıt tüketiminde artış, teknolojinin sektörel entegrasyonunun artırılması, çalışan sayısının azaltılması ve işsizliğin artması vb. sorunları beraberinde getirerek sürdürülebilirliği negatif etkileyebilmektedir. Rekabet edebilirliğin ülkeler için sahip olduğu önem, literatürdeki birden fazla araştırmacı tarafından sayısız araştırmanın ekonomik büyüme konusunu ve büyümeyi etkileyen faktörleri incelemesine neden olmuştur. Büyüme analizi olarak ifade edilebilecek analizlerde çalışmaya konu olan fazlaca ülke bulunmakta ve uygulanan testler çeşitlilik göstermektedir.

Literatürde ekonomik istikrarı yüksek olan ülkelere dair çalışmalarda yoğunluk gözlemlenmiş olmakla birlikte kırılgan beşli ülkelerinin bir arada incelendiği çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu doğrultuda kırılgan beşli ülkeleri olarak kategorize edilen; Hindistan, Brezilya, Endonezya, Türkiye ve Güney Afrika ülkelerinin çalışma dahilinde ele alınması, ülkelerdeki büyüme gösteren sektörlerin tespiti noktasında katkı sağlamaktadır. Nitekim çalışmada analiz edilen ve ekonomik büyüme noktasında dalgalı bir seyir gösteren ülkelerin sırasıyla; genel büyüme oranları, hizmet büyüme oranları, tarım büyüme oranları ve sanayi büyüme oranları incelenmiştir. İncelenen sektörel büyümelerin genel ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin tespit edilmesi çalışmanın amacını oluşturmaktadır. İnceleme sonucunda sektörel olarak ekonomik büyüme üzerinde etkinlik gösteren alanların incelenmesi, ülkelere uygun politikaların tespiti noktasında da katkı sağlamaktadır. Sektör temelinde özel politikalar ve düzenlemeler ile ekonomik büyümede istikrarı arttırılabilecektir.

Çalışma dahilinde incelenecek olan kırılgan beşli ülkelerinin sektörel bazda büyüme üzerindeki etkisi incelenirken; uygulanan testler de literatürdeki çalışmalardan farklılığı ortaya koymaktadır. Çalışma dahilinde Fourier ADF birim kök testi uygulanmıştır. Literatürdeki diğer çalışmalar incelendiğinde birden fazla test ile analiz gerçekleştirildiği görülmekle birlikte Fourier analiz olarak ifade edilen ve Enders ve Lee (2012) tarafından yayınlanan çalışmada kullanılan yöntem bu çalışmada uygulanmıştır. Yeni nesil birim kök testi olan Fourier ADF birim kök testinin uygulanması hata payının minimize edilmesi noktasında doğru sonuçlara ulaşılmasını sağlamakta ve ulaşılan sonuçlar literatüre katkı sağlamaktadır.

Bu doğrultuda çalışmada ilk olarak literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Literatür taramasını takiben çalışmada kullanılacak verilerin incelenmesi için ilgili veriler şekiller dahilinde sırasıyla ifade edilmektedir. Buna ek olarak çalışmada kullanılacak formüller açıklamalarıyla anlatılmıştır. Çalışmanın bir sonraki bölümünde ise veriler ile testler gerçekleştirilerek ampirik sonuçlar yorumlanmaktadır.

LİTERATÜR TARAMASI

Çalışma dahilinde ele alınan ülkelerin sektörel sürdürülebilirliğinin incelenmesi amaçlanmakta ve kırılgan 5'li ülkelerinde sektörel büyüme sürdürülebilir midir sorusuna cevap aranmaktadır. Literatürde yer alan ve Web of Science'da indekslenen çalışmalar incelendiğinde; Eddine Chebbi (2010) Tunus'ta 1961-2007 yılları arasındaki ekonomik büyümeyi tarım sektöründe

incelemiş ve nicel analiz yöntem testleri arasında yer alan Granger nedensellik testi ve Johansen eş bütünleşme testini uygulamıştır. Sektörel incelemeyi bir ülke özelinde gerçekleştirmek suretiyle literatüre katkı sağlayacağı düşünülen çalışma sonucunda uzun dönem ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir. Tabloda birden fazla çalışmanın yazarı, yayım tarihi, veri aralığı, araştırılan ülke ve ülke grubu, metodu, kullanılan değişkenler ve ulaşılan sonuçlar ifade edilmektedir.

Tablo 1. Makalelerde Literatür İncelemesi

Yazar	Tarih	Veri Aralığı	Araştırılan Ülke/Ülke Grubu	Metot	Değişkenler	Sonuçlar
Shahbaz vd.	2013	1975-2011	Endonezya	Birim Kök Testi ARDL Granger Nedensellik Testi	Ekonomik Büyüme Finansal Gelişme CO2 Emisyonu	Değişkenler arası eş bütünleşme ilişkisinin varlığı onaylanmıştır. CO2 emisyonu ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi vardır.
Streimikiene vd.	2016	1995-2012	AB Ülkeleri	Panel Veri Analizi Birim Kök Testi Eşbütünleşme Testi	Enerji Tüketimi Ekonomik Büyüme	Değişkenler arası ilişkinin pozitif olduğu ve ek olarak değişkenlerde eş bütünleşme ilişkisinin var olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Ramakrishnan vd.	2016	1995-2014	OECD Ülkeleri	Panel Veri Analizi	Ekonomik Büyüme Ticari Açıklık Enerji Tüketimi	GDP üzerinde nüfus artışı, gıda üretimi, enerji ve ticari açıklığın etkisi bulunmaktadır.
Mulungu ve Ng'ombe	2017	1970-2013	Zambiya	Ampirik Analiz	Ekonomik Büyüme Faktör Üretimi	Toplam faktör verimliliği ekonomik büyüme üzerinde etkiye sahiptir sonucuna ulaşılmaktadır.
Charfeddine vd.	2018	1970-2014	Katar	Birim Kök Testi Eşbütünleşme Analizi	Enerji Dönüşümü Politika Enerji Tüketimi Ekonomik Büyüme	Politikaların ekonomik büyüme üzerinde negatif etkiye sahip olacağı sonucuna ulaşılmıştır.
Aratuo ve Etienni	2018	1998-2017	Birleşik Krallık	Granger Nedensellik Testi Eşbütünleşme Testi	Endüstri Performansı Ekonomik Büyüme	Turizm yatırımları ekonomik büyüme üzerinde katkı sağlamaktadır sonucuna ulaşılmıştır.
Busu ve Trica	2019	2010-2017	27 Avrupa Ülkesi	Panel Veri Analizi	Ekonomik Büyüme Sürdürülebilirlik Çevre Göstergeleri Yönetim Vergiler	Gerçekleştirilen analiz sonucunda ekonomik büyüme üzerinde ilgili değişkenlerin etkisi olduğu doğrulanmıştır.

Phiri vd.	2020	1983-2017	Zambiya	Birim Kök Testi ARDL Eşbütünlüşme	Ekonomik Büyüme Ekonomik Sürdürülebilirlik Tarım	Tarım, imalat, hizmet ve madencilik gibi sektörlerin ekonomik büyümeyi etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.
Sriyana	2020	1971-2017	Endonezya	VECM	Ekonomik Büyüme Faiz Oranları Sürdürülebilirlik Enflasyon	Ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği üzerinde ilgili değişkenlerin etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Mert ve Abdioglu	2021	2004-2017	Türkiye	Dumitrescu ve Hurlin Nedensellik Analizi	Ekonomik Büyüme Sektörel Büyüme	Tarım sektörü ile sanayi ve hizmet sektörleri arasında birbirlerini besleyici ilişki bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Matuka ve Asafo	2021	2000-2018	Arnavutluk	ARDL Granger Nedensellik Testi	Ekonomik Büyüme Ulaşım İletişim Finansal Hizmet	Ulaştırma, iletişim ve finansal hizmet sektörü ekonomik büyümeyi besleyici özellik göstermektedir. İlgili değişkenler ile büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi vardır.
Ahmad vd.	2021	1990-2018	ASEAN Ülkeleri	Eşbütünlüşme Regrasyon Analizi	Hizmet Sektörü Çevresel Kirlilik Yenilenebilir Enerji Sürdürülebilirlik Gelişim	Kuznets eğrisinin varlığı doğrulanmaktadır. Ekonomik kalkınma ve yenilenemez enerji, CO2 ile nedensellik ilişkisine sahiptir.
Ogunniyi vd.	2023	2004-2020	Nijerya ve Güney Afrika	Panel Veri Analizi	Ekonomik Büyüme Sürdürülebilirlik	Özel sektör için kredi ulaşımındaki kolaylık ve banka erişilebilirliğinin sürdürülebilir ekonomi üzerinde olumlu etki uyandırdığı sonucuna ulaşılmıştır.
Androniceanu vd.	2023	2000-2020	25 AB Ülkesi	Panel Veri Analizi	Ekonomik Büyüme Sürdürülebilirlik CO ₂ Emisyonu Enerji Tüketimi	Değişkenler arası nedensellik ilişkisi hem kısa hem de uzun vadede geçerlidir.
Karataş	2022	1980-2020	Türkiye	ARDL Sınır Testi	Ekonomik Büyüme Finansal Gelişme	Uzun dönemde finansal gelişme ve ekonomik büyüme

						arasında eşbütünleşme ilişkisi geçerlidir.
Karataş ve Ergül	2023	1990-2021	Türkiye	Genişletilmiş ARDL Sınır Testi	Ekonomik Büyüme Finansal Gelişme Ticari Açıklık	Uzun dönemde ticari açıklık ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir. Neo-Klasik üretim fonksiyonu geçerlidir.
Ceylan ve Çeviş	2012	1987:1-2012:1	Türkiye	KSS, LNV, LNV-Sollis ve AESTAR Birim Kök Testleri	Cari İşlemler Dengesi/GSYİH	Enflasyon hedeflemesi rejiminin uygulanırılığına göre sürdürülebilirlik çıktısı değişim göstermektedir.
Chortareast vd.	2008	1960-2000	Latin Amerika Karayip Ülkeleri	Birim Kök Testi	Dış Borç/GSYİH	Sürdürülebilirlik sonuçları ülkelere göre değişiklik göstermektedir.
Demir	2021	2000:Q1-2020:Q2	Güneydoğu Avrupa Ülkeleri	FWKSS ve WKSS Birim Kök Testi	Dış Borç/GSYİH	Dış borç Romanya ve Bulgaristan'da sürdürülebilirdir.

Tablo incelendiğinde iki farklı çalışma türü olduğu görülmektedir. Ekonomik büyümenin sürdürülebilirliğini inceleyen 19 çalışmada birden fazla analiz yöntemi ile uygulama yapıldığı görülmekle birlikte bu duruma iki veya daha fazla değişkenin incelemeye dahil edilmesi temel oluşturmaktadır. Literatür taramasındaki 3 çalışmaya ise yalnızca birim kök testi uygulayarak sürdürülebilirlik analizi gerçekleştirilebileceği noktasında çıktı sunmak amacıyla yer verilmiştir. Çalışmada tek değişkenin analiz edilmesi, sürdürülebilirlik analizinin, yalnızca birim kök testi uygulanarak sağlanabileceğini göstermektedir. Ceylan ve Çeviş (2012)'in çalışması konu olarak bu çalışma ile benzerlik göstermemesinin yanı sıra uygulanan analiz yönteminin, sürdürülebilirliği tespit ederken yalnızca birim kök testi uygulaması yönüyle literatüre dahil edilmiştir. Çalışma, 1987 ocak ayı ile 2012 ocak ayı arasındaki aylık verilerden yararlanılarak kurgulanmış olup cari işlemler dengesinin ilgili yıl aralığında Türkiye için sürdürülebilir olup olmadığını birim kök testinden yararlanarak incelemektedir. Bir diğer çalışma ise Chortareast vd. (2008) tarafından Latin Amerika Karayip Ülkeleri için gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma ile ülkelerin dış borçlarının sürdürülebilirliği değerlendirilmiş ve tıpkı Ceylan ve Ceviş'in çalışmasında olduğu gibi yalnızca birim kök testi uygulanarak literatüre kazandırılmıştır. İfade edilen durum Demir (2021)'in Güneydoğu Avrupa ülkeleri için uyguladığı çalışmada da geçerliliğini korumaktadır.

Literatürdeki çalışmalar genel olarak incelendiğinde ampirik analiz içeren çalışmaların yoğunlukta olduğu gözlemlenmektedir. Çalışmalarda birim kök testi, panel veri analizi ve eş bütünleşme testlerinden yararlanıldığı görülmekle birlikte yeni nesil Fourier analize rastlanmamıştır. Çalışmalarda ele alınan değişkenlerde ekonomik büyümenin temel alındığı gözlemlenmektedir. Chebbi (2010) çalışması değerlendirildiğinde ekonomik büyüme ve tarım sektörü arasındaki büyüme ilişkisini Tunus özelinde nedensellik ilişkisi çerçevesinde incelemiş ve değişkenler arasındaki eş bütünleşme ilişkisinin varlığını doğrulamıştır ve Tunus'ta 1961-2007 yılları arasında tarım sektöründeki gelişim ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin var olduğunu açığa çıkartmıştır.

Ramakrishnan (2016)'da yapmış olduğu çalışma ile ekonomik büyüme ile, ticari açıklık ve enerji tüketimi arasındaki ilişkiyi inceleme amacı gütmektedir. Çalışma OECD ülkelerindeki Panel veri analizi yöntemi ile oluşturulmuş olmakla birlikte değişkenler arası ilişkinin varlığı analiz

sonuçlarında gözlemlenmektedir. Panel veri analizi uygulanarak gerçekleştirilen ve literatür taramasında yer verilen diğer çalışmalar incelendiğinde Busu ve Trica (2019) 'nın çalışmasında panel veri analizinden yararlanarak ekonomik büyüme üzerindeki vergiler, çevre göstergeleri ve yönetim değişkenlerinin ilişkisi ve sürdürülebilirliğin incelendiği gözlemlenmektedir. Çalışma sonucunda değişkenler arası ilişkinin varlığı ispatlanmıştır.

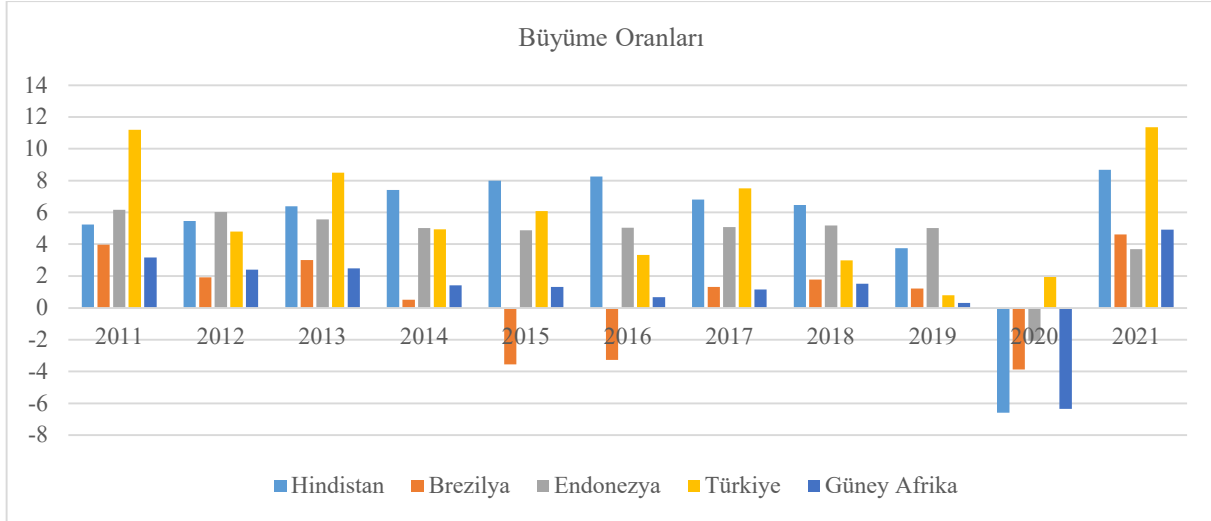
Çalışmalarda sıklıkla eş bütünleşme ilişkisinin ve nedensellik ilişkisinin sorgulandığı testlerden yararlandırdığı da gözlemlenmektedir. İlgili testleri çalışmasında uygulayan araştırmacılar incelenirse; Granger nedensellik ve eş bütünleşme ilişkisini inceleyen Aratuo ve Etienni (2018)'nin ekonomik büyüme üzerinde Turizm sektörüne yapılan yatırımların katkı sağladığı sonucuna ulaşıldığı söylenebilecektir. Dumitrescu ve Hurlin nedensellik analizi ise 2021 yılında Mert & Abdioğlu'nun çalışmasında uygulanmıştır. Tarım sektörü, sanayi sektörü ve hizmet sektörünü inceleyerek ekonomik büyüme üzerinde sektörel etkinliği inceleyen çalışmada değişkenler arasında birbirini besleyici bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ahmad (2021) da çalışmasında eşbütünleşme analizi uygulamış, hizmet sektörünün ve yenilenebilir enerjinin ekonomik büyümeyi etkileyerek nedensellik ilişkisinin varlığını doğruladığını belirlemiştir. Bir çalışma da hem ARDL testi hem de Granger nedensellik analizini bir arada uygulamıştır. Matuka ve Asafo tarafından uygulanan ve 2021 yılında literatüre kazandırılan çalışma sonucunda ulaşım, iletişim, finansal hizmet gibi sektörlerdeki büyümenin ekonomik büyüme üzerindeki etkiye sahip olduğu ifade edilmektedir.

Sürdürülebilirlik çalışmalarında mevcut süreçte artış gözlemlenmiş olmakla birlikte 2023 yılında ele alınan çalışmalardan birkaçına literatürde yer verilmiştir. Ogunniyi (2023) çalışmasında 2004-2020 yılları arasında Nijerya ve Güney Afrika'da ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği incelenmiş ve çalışma sonucunda kredi ulaşımındaki kolaylık ve banka erişilebilirliğinin sürdürülebilir ekonomi üzerinde olumlu etki uyandırdığı tespit edilmiştir. Andronicean (2023) ise 25 AB ülkesinde 2000-2020 yılları arasında ekonomik büyüme incelemesi yapılmış ve Ehigiamusoe (2023) çalışması için de Malezya için değişkenler arası ilişkinin varlığı ispatlanmıştır.

Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde görülmektedir ki; benzer değişkenler üzerine analiz gerçekleştirilmiştir. Değişkenler çalışmalarda benzerlik gösterirken Fourier birim kök testi uygulanarak değişkenler arası ilişkiyi inceleyen herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Fourier analiz, hata payını minimize eden bir analiz yöntemi olması yönüyle literatüre katkı sağlamaktadır.

YÖNTEM

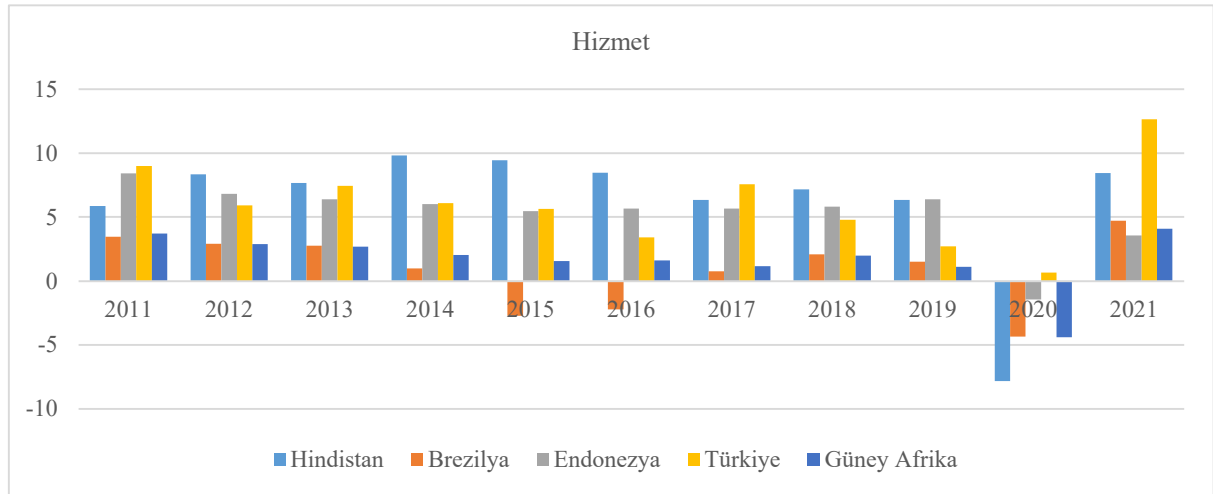
Çalışmanın üçüncü bölümü, kırılıgı 5'li ülkeleri olarak ifade edilen Hindistan, Brezilya, Endonezya, Türkiye ve Güney Afrika'daki büyüme oranlarının 1971-2021 yılları arasında incelenmesi amacıyla oluşturulmuştur. Çalışmanın ilgili bölümünde ifade edilen ülkelere dair genel büyüme oranları, hizmet büyüme oranları, tarım büyüme oranları ve sanayi büyüme oranları şekiller dahilinde ifade edilmektedir.

Şekil 1. Genel Büyüme Oranları (2011-2021)

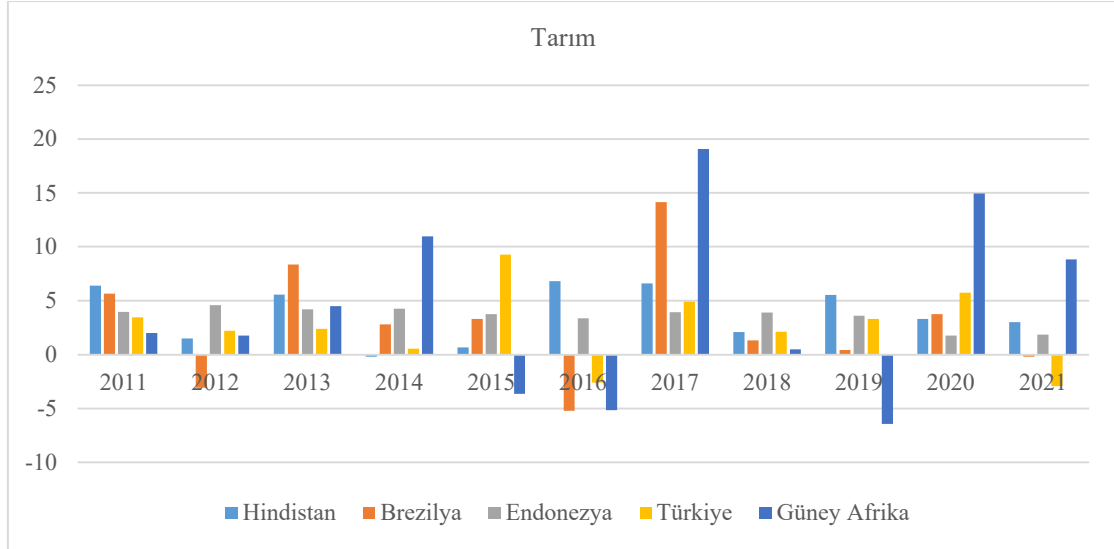
Şekil 1’de kırılğan 5’li ülkelerindeki genel büyüme oranları ifade edilmektedir. En yüksek büyümeye sahip ülkeler 2011 yılı için incelenir ve büyükten küçüğe sıralanırsa bu ülkeler; Türkiye, Endonezya, Hindistan, Brezilya ve Güney Afrika olarak sıralanabilecektir. Her yıl büyüme oranları ve sıralama değişikliği gösterse de 2015 yılında büyüme oranlarında eksiye düşme gözlemlenmiş ve Brezilya -3,54 seviyesine gerilemiştir. 2016 yılında da konumunu sürdüren Brezilya 2020’de -3,84 oranında tespit edilmiştir. Ancak 2020 yılında tek düşüş eğilimi gösteren ülke Brezilya değildir. -6,59 ile Hindistan, -2,06 ile Endonezya ve -6,34 ile Güney Afrika da gerileme gösteren ülkeler arasındadır. Bu ülkelere ek olarak Türkiye 1,94 ile büyüme eğilimi göstermiş ve bir önceki yıla göre artan eğime sahip olarak değerlendirilmiştir. 2021 yılında ise büyüme eğilimini tüm ülkeler göstermiştir denilebilecektir.

Genel büyüme oranları böyle iken Şekil 2’de hizmet büyüme oranları da ifade edilmektedir.

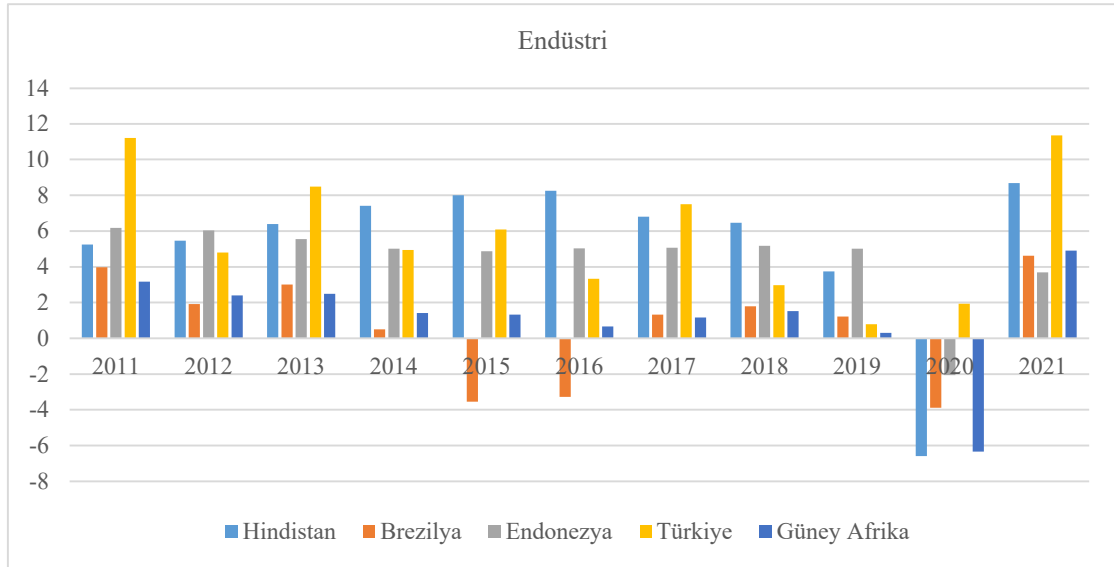
Şekil 2. Hizmet Büyüme Oranları (2011-2021)

Şekil incelendiğinde genel büyüme oranlarına benzer bir tablo ile karşılaşılmaktadır. Tabloda tıpkı genel büyüme oranlarında olduğu gibi 2015 ve 2016’da Brezilya negatif büyüme göstermiştir. 2020 yılına gelindiğinde de tüm ülkelerin 2019 yılına kıyasla hizmet büyümesinde gerilediği tespit edilmiştir. Şekil, hizmet büyümesi ve genel büyümenin benzer bir şablon çizdiğini göstermektedir.

Şekil 3. Tarım Büyüme Oranları

Şekil 3 de tarım sektöründeki büyümeyi göstermektedir. Şekilde hizmet ve genel büyümeden daha farklı bir görüntü ile karşılaşılmaktadır. Tarım sektöründeki büyüme için 2012 yılında Brezilya'da negatif bir yönelim gözlemlenmişken 2013'te yüksek bir büyüme ile Brezilya negatif yönelimini tam tersine çevirmiştir. 2015 yılında ise Güney Afrika tarım sektöründeki büyüme, yerini gerilemeye bırakmıştır. Ve 2016 yılında Brezilya ve Türkiye için de tarım sektöründe gerileme gözlemlenmiştir. 2017 yılında Hindistan benzer oranlarda seyrederken diğer ülkeler yüksek bir büyüme ile ilerlemiştir. 2018 yılında yeniden bir gerileme tespit edilmiş ve Güney Afrika'da küçülme eğilimi gözler önüne serilmiştir. 2021 yılı için ise Türkiye'nin tarım büyümesinde gerileme olduğu ifade edilebilir.

Şekil 4. Sanayi Büyüme Oranları

Sanayi sektöründeki grafik çizgileri incelendiğinde hizmet büyümesi ve genel büyüme ile benzer olduğu söylenebilecektir. Brezilya için 2015-2016 yıllarında negatif oranlar gözlemlenmiş ve buna ek olarak 2020 yılında da yeniden negatif büyüme ortaya çıkmıştır. 2020 yılında tüm büyüme oranları negatif olmakta iken Türkiye için aynı yıl ekonomik büyümede artış gözlemlenmektedir.

Çalışma dahilinde kırılğan 5'li ülkelerinde büyüme oranları dikkate alınarak 1971-2021 yılları arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmaktadır. İfade edilen amaçtan hareketle çalışmada

Augmented Dickey Fuller (ADF) birim kök testinin genişletilmiş hali olan Fourier ADF birim kök testi uygulanmıştır. Analiz ile ekonomik büyümede sürdürülebilirliğin incelenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada uygulanacak olan Fourier ADF birim kök testindeki kritik değerler Bozoklu (2020)'nun çalışmasında elde edilen veriler ışığında değerlendirilmiştir.

Fourier analizinin literatüre girmesi noktasında ilk olarak Enders-Lee'nin çalışması belirleyici olmuştur. 2012 yılında literatüre kazandırılan çalışma ile analizde kullanılan hesaplamalara sinüs ve kosinüs değerleri eklenerek hata payının minimize edilmesi amaçlanmıştır.

ADF formülünün genişletilmiş hali olan Fourier ADF'yi anlamak için ilk olarak ADF testine ait formüller ifade edilecektir. ADF birim kök testi incelenirken 3 temel kıstas dikkate alınmaktadır. Bu kıstaslar analize tabii serilerin sabit terim içerdiği hem sabit terim hem trend terim içerdiği ve her ikisini de içermediği durumları göstermektedir. ADF birim kök testi D. Dickey ve W. Fuller tarafından oluşturulmuş ve geliştirilmiştir (Dickey & Fuller, 1979, 1981).

İlk olarak ADF'nin genel formülleri (1) ve (2)' de ifade edilmektedir.

$$Y_t = \beta_1 + \partial Y_{t-1} + u_t \quad (1)$$

$$Y_t = \beta_1 + \beta_{2t} + \partial Y_{t-1} + u_t \quad (2)$$

ADF birim kök testi formülleri yukarıda ifade edilmiş olmakla birlikte (3) numaralı formül, ADF testinin geliştirilmiş versiyonu olan, hata payını minimize eden ve hesaplamalara sinüs ve kosinüs değerlerini dahil ederek elde edilen çıktının güvenilirliğini arttıran Fourier ADF testine ait denklemi göstermektedir. Fourier analiz, Bozoklu, vd. (2020) çalışmasından elde edilen veriler ışığında değerlendirilmektedir.

$$y_t = c_0 + c_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + c_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + c_3 y_{t-1} + \sum_{i=1}^p a_i y_{t-i} + e_t \quad (3)$$

Fourier analizin uygulanması için serinin birinci dereceden durağan olması gerekmektedir.

BULGULAR

Çalışmanın dördüncü bölümü, Fourier ADF test sonuçlarını göstermektedir. İlk olarak Tablo 2'de çalışmada kullanılacak olan değişkenler ve değişkenlerin tanımlayıcı değerleri ifade edilmiştir. Çalışmada kullanılan değişkenler her bir ülke için sırasıyla; tarımda büyüme, genel büyüme, endüstriyel büyüme ve hizmet büyümesidir.

Tablo 2. Değişkenlerin Tanımlayıcı Değerleri

	BREZİLYA TARIM (BA)	BREZİLYA BÜYÜME (BG)	BREZİLYA ENDÜSTRİ (BI)	BREZİLYA HİZMET (BS)
Ortalama	3.516147	3.419141	2.758816	3.756120
Medyan	3.247001	3.394846	2.166218	3.122350
Maksimum	14.97000	13.96872	17.03859	15.64142
Minimum	-8.020000	-4.350000	-8.840000	-4.344701
Std. Dev	4.663215	4.155124	5.744727	3.936980
Çarpıklık	0.148928	0.207357	0.201663	0.766519
Kurtosis	3.278205	2.979565	2.690787	3.926054
Jarque-Bera	0.352996	0.36636	0.548856	6.816538
Olasılık	0.8382	0.832618	0.760007	0.033098
Toplam	179.3235	174.3762	140.6996	191.5621
Toplam Sq. Dev	1087.279	863.2528	1650.094	774.9907
Gözlemler	51	51	51	51
	HİNDİSTAN TARIM (IA)	HİNDİSTAN BÜYÜME (IG)	HİNDİSTAN ENDÜSTRİ (II)	HİNDİSTAN HİZMET (IS)

Ortalama	2.994462	5.291373	5.658886	6.516905
Medyan	2.938795	5.947343	5.870490	6.755893
Maksimum	15.63965	9.627783	13.24083	12.49495
Minimum	-12.77469	-6.596081	-3.264418	-7.820996
Std. Dev	5.304034	3.257985	3.423484	2.818766
Çarpıklık	-0.151873	-1.672018	-0.548417	-2.506212
Kurtosis	3.618112	6.510882	3.330069	1.444422
Jargue-Bera	1.007940	49.95635	2.787983	331.7009
Olasılık	0.604128	0	0.248083	0
Toplam	152.7176	269.8600	288.6032	332.3622
Toplam Sq. Dev	1406.639	530.7233	586.0123	397.2720
Gözlemler	51	51	51	51
	ENDONEZYA	ENDONEZYA	ENDONEZYA	ENDONEZYA
	TARIM	BÜYÜME	ENDÜSTRİ	HİZMET
	(EA)	(EG)	(EI)	(ES)
Ortalama	3.253487	5.336345	5.827470	6.409582
Medyan	3.470428	5.692571	5.198540	6.819921
Maksimum	6.894026	10.00000	14.15417	12.05725
Minimum	-1.331515	-13.12673	-13.95133	-16.46153
Std. Dev	1.530350	3.304102	4.694823	4.095420
Çarpıklık	-0.533624	-3.683848	-1.271473	-3.605726
Kurtosis	3.588987	2.066035	7.589825	2.055125
Jargue-Bera	3.157589	778.1133	58.50777	765.1091
Olasılık	0.206224	0	0	0
Toplam	165.9278	272.1536	297.2010	326.8887
Toplam Sq. Dev	117.0985	545.8546	1102.068	838.6232
Gözlemler	51	51	51	51
	GÜNEY AFRİKA	GÜNEY AFRİKA	GÜNEY AFRİKA	GÜNEY AFRİKA
	TARIM	BÜYÜME	ENDÜSTRİ	HİZMET
	(SA)	(SG)	(SI)	(SS)
Ortalama	3.207011	2.265275	1.154097	2.961861
Medyan	2.804337	2.485468	1.106159	3.000187
Maksimum	30.37396	6.620583	6.117543	6.939034
Minimum	-27.26053	-6.342471	-12.45000	-4.398186
Std. Dev	1.146833	2.493244	3.286566	2.176765
Çarpıklık	-0.13037	-0.829497	-1.384342	-0.607642
Kurtosis	3.527878	4.234829	7.117638	3.944535
Jargue-Bera	0.736612	9.088756	52.31869	5.034256
Olasılık	0.691905	0.010627	0	0.080691
Toplam	163.5576	115.5290	58.85892	151.0549
Toplam Sq. Dev	6576.131	310.8132	540.0757	236.9153
Gözlemler	51	51	51	51
	TÜRKİYE TARIM	TÜRKİYE	TÜRKİYE	TÜRKİYE
	(TA)	BÜYÜME	NDÜSTRİ	HİZMET
		(TG)	(TI)	(TS)
Ortalama	1.867953	4.641783	5.594562	5.138171
Medyan	2.195399	5.043508	6.603444	5.900759
Maksimum	9.256697	11.35350	19.32055	13.18344
Minimum	-8.888653	-5.750007	-10.53455	-4.339935
Std. Dev	4.410536	4.133143	6.012295	3.971218
Çarpıklık	-0.475471	-0.733901	-0.746036	-0.385516
Kurtosis	2.767863	3.061027	3.628468	2.720477
Jargue-Bera	2.036131	4.586106	5.570156	1.429324
Olasılık	0.361293	0.100958	0.061724	0.489357
Toplam	95.26558	236.7309	285.3226	262.0467
Toplam Sq. Dev	972.6413	854.1435	1807.384	788.5285
Gözlemler	51	51	51	51

Tablo 2’de ifade edilen veriler çalışmadaki değişkenler hakkında bilgi vermeyi amaçlamaktadır. Tablo incelendiğinde değişkenlere ait; minimum ve maksimum değerler, olasılık değerleri, mod ve medyan değerleri vb. bilgiler yer almaktadır. Tanımlayıcı istatistikleri takiben Tablo 3’de Fourier ADF test sonuçları ifade edilmektedir.

Tablo 3. FADF Test Sonuçları (Durağanlık Analizi)

Değişken	k	Min. KKT	FADF Test İstatistiği	Uygun Gecikme Uzunluğu	F Test İstatistiği	FADF %1 Kritik Değer	FADF %5 Kritik Değer	FADF %10 Kritik Değer
BA	2.1	8.005554	-6.919924***	2	5.292155	-4.65415	-3.99798	-3.65697
BG	0.1	5.618024	-3.922294	2	1.034440	-4.87987	-4.26469	-3.95616
BI	0.1	1.220719	-1.657983	1	2.284947	-4.87987	-4.26469	-3.95616
BS	0.1	4.025474	-2.399018	5	0.586944	-4.87987	-4.26469	-3.95616
IA	1.8	1.029972	-2.553452	8	3.324851	-4.77547	-4.14635	-3.81805
IG	0.1	4.310843	-4.300323**	5	6.369465	-4.87987	-4.26469	-3.95616
II	5.0	4.908452	-2.851932	4	2.600150	-4.21133	-3.5507	-3.22669
IS	0.1	2.965785	-3.661436	1	4.113173	-4.87987	-4.26469	-3.95616
EA	1.7	8.859435	-3.989032*	7	1.197644	-4.8195	-4.19552	-3.87113
EG	3.0	4.359533	-4.993187***	1	3.132657	-4.4425	-3.77841	-3.43125
EI	0.1	7.786732	-5.197440***	1	3.965402	-4.87987	-4.26469	-3.95616
ES	3.0	6.322535	-4.239184**	1	2.411511	-4.4425	-3.77841	-3.43125
SA	4.7	5.305618	-5.905165***	3	4.944855	-4.24192	-3.56275	-3.23561
SG	1.7	2.407238	-5.223601***	8	2.100883	-4.8195	-4.19552	-3.87113
SI	1.9	4.496525	-6.416243***	1	6.345512	-4.71084	-4.08096	-3.75104
SS	1.7	1.542426	-6.309270***	1	9.211698	-4.8195	-4.19552	-3.87113
TA	0.8	6.390530	-6.237078***	3	6.407940	-4.92747	-4.33115	-4.03156
TG	5.0	7.312261	-7.427005***	1	3.838756	-4.21133	-3.5507	-3.22669
TI	5.0	1.495326	-6.573453***	1	4.203770	-4.21133	-3.5507	-3.22669
TS	5.0	6.744118	-6.311320***	1	4.449906	-4.21133	-3.5507	-3.22669

Tablo 3 çalışmaya temel oluşturan değişkenlerin durağanlık düzeylerinin incelenmesi amacıyla oluşturulmuştur. Tabloda yer alan sonuçlara Fourier ADF testinin gerçekleştirilmesi akabinde ulaşılmıştır. Tabloda tarım büyümesi, genel büyüme, endüstriyel büyüme ve hizmet büyümesi dikkate alınarak analiz sırasıyla; Brezilya, Hindistan, Endonezya, Güney Afrika ve Türkiye için uygulanmıştır. Sonuçlar değerlendirilirken t-istatistik değerlerinin mutlak değer cinsinden, anlamlılık düzeylerindeki değerlerden büyük olup olmaması dikkate alınmıştır. T-istatistik değeri, anlamlılık değerlerinden büyük seyrettiği takdirde seri durağandır ve birim kök içermez yorumu yapılabilirken t-istatistik değeri küçük ise seri durağan değildir ve birim kök içermektedir sonucuna ulaşılmaktadır.

Tabloda yer alan veriler yorumlanırken FADF test istatistik değeri ve F istatistik değerleri dikkate alınmaktadır. Verilerin değerlendirilmesi ile durağanlık analizi gerçekleştirilmektedir. Tabloda yer alan veriler sırasıyla; frekans değeri (k), minimum KKT değeri, FADF test istatistik değeri, uygun gecikme uzunluğu, F-test istatistiği ve sırasıyla %1, %5 ve %10 kritik değerlerinde FADF değeridir. Tüm bu değerler incelenirken kıstas %1, 5 ve 10 anlamlılık düzeylerinde değerlendirilmektedir. İlk olarak Brezilya için tarım büyümesi, genel büyüme, endüstriyel büyüme ve hizmet büyümesi incelendiğinde FADF test istatistik değerleri sırasıyla; -6.919, -3.922, -1.658 ve -2.399 olarak hesaplanmıştır.

Değerler mutlak değer cinsinden incelendiğinde Brezilya’nın tarım sektöründeki büyümesi için serinin durağan olduğu ve birim kök içermediği söylenebilecekken genel büyümede, endüstriyel büyümede ve hizmet büyümesinde ele alınan değerler için serinin durağan olmadığı ve birim kök içerdiği gözlemlenebilmektedir.

Hindistan tarım sektöründeki büyüme, genel ekonomik büyüme, endüstriyel büyüme ve hizmet büyümesi için FADF test istatistik değeri incelenirse sırasıyla değerler; -2.553, -4.300, -2.851 ve -3.661'dir. Değerler kısıtlar dikkate alınarak incelendiğinde Hindistan'daki genel büyüme oranlarında %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde serinin durağan olduğu ve birim kök içermediği buna ek olarak diğer değişkenler ve kritik değerlerde Hindistan için serinin durağan olmadığı tespit edilmiştir.

Endonezya için değerlendirildiğinde ise Endonezya'daki tarım sektöründe %10 anlamlılık düzeyinde serinin durağanken %1 ve %5 anlamlılık düzeylerinde durağan olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Tarım büyümesi için durum böyle iken genel büyüme, endüstriyel büyüme ve hizmet büyümesinde serilerin durağan olduğu ve birim kök içermediği sonucuna ulaşılabilecektir. Aynı inceleme Güney Afrika ve Türkiye için yapıldığında tüm büyüme alanlarında ve tüm kritik değerlerde serinin durağan olduğu ve birim kök içermediği sonucuna ulaşılabilmektedir.

Ulaşılan sonuçlar dikkate alınmak suretiyle sürdürülebilirlik matrisi inşa edildiğinde Tablo 4 meydana gelmektedir. Çözümüne kavuşturulan testler ekonomik büyümenin ele alınan çerçevelerde sürdürülebilirliğinin tespitini sağlaması yönüyle önem arz etmektedir.

Tablo 4. Sürdürülebilirlik Matrisi

	TARIM	BÜYÜME	ENDÜSTRİ	HİZMET
Brezilya	Evet	Hayır	Hayır	Hayır
Hindistan	Hayır	Evet	Hayır	Hayır
Endonezya	Evet	Evet	Evet	Evet
Güney Afrika	Evet	Evet	Evet	Evet
Türkiye	Evet	Evet	Evet	Evet

Matris sonuçları göstermektedir ki; Brezilya için tarımdaki büyüme sürdürülebilirlik gösterirken genel ekonomik büyüme, endüstriyel büyüme ve hizmet büyümesi için sürdürülebilirlik gözlemlenmemiştir. Hindistan için aynı değerlendirme yapılırsa tarım büyümesi, endüstriyel büyüme ve hizmet büyümesinde de sürdürülebilirlik olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Buna ek olarak Hindistan için genel ekonomik büyümenin sürdürülebilir olduğu söylenebilir. Endonezya ve Güney Afrika için ulaşılan sonuçlar ise tarım, genel, endüstriyel ve hizmet gibi tüm alanlarda ekonomik büyümenin sürdürülebilirliğini ispatlar niteliktedir. Son olarak Türkiye incelendiğinde de tüm bu alanlarda büyümenin sürdürülebilirliği gözlemlenebilmektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Küreselleşme ile ülkelerin rekabet edebilirliğinin artırılması yönünde çalışmalarda artış gözlemlenmiştir. Rekabet, ekonomik gücün artırılması ile sağlanabilecek olmakla birlikte ülkelerin ticari faaliyetlerini yükselterek mal/hizmet hareketliliğini ve uzun vadede ekonomik büyümenin sağlanmasını destekleyecektir. Ekonomik büyüme üzerinde birden fazla etmen etki sahibi olmakta ve bu nedenle çalışmaların kapsamında değişiklik gözlemlenebilmektedir. Bu çalışmada ekonomik büyüme üzerinde etkiye sahip olan sektörel büyümelerin sürdürülebilirliği incelenmiş olup her bir sektör kırılğan 5'li ülkeleri için ayrı ayrı analiz edilmiştir. Ekonomik büyüme üzerindeki etkinliği değerlendirilen sektörler; tarım sektörü, endüstri sektörü ve hizmet sektörü olmakla birlikte genel ekonomik büyüme de çalışma dahilinde incelenmiştir. İncelemede temel teşkil eden kırılğan 5'li ülkeleri; Brezilya, Hindistan, Endonezya, Güney Afrika ve Türkiye olarak ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Çalışmada Fourier ADF birim kök testi uygulanmış olmakla birlikte ulaşılan sonuçlar sürdürülebilirlik matrisi özelinde ifade edilmiştir. Çalışmanın uzun vadeli tahmin sonuçları incelendiğinde, FADF test sonuçları, Brezilya için tarım sektörü serisinin durağan olduğu ve birim kök içermediği, genel büyüme, endüstriyel büyüme ve hizmet büyümesi için ise serinin durağan olmadığı ve birim kök içerdiği sonucuna ulaşılmıştır. Hindistan için genel büyüme oranlarında serinin

durağan olduğu ve birim kök içermediği ancak diğer sektörlerde serinin durağan olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Endonezya'daki durağanlık analizi sonuçları ise; genel büyüme, endüstriyel büyüme ve hizmet büyümesinde serilerin durağan olduğu ve birim kök içermediğini göstermektedir. Güney Afrika ve Türkiye için ise tüm büyüme alanlarında ve tüm kritik değerlerde serinin durağan olduğu ve birim kök içermediği sonucuna ulaşılmıştır. Veriler ışığında sürdürülebilirlik Endonezya, Güney Afrika ve Türkiye için tüm sektörlerde tespit edilmiştir. Brezilya için ise yalnızca tarım sektöründe ve Hindistan için genel büyümede sürdürülebilirlik tespit edilmiştir. Ulaşılan analiz sonuçları sektörel bazda politik düzenlemelerin inşa edilmesi ve uygulanması gerekliliğini ortaya koymuştur ve bu yönde düzenlemelerin gerekliliğini açığa çıkartmıştır. Çalışma sektörel sürdürülebilirlik tespitini sağlayarak politik gereklilikleri açığa çıkartmasının yanı sıra uygulamış olduğu testlerin güncelliği de bu çalışmanın literatüre katkı sağladığını göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Ahmad, F., Draz, M. U., Chandio, A. A., Su, L. J., Ahmad, M., & İrfan, M. (2021). Investigating The Myth of Smokeless Industry: Environmental Sustainability in the ASEAN Countries And The Role Of Service Sector And Renewable Energy, *Environmental Science and Pollution Research*, 28(39). 55344-55361. <https://doi.org/10.1007/s11356-021-14641-8>
- Ahmed, N., Mahboob, F., Hamid, Z., Sheikh, A.A., Ali, M.S.E., Glabiszewski, W., Wysokińska-Senkus, A., Senkus, P., & Cyfert, S. (2022). Nexus between Nuclear Energy Consumption and Carbon Footprint in Asia Pacific Region: Policy Toward Environmental Sustainability. *Energies* (15), 6956. <https://doi.org/10.3390/en15196956>
- Akcan, A. T., Yıldırım, B., Karataş, A. R., & Yılmaz, M. (2023). Teachers' Views on the Effect of STEM Education on the Labor Market. *Frontiers in Psychology*, 14, 1184730. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1184730>
- Alper, A. E., Oransay, G., Alper, F. Ö. (2015). Beşeri Sermayenin Belirleyicileri: Üst Orta Gelirli Ülkeler Grubu ile OECD Karşılaştırmalı Analizi, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(9). 565-578. <https://doi.org/10.16992/ASOS.514>
- Amin, N., Song, H. M., & Shabbir, M. S. (2022). What Factors Contribute to Environmental Degradation in G11 Economies? Emphasizing The Importance of Renewable and Non-Renewable Energy Sources, *International Journal of Sustainable Development and World Ecology*, 29(5). 472-482. <https://doi.org/10.1080/13504509.2022.2059720>
- Androniceanu, A., & Georgescu, I. (2023). The Impact of CO2 Emissions and Energy Consumption on Economic Growth: A Panel Data Analysis, *Energies*, 16(3). <https://doi.org/10.3390/en16031342>
- Apergis, N., & Payne, J. E. (2014). The Causal Dynamics Between Renewable Energy, Real GDP, Emissions and Oil Prices: Evidence From OECD Countries, *Applied Economics*, 46(36). 4519-4525. <http://dx.doi.org/10.1080/00036846.2014.964834>
- Aratuo, D. N., & Etienne, X. L. (2018). Industry Level Analysis of Tourism-Economic Growth in the United States, *Tourism Management*, (70). 333-340. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2018.09.004>
- Ayompe, L. M., Davis, S. J. & Egoh, B. N. (2020). Trends and drivers of African fossil fuel CO2 Emissions 1990-2017, *Environmental Research Letters*, 15(12). <https://doi.org/10.1088/1748-9326/abc64f>
- Boluk, G., & Kaplan, R., (2021). Effectiveness of Renewable Energy Incentives on Sustainability: Evidence From Dynamic Panel Data Analysis for the EU Countries and Turkey,

- Environmental Science and Pollution Research*, 29(18). 26613-26630. <https://doi.org/10.1007/s11356-021-17801-y>
- Bozoklu, S. & V. Yılandı & M.S. Görüş (2020), Persistence in Per Capita Energy Consumption: A Fractional Integration Approach with A Fourier Function, *Energy Economics*, (91). 1-12. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2020.104926>
- Busu, M., & Trica, C. L. (2019). Sustainability of Circular Economy Indicators and Their Impact on Economic Growth of the European Union, *Sustainability*, 11(19). 5481. <https://doi.org/10.3390/su11195481>
- Ceylan, R., & Ceviş, İ. (2012). Enflasyon Hedeflemesi Rejimi Öncesi ve Sonrasında Türkiye’de Cari Açıkların Sürdürülebilirliği, *NWSA-Social Science*, 7(4). 259-276.
- Charfeddine, L., Al-Malk, A. Y., & Al Korbi, K. (2018). Is it Possible to Improve Environmental Quality Without Reducing Economic Growth: Evidence From the Qatar Economy, *Renewable & Sustainable Energy Reviews*, (82). 25-39. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2017.09.001>
- Chebbi, E. H. (2010). Agriculture and economic growth in Tunisia. *China Agricultural Economic Review*, 2(1). 63–78. <https://doi.org/10.1108/17561371011017504>
- Chen, Y., Lee, C. C. & Chen, M. (2022). Ecological Footprint, Human Capital, and Urbanization, *Energy & Environment*, 33(3). 487-510. <https://doi.org/10.1177/0958305X211008610>
- Chortareas, G., Kapetanios, G. & Ucum, M. (2008). Nonlinear Alternatives to Unit Root Tests and Public Finances Sustainability: Some Evidence from Latin American and Caribbean Countries, *Oxford Bulletin of Economics And Statistics*, (70)5. 645-663. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0084.2008.00511>.
- Demir, M. A. (2021). External Debt Sustainability in The Transition Economies of Southeast Europe: an Application by Wavelet-Based Unit Root Tests, *Eastern Journal of European Studies*, 12(1). 173-190.
- Dickey, D.A., & Fuller, W. (1979), Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root, *Journal of the American Statistical Association*, (74), 427–431
- Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1981). Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root. *Econometrica*, 49(4), 1057–1072. <https://doi.org/10.2307/1912517>
- Eddine Chebbi, H. (2010). Agriculture and Economic Growth in Tunisia. *China Agricultural Economic Review*, 2(1), 63–78. <https://doi.org/10.1108/17561371011017504>
- Enders, W., & Lee, J. (2012). The Flexible Fourier and Dickey Fuller Type Unit Root Tests, *Economics Letters*, (117), 196-199. <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2012.04.081>
- Ehigiamusoe, K. U., & Lean, H. H., & Somasundram, S. (2023). Analysis of the Environmental Impacts of the Agricultural, Industrial, and Financial sectors in Malaysia, *Energy & Environment*, <https://doi.org/10.1177/0958305X231152480>
- Hassan, T., Song, H. M., Khan, Y., & Kırıkkaleli, D. (2022). Energy Efficiency a Source of Low Carbon Energy Sources? Evidence From 16 High-Income OECD Economies, *Energy*, (243). 123063. <https://doi.org/10.1016/j.energy.2021.123063>
- Hsu, T. K. (2021). The Effect of Renewable Energy on Carbon Dioxide Emission in Taiwan: Quantile Mediation Analysis, *Science Progress*, 104(3). <https://doi.org/10.1177/00368504211058557>
- Jin, T., & Kim, J. (2018). What is Better for Mitigating Carbon Emissions - Renewable Energy or Nuclear Energy? A Panel Data Analysis, *Renewable & Sustainable Energy Reviews*, (91). 464-471. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2018.04.022>

- Karataş, A. R. (2022). Türkiye’de Finansal Gelişmenin Ekonomik Büyümeye Etkisi Üzerine Ampirik Bir Değerlendirme. Y. Telli Üçler (Ed.), *Ekonomik Büyüme Alanında Güncel Çalışmalar* içinde (s. 131-152). Eğitim Yayınevi.
- Karataş, A. R. & Ergül, M. (2023). Türkiye’de Ekonomik Büyüme, Finansal Gelişme ve Ticari Açıklık: Genişletilmiş ARDL ile Kanıtlar, Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 5(Özel Sayı), 222-236. <https://doi.org/10.51124/jneusbf.2023.58>
- Long, X. L., Naminse, E. Y., Du, J. G., & Zhuang, J. C. (2015). Nonrenewable Energy, Renewable Energy, Carbon Dioxide Emissions and Economic Growth in China From 1952 to 2012, *Renewable & Sustainable Energy Reviews*, (52). 680-688. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2015.07.176>
- Matuka, A., & Asafo, S. S. (2021). Effects of Services on Economic Growth in Albania: An ARDL Approach. *The Journal of International Trade & Economic Development*, 30(6), 856–881. <https://doi.org/10.1080/09638199.2021.1910723>
- Mert, N., & Abdioğlu, Z. (2021). Türkiye’de Tarım, Sanayi ve Hizmet Sektörleri Arasındaki Nedensellik İlişkisinin Analizi, *Sosyoekonomi*, 29(50). 317-336. <https://doi.org/10.17233/sosyoekonomi.2021.04.15>
- Mulungu, K., & Ng’ombe, J. (2017). Sources of Economic Growth in Zambia, 1970–2013: A Growth Accounting Approach, *Economies*, 5(2). 15. <https://doi.org/10.3390/economies5020015>
- Ogunniyi, O. R., Okunlola, A. F., Alatise, M. A., & Aregbeshola, R. A. (2023). Socio-economic Inclusion and Sustainable Economic Growth: Empirical Analysis of Nigeria and South Africa, *Cogent Economics & Finance*, 11(1). <https://doi.org/10.1080/23322039.2022.2163077>
- Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001). Bounds Testing Approaches to The Analysis of Level Relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289–326. <https://doi.org/10.1002/jae.616>
- Peseran, M. H., & Shin, Y. (1995). An Autoregressive Distributed Lag Modelling Approach to Cointegration Analysis”, *RePEc*, <https://doi.org/10.1017/CCOL0521633230.011>
- Phiri, J., Malec, K., Majune, S. K., Appiah-Kubi, S. N. K., Gebeltova, Z., Maitah, M., Maitah, K., & Abdullahi, K. T. (2020). Agriculture as a Determinant of Zambian Economic Sustainability, *Sustainability*, 12(11). 4559. <https://doi.org/10.3390/su12114559>
- Ramakrishnan, S., Hishan, S. S., Nabi, A. A., Arshad, Z., Kanjanapathy, M., Zaman, K., & Khan, F. (2016). An Interactive Environmental Model for economic growth: evidence from a Panel of Countries, *Environmental Science and Pollution Research*, 23(14). 14567-14579. <https://doi.org/10.1007/s11356-016-6647-8>
- Rees, W. E. (1990). Revisiting Carrying Capacity: Area-Based Indicators of Sustainability, *Population and Environment*, 17(3). 195-215
- Sadiq, M., Wen, F. H., Bashir, M. F., & Amin, A. (2022). Does Nuclear Energy Consumption Contribute to Human Development? Modeling the Effects of Public Debt and Trade Globalization in an OECD Heterogeneous Panel, *Journal of Cleaner Production*, (375). <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2022.133965>
- Shahbaz, M., Hye, Q. M. A., Tiwari, A. K., & Leitao, N. C. (2013). Economic Growth, Energy Consumption, Financial Development, International Trade and CO2 Emissions in Indonesia, *Renewable & Sustainable Energy Reviews*, (25). 109-121. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2013.04.009>

- Sriyana, J. (2020). What Drives Economic Growth Sustainability? Evidence From Indonesia, *Entrepreneurship and Sustainability Issues*, 7(2). 906-918. [https://doi.org/10.9770/jesi.2019.7.2\(8\)](https://doi.org/10.9770/jesi.2019.7.2(8))
- Streimikiene, D., & Kasperowicz, R. (2016). Review of Economic Growth And Energy Consumption: A Panel Cointegration Analysis for EU Countries, *Renewable & Sustainable Energy Reviews*, (59). 1545-1549. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2016.01.041>
- Sun, Y., Du, M. N., Wu, L. Y., Li, C. Z., & Chen, Y. L. (2022). Evaluating the Effects of Renewable Energy Consumption on Carbon Emissions of China's Provinces: Based on Spatial Durbin Model, *Land*, 11(8). 1316. <https://doi.org/10.3390/land11081316>
- Wackernagel, M. (1994). (Doctoral Thesis). Ecological Footprint and Appropriated Carrying Capacity : A Tool for Planning Toward Sustainability, The University of British Columbia
- Yu, Y., & Qayyum, m. (2022). Dynamics Between Carbon Emission, Imported Cultural Goods, Human Capital, Income, and Energy Consumption: Renewed Evidence From Panel VAR Approach, *Environmental Science and Pollution Research*, (29). 58360-58377. <https://doi.org/10.1007/s11356-022-19862-z>

AMBROSIUS'UN MEKTUPLARINDA AUCTORITAS VE POTESTAS

Lütfü Taylan ŞALAP¹

Öz

Orta Çağ'a dair iktidar çatışmasını ruhani – dünyevi boyutu, siyasal düşünce literatürünün yoğunlukla ele aldığı bir konu olarak belirlemektedir. Bu doğrultuda yapılan çalışmalarda iktidar kavramı, yoğun kavram setleri eşliğinde ve geniş boyutlarıyla sunulur. İktidarı anlamlandırma çabasının kullanışlı kavram ikiliklerinden biri de *auctoritas – potestas*'dır. Bu iki kavram Türkçe akademik literatüründe özellikle siyasal iktidarın nasıllığını ve egemenlik kuramlarını açıklamada sıklıkla başvurulan çözüm önerileri sunar. Bu çalışma da bu kavramları Orta Çağ kesintisiz sınırındaki bir düşünür olan Ambrosius'un izinde arayacaktır. Milano Piskoposu, kurguladığı ve uyguladığı teolojik düşüncenin zamansız ve mekânsız olması bakımından erken dönem Hıristiyanlıkta Augustinus, Gregory ve Jerome ile birlikte kilisenin dört doktorundan biri kabul edilir. Ne var ki, Ambrosius'a bu ünvanı getiren teolojik düşüncesini, onu kuşatan dünyevi alanla birlikte okumak gerekir ve bu alan da bizatihi siyasidir. Ambrosius düşüncesinde ruhani ve dünyevi iktidar olguları hiyerarşik bir kurgu ile anlamlandırılır. *Potestas*'ın Hıristiyan tanrısal buyruğuyla ve dolayısıyla onun temsilcisi Kilise'yle olan gerilimi, siyasal iktidarın Hıristiyanlığı ilk elde siyasal ve sosyal bir rakip olarak görmesine, ardından da ona boyun eğmesinde somutlaşır. Meşruiyet bağlamında dünyevi iktidarın kaynağının Tanrı'dan geldiği fikrine dayanan bu düşünce ilk kez Ambrosius'ta belirmez fakat kendisinden sonraki dönemi etkilemesi açısından eşsiz bir nitelik taşır. Augustinus'un fikirleri, Papa Gelasius'a atfedilen iki kılıç kuramı veya Orta Çağ iktidar mücadeleleri ve daha birçok ilke – uygulama ilişkisi, Ambrosius'un bina ettiği temelin üzerinde yükselir. Bu çalışma, bu kavramları ve olguları tarihsel bir argüman eşliğinde Ambrosius'un mektuplarında arayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ambrosius, İktidar, Auctoritas, Potestas.

AUCTORITAS AND POTESTAS IN THE LETTERS OF AMBROSIUS

Abstract

The divine - secular dimension of the conflict of power in the Middle Ages is a topic that has been intensively addressed in the literature of political thought. In studies conducted in this direction, the concept of power is presented with intensive sets of concepts and with its wide dimensions. One of the useful concepts in the effort to make sense of power is the duality of *auctoritas - potestas*. In the Turkish academic literature, this concept offers solutions that are frequently used to explain how political power is exercised and theories of sovereignty. This study will explore these concepts in the footsteps of Ambrosius, a thinker on the edge of the medieval interruption. The Bishop of Milan is considered one of the four doctors of the church in early Christianity, along with Augustine, Gregory and Jerome, for the timelessness and spacelessness of the theological thought he developed and practiced. However, the theological thought that brought Ambrosius this title must be read in conjunction with the secular sphere that surrounds him, and this sphere is itself political. In Ambrosius' thought, the phenomena of divine and secular power are made sense of in a hierarchical construction. *Potestas*' tension with the Christian divine command, and thus with its representative, the Church, is embodied in the political power's first perception of Christianity as a political and social rival, and then its submission to it. The notion of legitimacy, based on the idea that the source of worldly power comes from God, does not appear for the first time in Ambrosius, but it is unique in its influence on the following period. The ideas of Augustine, the two swords theory attributed to Pope Gelasius, or the power struggles of the Middle Ages, and many other power relationships are built on the foundation laid by Ambrosius. This study will search for these concepts and phenomena in Ambrosius' letters, accompanied by a historical argument.

Key Words: Ambrosius, Power, Auctoritas, Potestas.

¹ Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, lutfutaylans@gmail.com, ORCID: 0009-0003-7876-2443

Bu Yavına Atıfta Bulunmak İçin: Şalap, L.T. (2024), Ambrosius'un mektuplarında Auctoritas ve Potestas, *Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(1), 38-48.

GİRİŞ

Avrupa'nın feodal ilişkilerle bezeli Orta Çağ siyasi örgütlenmesi, esasen iktidarın nerede konumlandırıldığına bir tarihidir. Çoklu feodal iktidar odakları (Bloch, 2021: 641-642) ile kral / imparator arasında devam eden sürekli çatışmanın üçüncü bir iktidar odağı da Kilise'dir. Kilise, kendisini ilk elde ruhani iktidarın ilkelerinin uygulayıcısı olarak öne sürüp, zaman içinde dünyevi iktidarın da ona tabi olmasını bekleyecek konuma gelir. Mevcut dünyevi yönetimin nasıllığına Hıristiyanlığın yükselişiyle birlikte ruhani iktidarın eklenmesi, çözümü yüzyıllar alacak olan sorunu doğurmaktadır: Dünyevi ve ruhani iktidarların kaynağı nedir ve (bu sorunun devamı olarak) bu iki iktidar arasında nasıl bir ilişki anlaşılmalıdır? Bu sorun, bugün siyasi düşünce tarihi literatürünün sıklıkla başvurduğu klasik metinler üzerinden, yani toplum sözleşmecileri veya daha tarihi bir bağlamdan, Niccolo Machiavelli, Jean Bodin, Thomas Hobbes gibi düşünürler üzerinden yanıtlanmaya çalışılan zengin bir egemenlik kuramı anlatısı sunar. Toplum sözleşmecilerinin karşısında yer alan siyasi antropoloji literatürü de bir anlamda, kurgusal tepkisel biçimiyle bu gerilime antropolojik yöntemle yaklaşır ve bölünmemiş toplumlardaki siyasi iktidar izdüşümlerine kadar yol kat eder. Bu bağlamda, benzer bir sorunun peşine düşen bu çalışma da Orta Çağ'ın sıfır noktasında, Ambrosius'un imparatorları ile kurduğu gerilimli ilişkilerdeki iktidar olgusunu anlamaya çalışmaktadır. Onun kavramsallaştırmasıyla, imparatorun bizatihi Tanrı'nın temsilcisi olan Papa'ya ve havarilerin ardılı olan piskoposlara olan bağlılığı, siyasi iktidarın dünyevi alanın idaresinden de önce gelen birincil sorumluluğudur. Ne var ki, Ambrosius hem zamansal hem de düşünsel bakımdan Orta Çağ sınırlarına sokulan bir düşünür değildir. Bunun yanında düşünsel anlamda patristik felsefenin ötesinde bir kavrayışa sahiptir. Bu bağlamda, Ambrosius kesintilerin sınırında gezen bir Hıristiyan ideologu olarak ele alınmalıdır. Fakat iktidarın ilkesinin ve uygulanmasının konumlandırıldığı yer bakımından, dünyevi iktidar aleyhine çağının çok ötesinde bir tutum izler. Günümüze kalan mektuplarında² imparatorları Kilise'nin üstünde değil ama içinde konumlandırıldığı varsayılmaktadır. Fakat diğer yandan hem dünyevi siyasaları etkilemesi hem de bunu Hıristiyan *auctoritas*'ının Roma *potestas*'ına üstünlüğü üzerinden kurması, Kilise'nin İmparator'dan üstün olup olmadığına dair soruyu beraberinde getirir. Bu bağlamda, çalışma, bu diyaloglarda *auctoritas*'ın ve *potestas*'ın izlerini sürmektedir. Literatürde bu kavramlara dair *auctoritas*'ı otorite ile, *potestas*'ı ise güç kavramları ile karşılayan ama bunlarla da sınırlı olmayan çok farklı çeviri denemeleri vardır³. Bu makale, kavramların kullanımında Cemal Bali Akal'ı takip ederek iktidarın ilkesi ve uygulanması/kullanılması anlamlarına başvuracaktır (Akal, 2012). Nihayetinde bu çalışma, Ambrosius'u tutarlı bir dünyevi siyasallık içerisinde anlama çabası yerine, onun iktidar kavramsallaştırmasını tarihsel anlatılar ve mektuplarındaki kendi ifadeleri eşliğinde çözümleme çabasının ürünüdür. Bu makalenin evreni, yer ve zaman kısıtları nedeniyle Ambrosius'un mektuplarıyla sınırlandırılmıştır. Diğer eserleri temel bir soruna yönelen teolojik eserler olmakla birlikte, konumuza sağlayacağı faydaların da çok sınırlı olacağı varsayıldığından bu yöntem tercih edilmiştir. Bu doğrultuda literatürde bugüne kaldığı aktarılan tüm mektuplar inceleme altına alınmış ve aralarından siyasi iktidarı konumlandırma çabamıza en uygun olanları örneklem içine sokulmuştur.

² Bu bağlamda, kavramsallaştırma meselesinde yapılacak hataların hepsi, okumakta olduğunuz makale yazarının Latince kusurundan kaynaklandığını belirtmemiz gerekir. Mektuplar için kaynak gösteriminde orijinal dilin "ep" kısaltmasına başvurulmuştur ve ayrıca kaynak gösterilmeyecektir.

³ *Auctoritas* ve *potestas* kavramlarının içerdiği çağrışımların uluslararası literatürdeki yansımalarına ve tarih içindeki evrimine dair farklı analizler için bkz. (Akal, 2012; Cottrell, 1993; Rowe, 2013).

LİTERATÜR

Roma İmparatorluğu siyasi tarihi için Charles Freeman, Edward Gibbon gibi uluslararası eserlere ve Mehmet Ali Ağaoğulları ve Mete Tunçay gibi temel metinlere başvurulurken, teorik çerçeveyi oluşturan iktidar mefhumu için Cemal Bali Akal'ın eseri temel alınmıştır. Bunun yanında kavramların uluslararası literatürdeki izdüşümleri de Rowe ve Cotrell üzerinden temin edilmiştir. Ambrosius'un Latince mektuplarından İngilizce dolayısıyla faydalanmak için karşılaştırmalı üç farklı kaynak kullanılmıştır. Bu üç kaynağın çevirilerinde yer yer birbirinden farklılık arz eden noktalar saptanmıştır. Bu kaynaklar Liebeschuetz ve Schaff temelli olarak, üçüncü bir kaynak olarak da Latince karşılaştırmalı bir şekilde temin edilebildiği için *Catholic Library Project* kullanılmıştır. Diğer yandan kimi kavramsallaştırmaların doğru aktarıldığından emin olmak için Latince etimolojileri kontrol edilmiştir. Son olarak Ambrosius üzerine Türkçe literatürdeki nadir çalışmalardan olan Öz Nalezen'in çalışmasından da faydalanılmıştır.

Dördüncü Yüzyıl İtibariyle Hıristiyanlık ve Roma İmparatorluğu Siyasal Gerilimlerine Genel Bir Bakış

Erken dönem Hıristiyanlık, pagan Roma'da ağır bir düşmanlığa maruz kalarak hayatta kalmayı başarmış bir dindir. Azınlıktaki Hıristiyan toplum, bir yandan yeni dini sürdürme mücadelesi verirken, diğer yandan dinin toplumsal ilişkiler ağına müdahil olan farklı odaklarla mücadele etmek durumundadır. Sözelimi, halihazırda Yahudilerin muaf tutulduğu imparatora tapınma gibi pagan kültürlere ve buna dair ritüellere direnirken, diğer yandan Yahudilik ile salt teolojik olmayan, sosyal ve siyasi içerimleri de barındıran bir çekişme içinde bulunur. Hıristiyanlığın daha ilk yıllarında İsa'nın çarmıha gerilişiyle sonuçlanan yargılamada, dünyevi iktidarın Yahudilerden gördüğü baskı sonucunda gerçekleşmiş olması bugün de süren yaygın bir inanıştır⁴. Ne var ki, takip eden süreçte, rakip dinlerin ve siyasi iktidarın *potestas*'ına karşı, Hıristiyan mizacında ortaya çıkan *red geleneği*, yerel yöneticilerin pazarlıklarıyla ya da şiddetleriyle aşılamayacak kadar sert bir inattan beslenir (Freeman, 2010: 569). Buna ek olarak yeni dinin ritüellerinin ulaşılabilirliği açısından daha halkçı olarak görülmesinin de etkisiyle, Hıristiyan topluluklar kısa süre içinde sosyal bağlamda dünyevi iktidar tarafından bir tehdit olarak işaretlenir. Sözelimi henüz birinci yüzyılda bir ruhani simge olarak İsa'nın krallığından bahseden Hıristiyanlar, Sezar'ın krallığına zeval getirdikleri düşüncesiyle Selanikli kalabalıkların hışmına uğrarlar (a.g.e.). Benzer şekilde M.S. 64 yılındaki ünlü Roma yangınında İmparator Nero, kendisine yöneltilen tepkileri engellemek için toplumun en sevilmeyen kesimi olan Hıristiyanları günah keçisi olarak seçer ve bunun sonucunda birçok Hıristiyan çok büyük işkencelerle idam edilir (Gibbon, 2019: 670-671). Benzer kısımlar dördüncü yüzyılın başlarına kadar artarak devam etse de⁵ Hıristiyanlığın yayılmasının önüne geçilemez ve üçüncü yüzyılın sonlarında artık toplumdaki yaygınlıktan farklı olarak, birçok kamu görevinde Hıristiyanlara rastlanır⁶. İlk Hıristiyan imparator olan Constantinus'un (ö. 337) verdiği destekle birlikte artık

⁴ İncil'de Romalı komutan Pilatus'un İsa'yı suçsuz bulmasına rağmen Yahudilerin yoğun baskısı sonucu, günahının onların boynuna olması şartıyla edimi gerçekleştirdiğini anlatılır (Yuhanna, 19).

⁵ İlk dönem Hıristiyanların karşılaştığı dünyevi şiddete dair bkz. (Freeman, 2010: 575-577).

⁶ Hıristiyanlığın başarısına dair Roma tarihçisi Edward Gibbon beş neden sıralar: "(...) I. Yahudi dininden alınmış fakat bu dinin, Musa yasasını benimsemeye soyluları çağırarak şöyle dursun, onları geri çevirmiş olan dar düşünceli biçimiyle aktarılan ve söylememize izin verilirse, Hıristiyanların hoşgörüsüz ve bükülmez büyük çabaları. II. Bu önemli gerçeğe ağırlık ve güç verebilen her şeyin yetkinleştirdiği ve eşlik ettiği bir gelecek yaşam doktrini. III. İlkel kiliseye tanınan (atfedilen) mucize yeteneği. IV. İnananların temiz ve sıkı ahlakı, V. Hıristiyan cumhuriyetinin birliği ve disiplini, ki zamanla, Roma İmparatorluğu içerisinde gücü günden güne artarak çok büyük boyutlara ulaşan bağımsız bir devlet biçimini almıştır" (Gibbon, 2019: 574). Ayhan Yalçınkaya ise Hıristiyanlığın gelişmesinde Roma İmparatorluğu'nun siyasi rolüne vurguda bulunur. Bunun ilk nedeni, imparatorluğun Yahudi bölgelerine yaptığı müdahalelerle yeni dine dolaylı bir nefes alanı açmasıdır. Bunun

serbestçe kendi dinlerini savunabilir hale gelirler. İmparatorun verdiği maddi destekler, özellikle kilise inşaatlarına sağlanan destek ve Hıristiyan ruhbanların vasiyet kabul etmelerine izin verilmesi, zamanla Hıristiyan cemiyetlerinde zenginleşmeye yol açar (Freeman, 2010: 580). Ancak bu destek karşılıksız değildir ve imparator Hıristiyanlığın içsel öğreti tartışmalarına dahi müdahil olmaktan çekinmez. Arius tartışması bu bağlamda önemli bir dönüm noktasını işaret eder.

Sözü geçen tartışma kısaca, İsa'nın Tanrı ile aynı tözden olup olmadığına dair bir sava dayanır. Bir taraf İsa'nın insandan daha üstün, mucize yaratmaya uygun fakat en nihayetinde Tanrı tarafından yaratılmış bir varlık olduğunu, diğer taraf ise İsa'nın Tanrı ile aynı tözden geldiğini ve yaratılmış olmadığını, dolayısıyla Tanrı gibi sonsuz töz olduğunu savunur. Oldukça karmaşık olan bu tartışmanın ilk savı Arius ismindeki İskenderiyeli bir papaz ve takipçileri tarafından hararetle savunulurken, yaygın görüş ikinci savı desteklemeye meyillidir. Açıkça Hıristiyanlığın içindeki salt teolojik olan bu tartışmaya 325 yılında İmparator Constantinus müdahil olur ve İznik'te 220 ruhbanın katıldığı bir konsey toplanır. Konseyde yaşanan tartışmalara dair yeterli bilgimiz olmasa da tartışmanın bizzat Constantinus tarafından Ariusçuluğu mahkûm eden bir şekilde nihayete erdiğini ve bunun yanında Arius'un fikirlerini savunan iki piskoposun sürgün edildiğini bilmekteyiz. Tartışma Hıristiyanlığın içindeki salt teolojik bir tartışma gibi görünse de Constantinus'un dünyevi iktidar kaygılarından dolayı tartışmaya müdahale ihtiyacı duyduğu açıktır. Her şeyden önce Constantinus, uzun süredir pagan gelenekleri ve ritüelleriyle yaşayan topluma gelen Hıristiyan bir imparatorudur ve kader birliği yaptığı Hıristiyanlar arasında ortaya çıkan olası bir bölünmenin, imparatorun kendi dünyevi iktidarına da sorun teşkil edeceği varsayılabilir (Russell: 52-58)⁷. Esasen doktrin tartışmasına yönelik bu müdahale Hıristiyanlar tarafından sert bir tepkiyle karşılaşmaz, zira Arius tartışması çok uzun yılların ürünü olan bir tartışmasıdır. Bu süreçte ortaya çıkan farklılıklar, sayısız uygulama güçlükleri ve hoşgörü eşiğini aşan anlaşmazlıklar nedeniyle orta yolun bulunmasının imkânı kalmamıştır (von Campenhausen, 1964: 87). Birinci İznik (Nicaea) Konseyi'nin bu kararı, dünyevi otoritenin kendisini, Hıristiyanlığın içindeki salt teolojik bir tartışmada son sözü söyleyecek otorite olarak görmesinin ilk örneğidir.

Bu dönemde Hıristiyanlığın yerleşmiş hiyerarşik yapıları (Mesih, Havariler ve havarilerin ardılları olan piskoposlar) henüz Orta Çağ ve sonrası gibi katı temellere oturmuş halde değildir. Roma'nın eyaletlerine yayılmış takipçilerin disiplini ve örgütlenişi her yıl iki kere toplanan *sinod*'lar aracılığıyla düzenlenir (Gibbon, 1987: 159). Bölge piskoposları halk tarafından geçilir ve Roma Kilisesi'nin piskoposu her ne kadar diğerlerinden daha önemli bir konumda olsa da Orta Çağ'ın Papa'sının ulaşacağı iktidara sahip olmaktan uzaktır. Dinin dünyevi alandaki gelişimine dair önemli bir diğer yanı ise, Kiliselerin gelirlerinin Hıristiyanların bağışları ile sağlanıyor olmasına rağmen, piskoposların biriken geliri (öne sürülen amaç yoksullara yardım olsa da) diledikleri gibi harcamada özgür oluşudur. Russell bu durumun piskoposların arkasında onların sözüne bakan bir guruhun oluşmasına yol açtığını ileri sürer (Russell, 2017: 53).

Milano Fermanı ve Constantinus'un dinin dünyeviliğinin sorumluluğunu almasının ardından, dinin merkezileşmesi ve dünyevi iktidar ile kurduğu ilişki, oluşan yeni dinamiklerle birlikte önceki yüzyıllardan oldukça farklı bir hale bürünür. Bu süreç aynı zamanda

yanında Hıristiyanlığın evrensellik iddiası ve iktidarın ilkesini Tanrı'da konumlandırması da Roma açısından sorun teşkil etmekteydi. Fakat iki tarafın da yeni dine sert saldırılarda bulunması 303 yılındaki Büyük Kovuşturma ile zirveye ulaşacak ve kısa süre sonra ironik olarak ilk Hıristiyan imparator ile dinin ve kilisenin (özellikle Roma Kilisesi'nin) yükselmesine yol açacaktı (2011: 200-201).

⁷ Toplumda henüz hala bir azınlık halinde bulunan cemaatin niceliksel artışı ve hatta dördüncü yüzyıla gelindiğinde üst düzey bürokraside ve toplumun zengin kesiminde taraftar bulması, Constantinus'u bu yeni dinin taraftarlarının da desteğini almaya itmiş gibi görünüyor. (Russell, 2017: 52, 53)

Hıristiyanlığın da dünyevileşme sürecidir. Heretikliğin dünyevi olanı karşısına alan bir olgu haline gelmesiyle birlikte⁸ bir Hıristiyan'ın imparatorluğun Batı kısmında sosyal anlamda hayatta kalabilmesi Katolik olmasına bağlı hale gelir. Bu durum ilk yıllarında Katolikliğin hayatta kalmasına yardımcı olsa da sonraki yıllarda Katolik mezhebine bunun çok ötesinde bir güç sağlar ve yaklaşık yüzyıl içinde imparatorluğun içinde egemenlik iddiasında bulunan ayrı bir iktidar odağının oluşmasına ön ayak olur. Avrupa Orta Çağ'ını, Roma Kilisesi piskoposu olan Papa'nın dünyevi alana müdahalesi olarak gördüğümüz ölçüde, dördüncü yüzyıl Hıristiyan örgütlenmesinin de bir anlamda bu siyasal düzenin kurulmasını sağlayan bir yapı teşkil ettiğini söyleyebiliriz. Bu yapının da en önemli temsilcisi ve çağın dünyevi – ruhani iktidar çatışmalarını en iyi biçimde yansıtan kişinin Milano piskoposu Ambrosius olması şaşırtıcı değildir.

Dünyevi İktidar Karşısında Ambrosius

Literatür, Milanolu Ambrosius'u, Roma İmparatorluğu'ndaki 3 farklı hükümdar döneminde inceleme eğilimi gösterir. Bunlardan ilki Batı Roma'nın 375 – 383 yılları arasındaki imparatoru, Gratianus'tur⁹. Bu dönemde Ambrosius'un kendisini dünyevi iktidara kanıtlama dönemidir de aynı zamanda. Gotların istilasını ile birlikte Papa Damasus'un Ambrosius'a Kilise'nin siyasalarını gerçekleştirme görevini vermesiyle başlayan bu süreç, Gratianus'la tanışmasına ve kısa sürede onu etkisi altına almasına olanak sağlar. Gratianus'un isteği üzerine, zaman içerisinde beş cilde ulaşacak olan, inanç temelli *De fide* isimli eserini kaleme alır (Liebeschuetz, 2010: 11) ve üç ciltlik *De spiritu sancto* isimli eseri de Gratianus'a ithaf eder (McLynn, 1994: XV). 381 yılında ikametini Trier'den Milano'ya alan Hıristiyan imparator Gratianus'un, buna müteakip Ambrosius'un etkisine daha fazla maruz kaldığı düşünülebilir. İkincisi ise, Gratianus'un ölümünün ardından, on iki yaşında Roma'nın Batı topraklarının hükümdarı olan Valentinian II'dir (ve annesi Justina). Aynı dönemde General Magnus Maximus da kendisini imparator ilan eder. Ambrosius iki rakip imparator arasındaki rekabette kilit bir rol oynar ve Magnus Maximus'un genç Valentinian II'ye saldırmasını engellemek için girişimlerde bulunur. Valentinian II'nin dört yıl sonra tartışmalı bir şekilde ölümünün ardından¹⁰, bu kez Eugenius siyasal iktidar olma iddiasıyla Milano'ya yerleşir. İkinci kez meşru görmediği bir imparatorun hükmü altına giren Ambrosius, Milano'yu terk etmeyi seçer ve İmparator Theodosius'un (ö. 395) Eugenius'u mağlup edişine kadar sürgünde yaşar. Üç yıl süreyle Milano'da yaşayan imparator Theodosius da kısa süre içinde Ambrosius'un etki alanına katılır.

Ambrosius'un gerek Doğu gerekse Batı'daki imparatorlarla ilişkileri oldukça göz alıcıdır; mektuplarında da görüleceği üzere iyi bir hatiptir. Kendisini Kilise'ye adamadan önce, Roma'nın cumhuriyet dönemindeki en önemli ünvanlarından biri olan ama imparatorluk dönemi ile önemini kademeli olarak kaybeden konsüllük görevinde bulunur. Diploması yeteneği, hukuk eğitimi ve kendine güveni onu kriz anlarında rakiplerinin önüne çıkarır. Çağın geleneği gereği çoğu aristokrat gibi retorik eğitimi almıştır. Doğuştan Hıristiyan'dır ve erken dönem Hıristiyan etiğini ve *bükülmez iradesini* sergilemekten çekinmez. Vaazlarının ünü yerel sınırları aşar¹¹. Dünyevi iktidara karşı yürüttüğü zorlu mücadelelerinde doğrudan baskın bir rol

⁸ 380 yılındaki Selanik Fermanı ile Katolik Hıristiyanlık imparatorluğun resmi dini haline gelir ve dinin diğer mezhepleri çılgınlık olarak nitelendirilir. Bu mezhepler ilk elde ruhani ceza ile karşılaşacaklar ve ikincil olarak da ruhani olana uygun bir şekilde dünyevi iktidarın cezasıyla karşılaşacaklardır.

⁹ Bunun yanında, 378-379 arasında, Theodosius'un tahta çıkışına kadarlık 5 aylık sürede, Doğu Roma İmparatoru ünvanını da taşır.

¹⁰ Bu hadisenin bir intihar mı yoksa rakipleri tarafından işlenen bir cinayet mi olduğu konusundaki kesin bir yargı üzerinde buluşulmaz. bkz. (McLynn, 1994: 335-338)

¹¹ Hippo Piskoposu Augustinus da kendisini tekrar Tanrı ile barıştıran Ambrosius'un vaazlarının etkileyciliğini itiraf eder (2019: 155).

oyunar ama sert duruşuna rağmen vicdansız biri olarak görülmez (von Campenhausen, 1964: 88-91; Schaff, 2004: 15-19; Liebeschuetz, 2010: 3-27). Bürokratik bir aile geleneğinden gelen ve kendisi de bürokrat olarak yetişen Ambrosius, “konu bakımından kilise işlerinin yabancı olması karşın piskoposluğu kabul etmek zorunda kal(ır). Ama kafasının güçlü ve yetenekli çalışması, kısa zamanda kilise işlerini büyük başarıyla görmesini sağladı. Dünya nimet ve gösterişlerinden seve seve sıyrılarak, kilisenin yararına imparatorların duyuncunu (vicdanını) yönetmeye ve imparatorluğun yönetimini denetlemeye başladı” (Gibbon, 2019: 469). Milano piskoposu mektuplarında dünyevi iktidara yönelik taleplerini çekinmeden, doğrudan dile getirir. Siyasal düzlemde imparatorları yönlendirmede oldukça ustadır (Yalçınkaya, 2011: 217). İmparatorlara sunduğu taleplerinin yerine getirilmesi için yalnızca iyi Hıristiyan olma idealini bir araç olarak kullanmakla kalmaz, aynı zamanda dünyevi kaygıları veya tarihi savları da öne sürer. Dünyevi olanla kurduğu ilişki ilk elde bu iktidara itaat sözü ile başlar, fakat hemen ardından Hıristiyanlığın ona sunduğu ayrıcalığı hatırlatmaya girişir. Hıristiyan kurumsal yapılanmasına göre, bir piskopos havarilerin mirasçısıdır ve Ambrosius da imparatorlara, onun sahip olduğu kurtuluşun bilgisine muhtaç olduğunu sıklıkla hatırlatır. 379 yılında kendisine “Öyleyse acele et, Tanrı'nın kutsal Piskoposu; gel ve zaten samimi bir imanlı olan bana öğret” diye seslenen İmparator Gratianus'a cevaben yazdığı mektubun hemen başında ona “İmparatorların en Hıristiyan'ı, bundan daha gerçek ve övgü dolu seslenemem” (ep. I) diye hitap eder. On yedinci mektupta annesi bir Ariusçu, kendisi ise henüz çocuk yaşta olan imparator Valentianus II'ye de benzer şekilde “en kutlu ve Hıristiyan imparator” diye seslenir (ep. XVII). Üç imparatorun devrinde de yerine getirilmesini istediği talepleri doğrultusunda kaleme aldığı mektuplarında (resmi olarak üç imparatora da aynı biçimde hitap etmek durumundadır) Hıristiyanlık yine ön safhada yer alır: “En bağışlayıcı imparatorlar ve Hıristiyan prensler, en şanlı ve kutlu Gratianus, Valentinianus ve Theodosius'a”. Elli ikinci mektubunda, paganlara, gelirleriyle ilgili eski haklarının geri verilmesi gündemine dair itirazını, eğer imparator kendisine itaat edilmesini bekliyorsa *auctoritas*'ın Hıristiyanların tanrısında olduğunu unutmamasına dair bir uyarıda bulunur. Elbette piskopos için iktidarın ilkesinin Tanrı'da olması şaşırtıcı değildir. Her türlü meşruiyetin zemini Tanrı'dadır, fakat imparatorlara bunu hatırlatmak onun dünyevi – ruhani iktidar çatışmasında kurguladığı siyasal zemininin bir aracı haline gelir. Bu aslında yeni bir şey değildir, fakat Hıristiyan dininin ve temsilcilerinin iktidarın uygulanmasına (*potestas*) yönelik yoğun müdahalesinin öğretisel temelini oluşturması açısından, Ambrosius dikkate değer çalışmalarda bulunmuştur.

Burada Ambrosius'un mektuplarına dair teknik bir parantez açmak gerekir. Mektuplardan bugüne kalanların sayısı doksanın üzerindedir. Bu mektupların bir kısmı doğrudan imparatorlara yazılmışken, bir kısmı kardeşine, yine bir kısmı da kim olduğu saptanamayan ama muhtemelen kendisine teolojik konularda danışma niyetinde olan Hıristiyan takipçilerine yazdığı düşünülmektedir. Özellikle altmış üçüncü mektuba (ep. LXIII) kadar olan kısmında, imparatorlara yazdığı mektuplar ve içeriğindeki iktidar mücadelesi ön plana çıkar. Bu yazılarda Ambrosius, imparatorlarla doğrudan bir çatışmaya girmekten çoğunlukla kaçınır; fakat onlara sıklıkla dünyevi iktidarın kaynağının ruhani olduğunu hatırlatır.

Ambrosius'un ilk mücadelesi yukarıda değindiğimiz özsel teolojik çatışmayı sonuçlandırma gayesi barındırır. Ne var ki süreç, konuyu dünyevi iktidar mücadelesi alanına da taşır. Ariusçuluk tartışması, bu dönemde Hıristiyan teolojik gündeminin bir hayli meşgul olduğu bir tartışmadır. İlk olarak Poitiers Piskoposu Hilarius'un (ö. 367) başlattığı ama dünyevi bürokratların konuya dahil olmasıyla birlikte sonuçlandıramadığı bu çatışmayı, Ambrosius önce öğretisel bir savla çürütmeye çalışır, fakat hemen akabinde dünyevi iktidarın desteğine başvurur (van Campenhausen, 1964: 89). Ambrosius, yoğun bir mücadele yürüttüğü Ariusçuluğa karşı 381 yılında Aquileia şehrinde düzenlenecek bir rahipler konseyinin organizasyonunu üstlenir. Bu konseyin raporları bugün Ambrosius'un mektupları arasında

bulunur. Belgelerde Ambrosius'un diğer piskoposların sözcülüğüne girdiğini, Arius aleyhine çoğunlukla kendisinin söz aldığını ve savunuları ne olursa olsun Ariusçuları mahkûm etmekte ne kadar kararlı olduğunu görebiliriz¹². Düzenlenen konsey, Ambrosius'un bilinçli bir oyunu olsa gerek (van Campenhausen, 1964: 103), ekümenik bir nitelik taşımaktan oldukça uzaktır. Konseyde yer alan iki Ariusçu rahip Palladius ve Secundianus, açık bir biçimde kendilerini temsil edecek yeterli sayıda ruhbanın bulunmadığını ve bu nedenle görüşleri tartışmak istemediklerini dile getirirler. Fakat metinde de görüleceği üzere, Ambrosius'un zorlamasıyla konsey bu iki ismi teolojik sapkınlığa [*heretic* 'liğe] mahkûm eder. Ne var ki, konsey kararının yürürlüğe konması için dünyevi yasal bir zemin gereklidir ve Ambrosius bu amaçla yine imparatorlara hitaben mektuplar kaleme alır. Sonunda on birinci mektupta “*saygıdeğer Prenslar; yasalarınız sayesinde Ariusçuların hainlikleri artık ne gizlenebilecek ne de yayılabilecektir*” diye yazar.¹³

Hıristiyan İmparator Gratianus'un, Roma'nın köklü kurumlarından olan *pontifex maximus* ünvanından çekilmesi din – devlet ilişkileri bağlamında Roma İmparatorluğu'nda ayrı bir dönüm noktası teşkil eder. Bu kurum, Roma siyasal iktidarına doğuştan gelen bir ünvanıdır (Liebeschuetz, 2010: 13). Teorik olarak pagan kültüründe dini liderliği işaret ediyor olmasına rağmen, imparatorluk döneminde siyasallaşmış ve dünyevi iktidarın tekeline girmiş bir kurumdur. Buna göre imparatorun dünyevi görevlerinin yanında pagan dinine yönelik ruhani bir liderlik görevi de mevcuttur. Gratianus'un Katoliklerin lehine bu ünvanı ilga etmesi, Roma'nın eski dinle olan bağlantısını ortadan kaldıran sembolik bir önem taşır ve Gratianus'un dünyevi siyasetinde belirgin de bir dönüşü temsil eder (Cameron, 1968: 96 – 102). Senato derhal bu karara karşı gelir ve genel kamuoyu, hiçbir kanıt olmamasına rağmen, Ambrosius'u suçlar (Liebeschuetz, 2010: 13-14). Bunun bir diğer nedeniyse, kurumun ilgasının, pagan senatörleri olduğu kadar Ariusçuları da zor duruma düşürmesidir. Son olarak bu süreç aynı zamanda imparatorun 382 yılındaki Zafer Anıtı'nın kaldırılmasına ilişkin kararıyla da ilişkilidir. Paganların çoğunlukta olduğu senato (von Campenhausen, 1964: 105), imparatorun kararını gözden geçirmesine yönelik bir tavsiyede bulunduğu, karşı savunmayı yine Ambrosius yapar ve sürecin sonunda paganların istekleri reddedilir.

Gratianus döneminde dünyevi iktidar ile ilişkilerini *auctoritas*'a referansla ruhani olanın üstünlüğü üzerinden kuran Ambrosius'un, Valentinian II döneminde, bizzat dünyevi iktidar tarafından çağrılması üzerine yoğun bir biçimde siyasal iktidarın alanına müdahil olmasına tanık oluruz. Mektuplara yansıyan bu yeni ilişki biçimi, iktidarın ilkesini temsiliyetten çıkıp, iktidarın uygulanması alanında söz söyleme iddiasının sınırlarını zorlar. Valentinian II, henüz on iki yaşında tahtın miras kaldığı, genç yaşı nedeniyle meşruiyeti sorgulanan bir liderdir. Bu nedenle, saltanatı süresince bir Ariusçu olan annesi İmparator Justina (Gibbon, 2019:385),

¹² Bu belge, literatürde Ambrosius'un mektupları arasında tarihsel olarak 381 yılında yazılmış olan sekizinci mektup ile on ikinci mektuplarla arasında verilir. Metnin Latincesine, Katolik klasik metinlerini internet ortamında yayınlayan catholiclibrary.org adresinden ulaşılabilir.

¹³ Sözü geçen konsey, Konstantinopolis'te düzenlenen, bugün Birinci Konstantinopolis Konseyi ismiyle andığımız toplantıyla paralel bir süreç içinde işler. Bu konseyde, daha önce Nicea (İznik) Konseyi'nde alınan kararlar Ariusçular aleyhine yasal bir sonuca vardırırlar. “*Konstantinopolis Konseyi'nin kararları 31 Temmuz 381 tarihli imparatorluk yasasıyla yasal zemin kazanır. Aquileia Konseyi 3 Eylül 381'de toplanır. Ne kadar süreyle oturum halinde kaldığını bilmiyoruz. Kararlar alındıktan sonra piskoposlar ya da büyük olasılıkla piskoposlar adına yazan Ambrosius, imparatorlara bir dizi mektup yazarak konsey kararlarının uygulanmasını talep eder. 'Epistulae extra collectionem', Konsey adına yazılmış ve imparatorlardan Konsey kararlarını uygulamalarını isteyen beş mektup içerir. Bunlardan ikisi, Ep. ex. 4 (Maur. 10) ve Ep. ex. 5 (Maur. 11) Gratianus tarafından harekete geçilmesi çağrısında bulunur. Ancak Epp. ex. 6 (Maur. 12), 8 (Maur. 14) ve 9 (Maur. 13) Theodosius'un harekete geçmesini ister ve dahası, Konstantinopolis Konseyi'nde zaten güçlükte çözülmüş olan sorunları yeniden açar. Bu mektuplar konsey piskoposları adına yazılmış olsa da, hem Ambrosius'un mektupları arasında geçmesinden, hem de araştırmacıların Ambrosius'un siyasi üslubunu tanımlarından dolayı, kaleme alan kişinin Ambrosius olduğu varsayılır.*” (Liebeschuetz, 2010: 221).

siyasal iktidarın asıl odağına yerleşir. Ayrıca imparatorluk için mevcut siyasal alanda rakipleri de vardır. Britanya Kumandanı Magnus Maximus'un anakaraya geçip imparatorluğunu ilan etmesinden kısa bir süre sonra, 383 yılında imparator Gratianus'un da öl(dürül)mesiyle Magnus Maximus ve Valentinian II arasında iktidar savaşı patlak verir. Taht meşruluğu, Gratianus'un üvey kardeşi olmasıyla¹⁴ kabul gören genç hükümdar Valentinian II (ve Justina), henüz bir savaşa hazır değildir ve Magnus Maximus'un tüm İtalya'yı işgal etmesinden çekinirler. Bu doğrultuda Magnus Maximus'u ikna etmesi için Ambrosius'u görevlendirirler. Ambrosius görevinde başarılı olur ve Valentinian II'ye kendi iktidarını sağlamlaştırmak için zaman kazandırır (Gibbon, 2019: 385). Ambrosius, bizzat imparatorluk makamınca taht kavgası gibi salt dünyevi bir ihtiyaç doğrultusunda görevlendirilmiş ve Ambrosius da bu çekişmeye müdahil olmaktan çekinmemiştir; dahası hizmet ettiği imparatoriçe bir Ariuşçudur. Benzer görevi birkaç yıl sonra tekrar üstlenir. Bu sefer, elçilik görevinin sonucunu bildirmek üzere Valentinian II'ye yazılan mektupta Magnus Maximus'a “*şimdi seninle eşitim, Valentinianus'a bahşettiği imparatorlukta onu koruyan yüce Tanrı'nın lütfuyla*” (ep. XXX) der ve onu zalim ve gaspçı olmakla suçlar¹⁵. Açıktır ki piskopos Ambrosius için tahtın meşruiyeti imparatorun Tanrı'ya yakınlığından veya imparatorun iktidarının kaynağını nerede gördüğünden bağımsız bir şekilde, geleneklerde olduğu gibi soya dayalıdır. Nitekim Magnus Maximus sektler arasında Ariuşçuluktan ziyade, Katolik inancının yanında saf tutar (Hornblower & Spawforth, 1999: 913); İmparator Valentinianus'a karşı Ambrosius'un savlarını destekler.

Yine bu dönemde, daha önce, Gratianus tarafından kaldırılan Zafer Anıtı, Valentinianus II'nin hükümdarlığı sırasında 384 yılında restore edilmesi talebiyle tekrar gündeme gelir. Piskopos benzer bir duruşu Zafer Anıtı tartışmalarında da sergiler. İmparatora gönderdiği mektuplarda, her zamanki iktidarın ilkesine yönelik üslubunu koruyan piskopos, Hristiyan savlarına ve İncil'den alıntılamalara yer yer başvursa dahi, savunusunu çoğunlukla Symmachus'un dünyevi zemininden kurar. Sözelimi, on yedinci mektupta, imparator Valentinianus II'a kardeşi Theodosius'a danışmasını öğütleyip, bu meselenin dini boyutta değerlendirmesi gerektiğini öne sürer fakat Symmachus'un yaptığı etkili savunmanın ertesinde, yani on sekizinci mektupta görüleceği üzere, anıtı teolojik bir sembolden ziyade hem bulunduğu yer hem de tarihi bakımından, dünyevi güç mücadelesi bağlamında ele alır. Savunmasını da “*Beni taciz edenlere sanki hiç taciz edilmemişim gibi yanıt verdim: Çünkü amacım onların batıl inançlarını ortaya çıkarmak değil, Anıtlarını çürütmektir.*” (Ep. XVIII) diyerek bitirir.

Valentinian II döneminin son örneği olarak 386 yılındaki bazilika hadisesini gösterebiliriz. Valentinianus, Ambrosius'a Portian Bazilikası'nı Ariuşçulara bırakmasını emreder. Ambrosius'un itirazı adeta Orta Çağ'ın Papa – Kral çatışmasının bir özeti gibidir: “*Hiçbir yasaya göre özel bir kişinin evi alınmaz, dahası Tanrı'nın evini alabileceğinizi mi düşünüyorsunuz? (...) Tanrı'nın kiler tanrıya, Sezar'ın kiler Sezar'a. Saray İmparator'un evidir, Kilise ise piskoposun. Kutsal binalar üzerinde değil, kamu binaları üzerinde yargı yetkisi size verilmiştir*” (Ep. XX). Piskopos, dünyevi iktidarın kilisenin üstünde değil, içinde olduğu savında kararlı davranır (von Campenhausen, 1964: 114). Direnen piskopos, süreç içinde rahipleri ve halkın içindeki kendi destekçilerini bazilikaya toplar. İlahiler ve vaazlarla ilham verdiği halka altın sikkeler de dağıtır ve kısa bir süre içinde tüm halk Ambrosius destekçisi olur

¹⁴ İmparatoriçe Justina ile Kilise arasındaki gerilimin bir diğer nedeni de, Valentinianus I'in, Gratianus'un annesinden boşanıp Justina ile evlenme kararına Kilise'nin gösterdiği tepkidir. Valentinianus Kilise kararını dikkate almayıp Roma yasalarını temel alarak bu evliliği gerçekleştirmiştir. Bkz. (Gibbon, 2019: 374).

¹⁵ Ambrosius hitabette oldukça cesur biridir fakat diğer yandan gerektiğinde diplomatik davranmayı da ihmal etmez. Mektubunda Valentinianus'a aktardığı konuşmaların gerçekleştiği toplantıya dair bir rapor bugüne erişmemiştir. Fakat ifadelerin tamamen yanıltıcı olduğunu düşünmemizi sağlayacak bir neden de bulunmamaktadır. Bu konuyla ilgili bir tartışmaya dair bkz. (Liebeschuetz, 2010: 350-351).

(Gibbon, 2019: 470-472). Ambrosius, daha sonra kardeşine yazdığı mektupta kitleler için şu ifadeleri kullanır:

“Herkes ne tür destekçiler istediğimi iyi bilsin, öyle destekçiler ki, saldırgan değil koruyucu olmaya alışkındırlar. İşte onlar, ey kutsal insanlar, sizin için elde ettiğim, herkese yarar sağlayan ve hiç kimseye zarar vermeyen kişilerdir. Arzuladığım savunucular bunlardır; bunlar benim askerlerimdir, dünyanın değil, Mesih'in askerleri. Bunlar yüzünden kötülenmekten korkmuyorum; himayeleri güçleri oranında güvenlidir. Hayır, onları bana kin besleyenler için korumalarını istiyorum. Gelsinler de muhafızlarımızı görsünler: Bunlar gibi silahlarla çevrili olduğumu inkâr etmiyorum; Bazıları cenk arabaları ve bazıları atları, fakat biz, Allahımız Rabbin ismini anarız.”¹⁶ (ep. XXII).

Bu hadise, kilise ile siyasi iktidarın sıcak çatışmanın eşliğinden dönmesi açısından önem teşkil eder. Sonunda imparatorluk askerleri geri çekilir ve hatta bir kısmı inançlıların safına katılır. von Campenhausen da süreci Ambrosius'un taktiksel dehasının zaferi olarak yorumlar (1964: 114-116). Dünyevi kaygıları, Hıristiyan etiği ve inadıyla birleştiren Ambrosius, saraydaki mahkemeye çıkmak için bulunduğu yeri terk etmeyi reddeder ve halka verdiği vaazında bir saray görevlisi olmadığını, sarayın sırlarını önemsemediğini dile getirir. Bu tartışma imparatorun kendi kontlarına *“Ambrose size emretseydi beni zincire vururdunuz”* (Ep. XX) sözüyle tarihe geçer.

Son olarak, piskoposun mektuplarına da yansıyan, İmparator Theodosius ile yaşadığı gerilimlere değinmek gerekir. İlk hadise 388 veya 389 yılında Callinicum'da Hıristiyan bir kesimin bir Yahudi sinagogunu ateşe vermesiyle patlak verir. İmparator Theodosius yerel yöneticiye, ilgili piskoposun sinagogun yeniden yapımını karşılmasını ve suçlu keşişlerin cezalandırılmasını buyurur (Liebeschuetz, 2010: 95; von Campenhausen, 1964: 118). Ambrosius'un itirazı, bu kararın Yahudilere haketmedikleri bir zafer kazandırdığı yönündeydi. *“Hangisi daha önemli, kanun ve düzen fikri mi yoksa din davası mı? Ceza yasası, iman buyruğuna göre ikinci sırada yer almalıdır”* (ep. XL). Ardından da imparatorun emrini geri alıncaya kadar ayın yapmayacağını duyurur ve Theodosius da misilleme olarak piskoposun bundan sonra imparatorluk konseyinde alınan kararların kendisine duyurulmaması yönünde karar alır (von Campenhausen, 1964: 118)¹⁷. Ambrosius bu karara ancak (bir veya iki yıl sonra) meşhur elli birinci mektubunda yanıt verir: *“Böylece insanların ortak ayrıcalıklarından mahrum bırakıldım, oysa Rab İsa, 'Açıklanmayacak hiçbir şey gizli değildir' der.”* (ep. XI). Bu mektup, bugün Selanik Katliamı ismiyle anılan hadise çerçevesinde dünyevi iktidarın Kilise'nin hükmüne boyun eğmesini göstermesi açısından oldukça büyük önem arz eder. Sözü geçen olay, Selanik'teki garnizon komutanının halk tarafından linç edilmesinin ardından, imparatorluk emriyle, 7000 ila 15000 arasında Hıristiyan'a yöneltilen intikamı konu edinir (Gibbon, 2019: 484)¹⁸. Ambrosius'un mektubundan, hadisenin gerçekleşmesi ve imparatorluk emri arasında belli bir sürenin geçtiğini anlaşılmaktadır. Zira literatürde de Theodosius'un bu emri çok kolay vermediği ve verdikten sonra dahi pişmanlık yaşadığı konusunda bir fikir birliği

¹⁶ Ambrosius son cümlesi ile Mezmurlar 20:7'yi dile getirir.

¹⁷ Bu hadiseye dair daha detaylı bilgi için bkz. (Öz Nalezzen, 2024).

¹⁸ Selanik Katliamı'yla ilgili McLynn'in (1994) uyarısını akılda tutmakta fayda var: *“Bu konudaki tek açıklama, olayı son derece kişiselleştirilmiş bir çerçeve içinde sunan kilise kaynaklarında (ya da bunlardan türetilen eserlerde) yer almaktadır. Bazı versiyonlarda şeytanlar, bazılarında ise kötü danışmanlar tarafından körüklenen bir öfke nöbeti, imparatoru katliam emri vermeye kıskırtmıştır (...)*” (315). *“Açıkça görüldüğü üzere, imparatorun adaletinin uygulanmasında bir şeyler fena halde ters gitmişti. Suçun ciddiyetine rağmen, Theodosius kamu disiplinini haklı çıkardığı için herhangi bir alkış alamadı. Ne olmuştu? İmparatorun basitçe yanlış hesap yapmış olması, öfkeli tepkiyi tahmin etmeden soğukkanlılıkla katliam emrini vermiş olması mümkün değildir. Panegyristler; halkı kasıtlı girişimlere uygun tepki vermeye şartlandırmak için mevcuttu. Kaynaklar bunun yerine, katliamdan önce gerekli müzakerelerin yapılmadığını vurgulamakta ve Theodosius'un bu aşırı zalim cezayı öfke anında verdiğini göstermektedir.”* (318). Takip eden süreçte Theodosius'un pişmanlığı, ağır suçlara verilecek cezalara dair otuz günlük bekleme süresini yasalaştıran bir buyrukta somutlaşır (McLynn, 1994: 322-323).

var gibidir (Campenhausen, 1964: 118; McLynn, 1994: 315; Gibbon, 2019: 483-484). Piskopos mektubuna “(...) *Ambrose ile olan dostluğunuz, eyleminizi mazur göstermek şöyle dursun, Tanrı'yla barışmanızın gerekliliğini ilan edecek biri bulunmasaydı, başıma daha ağır bir nefret yükü bile getirebilirdi.*” diye devam eder ve onu günah çıkarmaya ve tövbe etmeye çağırır. Ayrıca mektupta “*eğer hazır bulunmayı amaçlıyorsanız, Kurban sunmaya cesaret edemem. Tek bir masumun kanı döküldüğünde yapılamayan şey, birçok kişinin öldürüldüğü yerde yapılabilir mi? Sanmıyorum.*” (Ep. LI) şeklinde bir ifadeye yer verir. Bu ifade birçokları tarafından Theodosius'un aforoz ilan edilmesi şeklinde yorumlanırken, McLynn bunun yanlış anlaşıldığını ve asıl tehdidin, imparatoru efsarıstiya ayininden de menetmesi olduğunu belirtir (1994: 326). Takip eden süreçte İmparator tüm suçlamaları kabul ederek, kilisenin uygun gördüğü bir biçimde kefareti öder¹⁹. İmparatorun bu kabulünün nedeni, ruhani bir arınmadan ziyade dünyevi bir meşruiyet kaygısı içerir. Yaşanan süreçte, sadece Kilise'den değil, aynı zamanda toplumun seçkin tabakasından ve halk tarafından yoğun tepkilere maruz kalmış bulunan Theodosius, yıllar içerisinde sağladığı meşruiyeti kısa bir süre içinde kaybetmenin eşiğine gelmiştir. Bu doğrultuda, kendi üzerine düşeni, oldukça dikkatli bir tertipleme sonucunda yerine getirmiştir ve Hıristiyanlar tarafından affedilmiştir (McLynn, 1994: 326-328).

SONUÇ VE TARTIŞMA

Siyasal düşünce tarihini kesintiler üzerinde okuma geleneği, bir sınırın iki yanında kalan olgulara dair ihmal de beraberinde getirir. Akademik literatür Orta Çağ diye bir kavramlaştırma yolunu belirleyip belirli tarihlerle bu dönemi sıkıştırma yoluna gittiğinde, düşün dünyasının istisnai bir alanı kendisini sınırın dışında bulmaktan kaçamaz. Böyle bir düşünür olan Ambrosius, ne tam bir patristik felsefe düşünürü ne bir Orta Çağ ideoloğu ne de bir skolastiktir; ama hepsinden biraz içerir. Diğer yandan, erken döneminde Ariusçuluk karşıtlığı üzerinden bir ruhani düşün tartışması ile çerçevelenen düşüncesi, zamanla teolojinin sınırlarını aşarak dünyevi alana da müdahil olmaya, hatta onu şekillendirmeye ve denetlemeye varır. Yukarıda tarihsel örnekler eşliğinde incelediğimiz şekilde heretikliğin dünyevi yaptırım alanına sokulmasının veya İmparator'un meşruiyetinin Hıristiyan ritüeliyle sağlamanın açık anlamı, Roma İmparatorluk *potestas*'ının Hıristiyan *auctoritas*'ına bağlanmasını gerekli kılar. Bu doğrultuda yeni olmayan ama Ambrosius'un tepe noktasına çıkardığı düşünce sisteminin Orta Çağ'ı kötülüğüyle iyiliğiyle etkilediği yadsınamaz. Russell, “*Felsefi düşünceye Sanctus Ambrosius, Carolus Magnus (Charlemagne) ve Hildebrand kadar etki etmiş kişilerin sayısı azdır*” der (2017: 38). Gerçekten de yaşadığı dönemde salt teolojik düşünceye, müzikten sosyolojiye, hem de Kilise'nin dünyevi iktidar alanına yayılımına dair çabalarıyla, sonraki dönemin izleri Ambrosius'un referansında büyür.

KAYNAKÇA

- Akal, C. B. (2012). *İktidarın Üç Yüzü*. Ankara: Dost.
- Augustinus, A. (1999). *İtiraflar*. İstanbul: Kaknüs.
- Cameron, A. (1968). Gratian's Repudiation of the Pontifical Robe. *The Journal of Roman Studies* 58 (1-2): 96 – 102.
- Cotrell, A. (1993). Auctoritas and Potestas: A Reevaluation of the Correspondence of Gelasius I on Papal-Imperial Relations. *Medieval Studies*, 55(1), 95 – 109.

¹⁹ McLynn (1994: 327), kefareti edimi sırasında literatüre konu olmayan, piskopos Ambrosius'un İmparator'u azarlama ritüelinin de gerçekleşmiş olma ihtimalini vurgular.

- Freeman, C. (2010). *Mısır, Yunan ve Roma: Antik Akdeniz Uygarlıkları*. Ankara: Dost.
- Gibbon, E. (1987). *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi Cilt 2*. İstanbul: Bilim/Felsefe/Sanat Yayınları.
- Gibbon, E. (2019). *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi (1. Cilt)*. İstanbul: İndie.
- Hornblower S., & Spawforth A. (1999). *The Oxford Classical Dictionary*. New York: Oxford University.
- Liebeschuetz, J.H.W.G. (2010). *Ambrose of Milan: Political Letters and Speeches*. Liverpool: Liverpool University.
- McLynn, N.B. (1994). *Ambrose of Milan: Church and Court in a Christian Capital*. London: University of California.
- Öz Nalazen, N. (2024). Büyük Theodosius'a karşı Ambrosius: Callinicum Olayı ve Sonuçları. *Tarihin Peşinde* (31), 52-69.
- Rowe, G. (2013). Reconsidering the Auctoritas of Augustus. *Journal of Roman Studies* (103), 1-15.
- Russell, B. (2017). *Batı Felsefesi Tarihi: 2.Cilt Katolik Felsefesi*. İstanbul: Alfa.
- Schaff, P. (2004). *Ambrose: Selected Works and Letters*. Christian Classics Ethereal Library [Public Domain Version]. https://www.documentacatholicaomnia.eu/03d/1819-1893,_Schaff,_Philip,_3_Vol_10_Ambrose,_EN.pdf.
- The Catholic Library Project. <https://catholiclibrary.org/library/browse/>
- Tunçay, M. (ed.). (2021). *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi: Seçilmiş Yazılar: Eski ve Orta Çağlar*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi.
- Von Campenhausen, H. (1964). *Men Who Shaped the Western Church*. New York: Harper & Row.
- Yalçinkaya, A. (2011). İlahi Siyaset. Mehmet Ali Ağaoğulları (Ed.). *Batı'da Siyasal Düşünceler: Sokrates'ten Jakobenlere içinde*. (s. 197 – 228). İstanbul: İletişim.

AFRİKA'NIN GIYDIRILMIŞ SIYASAL KİMLİĞİNİN DÖNÜŞÜMÜ: AFRİKA BİRLİĞİ

Ebru GÜR¹

Öz

Soğuk savaş dönemi sonrasında; Afrika'nın uluslararası sistemdeki konumu inşa edilirken kıtada yaşamakta olan çatışmalar, bölgeselci politikalar üzerinden şekillenmiştir. Birleşmiş Milletler (BM) ile Afrika'daki örgütler arasında kıtada barış ve güvenliğin sağlanmasına yönelik olarak bölgesel sorumluluğun paylaşılması konusunda yapılandırılan iş birliği, bu çerçevede yaşanmış gelişmelerden biridir. Afrika kıtasında bölgesel alandaki iş birliği, bağımsızlığı kazanan devletlerarasında kendini göstermiştir. Kıtada görülen gelişmelerin ideolojik çerçevesi Pan-Afrikanizm ile şekillenerek siyasi ve güvenlik zemininin temelleri atılmıştır. Kıtadaki kolonyalizmin Afrika toplumunu indirgeyici yaklaşımının izlerini ekonomik ve siyasi birlik aracılığıyla silmeye çalışan Pan-Afrikanizm, Afrika kültürünün ortak değer ve kimliklerin yeniden hayat bulma tasarımı olarak doğmuştur. Afrika Birliği Örgütü (ABÖ), Afrika kıtasının bölgesel çerçevede yeniden kurulmasını teşvik eden bir yapılanmadır. Sömürge sonrası çok kutuplu dünyada yaşanan ekonomik, siyasi ve sosyal dönüşümde Afrikalılaşmanın gelişimi açısından bu tür yapılanmalar önemli roller üstlenmiştir. Pan Afrikanizm ile başlayıp Afrika Birliği ile halen oluşumunu sürdüren Afrika kimliğinin dönüşümü çerçevesinde Afrika'nın uluslararası sistemde bağımsız bir güç olarak yeniden tanımlanmasını ne ölçüde katkı sağlandığı değerlendirilecektir. Bölgeselcilik ve bölgesel barış ve güvenlik politikası, Afrika'daki siyaset ve güvenlik alanlarında yaşanan gelişmeleri aydınlatması amacıyla ABÖ'nün Afrika Birliği'ne (AfB) dönüşümünü incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Bölgeselcilik, Afrika Kimliği, Barış ve Güvenlik Politikası, Afrika Birliği Örgütü, Pan Afrikanizm.

THE TRANSFORMATION OF AFRICA'S GARBED IDENTITY INTO AFRICAN UNION

Abstract

In the aftermath of the Cold War, construction of Africa in the international system has been built around conflicts in the continent through regionalization policies. The cooperation between the United Nations (UN) and African organizations to share regional responsibility for ensuring peace and security in the continent is one of the developments in this framework. Regional cooperation in the continent has manifested among the states which gained independence. The ideology, Pan Africanism, established the foundations of political and security ground within the scope of regional developments in this period. Pan Africanism, which had been appeared as a design on the ground of African values and identities revitalization, struggled with the colonial heritage' reductive approach through economic and political unity framework. The Organization of African Unity (OAU) as a incentive mechanism that regenerate African continent in this context. In the economic, politic and social transformation in the post-colonial multipolar world, such organizations have played an important role in the development of Africanization. In the framework of ongoing transformation of African identity from Pan Africanism to African Union (AU), the extent to which they have contributed to the redefinition of Africa as an independent power in the international system will be evaluated. It analyzed regionalism/regional peace and security policies, political/security developments in Africa; due to clear understanding about transformation OAU into the African Unity (AU).

Keywords: Regionalism, African Identity, Peace and Security Policy, The Organization of African Unity, Pan Africanism.

¹ Doktora Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Afrika Çalışmaları, ebrugur1@outlook.com, ORCID: 0000-0003-4791-3598.

Bu Yayına Atıfta Bulunmak İçin: Gür, E. (2024). Afrika'nın giydirilmiş siyasi kimliğinin dönüşümü: Afrika Birliği. *Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(1), 49-65.

GİRİŞ

Dünya tarihinde ilk dönem coğrafi keşifleri M.Ö. V ve IV. Yüzyıllarında, Etiyopya, Sierra Leone farklı kültürlerde görülmüştür. Ancak 15.yüzyıldan itibaren Batı Avrupa Devletlerinin sömürgeleşme üzerinden kurdukları imparatorluklarla uluslararası sistemde hâkim olmaları bu süreçten farklı yapıya sahiptir. Çünkü Avrupa devletleri tarafından ulaşılan “yeni dünya” zenginlikleri fikri ve maddi boyutta değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Bir yandan dünyadaki ulaşım yollarının çoğalması, uluslararası ticarete deniz aşırı/okyanuslar ötesi bir özellik kazandırırken, diğer taraftan ulusal ekonomik modelleri doğurmuştur. Bu süreçte, sömürgecilik hem devletin gücünü sınır ötesine taşıma hem de milliyetçi düşüncelere destek olmak amacıyla yürütülen bir yayılma ideolojisi olarak tanımlanabilmektedir (Heywood, 2013: 512). Devlet olabilmek için sömürgecilik üzerinden otoritesini yaygınlaştırarak, devlet kurulması adeta zorunlu bir hal almıştır. XVIII. yüzyılda Sanayileşmenin etkisiyle insanın çevresindeki değişikliklerin öznesi olabilmesi ile geleceğin şekillendirilebilmiş ve sonuç olarak XIX. yüzyılda uluslararası sistemde toplumun yeni bir tablo içinde varlığını sürdürmesine kaynaklık etmiştir. Geçmiş dönemdeki askeri toplumlara alternatif olarak devleti aktör olarak sahneye çıkarmıştır. Üretim ve mülkiyet ilişkilerinin dönüşümü ile devletlerin gücü üretim teknolojilerindeki gelişim düzeyi ile ilişki haline gelmiştir. Dolayısıyla Sanayi Devriminin etkisiyle ülkeler gelişmişlik ve gelişmemişlik düzeylerine göre sınıflandırmaya tabi tutulmuştur.

19.yüzyılda Afrika 1870-1890 gibi kısa bir sürede yüzde doksanı sömürgeleşmiştir. Jules Ferry'in “*sömürgecilik politikası sanayi politikasının doğurduğu bir çocuktur*” sözü bu durumu özetlemektedir (Armaoğlu F., 2017). Avrupa ülkelerinin denizcilikte ilerlemiş olmalarından kıyı şeridinde başlayan sömürgeleşme faaliyetleri, David Livingstone tarafından Nil Nehri'nin kaynağı Afrika, insanların bilgisine açık hale gelmiştir. İklim ve tabiat koşullarının iç kesimlere doğru zorlaşması nedeniyle; Afrika kıtası 26 Şubat 1885'te imzalanan Berlin Genel Senedi'ne kadar Avrupa devletlerinin sömürgeleşmesini nisbi boyutta kalmasını sağlamıştır. Ancak 1842'de Livingstone'un Afrika'nın iç kesimlerini Avrupalı devletler ile tanıştırmayı, sömürgeleşmeye büyük bir ivme kazandırmıştır. Sanayileşme süreci öncesinde, devletlerin uluslararası sistemdeki zayıf-güçlü yelpazesindeki konumunda askeri, sosyal ve kültürel yapılanmalar belirleyici olmaktadır. Sanayi toplumunun barışçıl yapısı, askeri toplumlarla arasındaki karşıtlığı sergilemektedir. XIX. yüzyılda uluslararası sistemde modern ulus devletlerin oluşumu ile sömürgeleştirilen alanların düzenlenmesi çerçevesinde sınırların çizilerek belirli bölgelerde savaşların yaşanmasına engel olmak amaçlanmıştır.

1880-1890'larda; Avrupa sanayi devrimi ile üretim için bağımlı değişkenler olan insan, hayvan ve su gibi sınırlı ölçüdeki kaynaklardan, kondansatörün bulunması ile artan üretim sonucu ülkelerin nüfuslarının ötesinde “mamul fazlası” ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte sanayi devrimi ile tarımsal kesimde mülkiyet ilişkilerinin dönüşüm süreci, toprak mülkiyetinden sermayeye dayalı üretim şeklinin güç kazanmasına ve sosyo ekonomik yapının yeniden inşasının başlangıcı olmuştur. İlk olarak İngiltere tarafından sanayileşmeye yönelik olarak atılan adımın, kapitalist sistemin siyasal ve ekonomik olarak uluslararası sistemde yarattığı değişim ile sömürgecilik ekonomik çerçevede kurgulanmıştır. Bu süreçte dünya sisteminde üretimin toplumsal karakteri ile bireysel mülkiyet arasında oluşan uyumsuzluğun yanı sıra, diğer taraftan uluslararası iş bölümü bireyler, sınıflar ve fabrikalar arasındaki ekonomik alanda karşılıklı bir bağımlılık ortaya çıkarmıştır. Ekonomik zeminde oluşan bu karşılıklı bağımlılık, toplumsal düzendeki rekabete dayanan piyasa ekonomisi, uluslararası ilişkilerin yeniden düzenlenmesini gerektirmiştir. 1918 yılında ABD Başkanı Woodrow Wilson savaş sonrasında barışın tesisine ilişkin ülkeleri sınırlayan düzenlemeler getirmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın nedenleri üzerine kurulmuş olan bu ilkeler, Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletlerin amaç ve ilkelerinin oluşumunda kaynaklık etmiştir. Bu noktada ABD bir nevi, savaşan taraflara dünyada kalıcı barışın nasıl kurulacağına ilişkin mesaj veren uluslararası bir aktördür. Wilson'un beşinci ilkesinde; sömürge ülkelerin yaşadıkları sorunlara sömürülen toplumların menfaatleri

doğrultusunda özgür ve tarafsız bir çözüm alanının sunulmasını içermektedir. Bu ilke Afrika kıtasında sömürülen ülkelerin bağımsız olmalarında önemli bir role sahiptir. 1919 Paris Barış Konferansı'ndaki hedefinin doğal bir sonucu olan Milletler Cemiyeti dengesiz uluslararası sistemdeki açığı gidermek üzere oluşturulan bir güvenlik örgütüdür. Ancak iki savaş arası Milletler Cemiyetinin barış ve güvenlik konularındaki etkisiz tavrı nedeniyle İkinci Dünya Savaşı önlenememiştir. 1929 Ekonomik Buhan sonrası ülkeler ve bölgeler arasındaki eşitsiz gelişme piyasa mekanizmasının dengeyi sağlayamadığını ortaya çıkarmıştır. Ekonomik unsurlar üzerine inşa edilmiş sömürgecilik politikaları İkinci Dünya Savaşı sonrası, Batı toplumlarının üretim ve tüketim gelişmişlik seviyeleri üzerinden belirlenen kalkınma düşüncesi, sömürülen ülkenin adına sömüren ülkenin yönetimi anlayışını meşru kılmıştır. Bu süreçte kalkınma kavramı ile gelişmişlik arasında kurulan bağlantı belirginleştirilerek, Batılı devletlerin gelişim sürecine de dayanak oluşturmuştur. Uluslararası sistemde, merkez ülkelerden çevre ülkelere doğru yayılan sömürgeleşme hareketi toplumların eşitsiz bir biçimde yaşadıkları dönüşümlerin, savaşlarla sonuçlanmasına zemin hazırlamaktadır. Bu nedendir ki; uluslararası sistemde, barış ve düzenin kurulması için etkili bir örgüte ihtiyaç duyulmasıyla, Avrupa ülkeleri dışında Asya ve Afrika devletlerini kapsayan bir mekanizma kurulması amaçlanmıştır. Dolayısıyla Milletler Cemiyetinin başarısız yapılanmasından alınan ders doğrultusunda, Birleşmiş Milletler (BM) Avrupa'ya özgü bir örgüt olmaktan çıkarılmıştır. Birinci Dünya Savaşı Avrupa'yı yeniden kurmuş, ikincisi ise kurulan yenedünya düzeninin korunması üzerine inşa edilmiştir.

Bölgeselcilik (regionalism) belirli bir coğrafyada devletlerin ekonomik ve politik zeminde güvenliği sağlamak amacıyla politik iradelerini iş birliği çerçevesinde inşa ederek uygulanan politika ve karar süreçlerini içermektedir. Afrika'da bölgeselciliğin temeli kıtayı bağımsızlık sürecine taşıyan stratejileri içeren Pan Afrikanizm üzerine inşa edilmiştir. Afrika bölgesindeki gelişmeler küreselleşmeden bağımsız şekilde ilerlememektedir. Küreselleşmenin ekonomik entegrasyon süreci ile başlattığı değişim, Afrika kıtasında toplumsal ve kültürel dinamiklerin yeniden şekillendirmiştir. Bu minvalde Pan Afrikanizm ideolojisi 21.yüzyıl boyunca Afrika ülkelerine entegre olmaları için alan oluşturmuştur. Pan Afrikanizm ideolojisi, hukukun üstünlüğü, hümanizm, insan haklarına saygı, kendi kaderini tayin hakkı, Afrika kimliği konusunda oluşturduğu altyapı sayesinde Afrika kıtasındaki dönüşümü kolaylaştırıcı bir rol üstlenmiştir. 1950'lerde Afrika'da bağımsızlığa karşı başlayan mücadele kıtada bağımsızlık imkânı oluşturmuştur. Yeni bağımsızlıkların kazanan devletlerin meşruiyetleri ekonomik, sosyal alandaki siyasal uygulamalar üzerinden şekillenmektedir. Pan Afrikanizm ideolojisi ile yapılandırılmaya çalışılan "ortak siyasal iş birliği" birbirlerinden farklı yüzlerce etnik grubu bir ulusal kimlik çatısı altında birleştirmeyi amaçlamıştır. Nijerya Devlet Başkanı Nnamdi Azikwe'nin (1 Ekim 1963- 16 Ocak 1966) Afrika vatandaşları ve bu soydan gelenleri kapsayan "Afrikalı insanlar" tanımı çerçevesinde Afrika vatandaşlarının Pan Afrikanizm ile bölgede yaygın olarak yaşanan sorunların çözüme kavuşturulduğu ideolojik bir zemin sağlamaktadır.

Bölge, mekâna ilişkin ortak kültürel kimliklerin, coğrafi yakınlığın ve kurumsal çerçevede müşterek değer ve tecrübelerin kombinasyonu olan dinamik bir varlıktır. Henri Lefebvre'ye göre her toplum kendi mekanını kendisi üretmektedir. Yani mekân zihinsel ve toplumsal olarak üretebilen tarihselliğe sahip bir olgudur. Dolayısıyla bölge; mekânsal bağlamda, uluslararası sistemde kolaylıkla ölçeklendirilebilen bir kavram değildir. Uluslararası ilişkiler alanında, bölgeselcilik uluslararası sistemde yer alan aktörler arasında ekonomik ve siyasal zeminde belirli kimlikler üzerinden inşa edilen iş birliği sürecine işaret etmektedir. Birinci Dünya İkinci Dünya Savaşı arası yumuşama döneminde bölgeselcilik kavramından öte savunmaya yönelik güvenlik anlayışı hâkimdir. Uluslararası politikada bölgeselcilik anlayışı, merkez çevre arasındaki küresel eşitsizlikler sebebiyle oluşan uçurumu gidermek üzere uygulanmaya başlanmıştır. Uluslararası ilişkiler literatüründe bölgeselcilik kavramı 1980'lerden sonra küresel anlayış doğrultusunda ulus devlet sınırları, mekânsal bütünlük üzerinden yürütülen iş birliklerin önem kaybettiği bir boyuta taşınmıştır. 1960'larda yaşanan birinci bölgeselcilikteki güvenlik unsurundan ziyade, Soğuk Savaşın sona ermesiyle ikinci bölgeselcilik sürecinde bölgeler ekonomide belirlenecek politikalarda anahtar unsur halini almaktadır. Soğuk Savaş'ın sonlarına doğru; devlet eksenli güvenlik anlayışının öznelinin topluma

doğru kayması uluslararası sistemde yaşanan etkileşimlerin dinamiklerinden kaynaklanmaktadır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği'nin (SSCB) dağılması ile askeri güç çerçevesinde şekillendirilen güvenlik yaklaşımı yerini ekonomik, çevresel ve benzeri sorunlara bırakmaktadır. Bu durum; çevre kirliliği, açlık, kadınların durumu, ekonomik istikrarsızlık ve salgın hastalıklar gibi meselelerin devletlerarası çatışmadan öte sosyal alandaki yansımalarını açığa çıkarmaktadır. Uluslararası sistemde ortaya çıkan kalkınma kuramı bağımsızlıklarını yeni kazanan ülkelerde gelişim nasıl çizileceğine dair çizdiği yol haritasının tamamlayıcısı olarak iktisadi büyüme ve modernleşmeyi kullanmaktadır. Soğuk Savaş sonrası oluşan yeni bölgeselcilik anlayışı; Vestfalya ile kurulan devlet odaklı yaklaşımların yorumlanmasıyla, uluslararası sistemdeki devletlerin tek aktör konumlarını değiştirerek, devlet dışı aktörleri sisteme dâhil edilmesini yönünde değişim yaratmıştır. Yeni bölgeselcilik yaklaşımında yukarıdan aşağıya yönlü olarak sosyoekonomik, kültürel, siyasi ve güvenlik alanlarında piyasa ekonomisinin gelişimi doğrultusunda Afrika kıtasında yaşanan problemlere çözümler sunmaktadır.

Literatürde Afrika kıtasında bölgeselcilik Avrupa merkezli/ devlet merkezli zeminde değerlendirilirken, devlet ve devlet dışı aktörlerin etkileşim halinde bulunduğu ilişkiler bölgesel örgütler bağlamında değerlendirilmemektedir. Afrikalılaşmanın gelişiminde önemli roller üstlenen AB, AfB gibi yapılanmalar uluslararası sistemde bağımsız bir güç olarak yerini almaktadır. Bölgeselciliğin Afrika'da oluşan AfB yansıması kıtayı çok kutuplu ekonomik ve siyasi bir düzene mi yoksa işbirlikçi bir düzene mi taşıyacaktır. Bu noktadan hareketle Pan Afrikanizm'den başlayan birlik süreci ABÖ, AfB tarihsel bütünlük içerisinde sömürgecilik ve sömürgecilik sonrası dönemi ile ilişkiselliği çerçevesinde incelenecektir. Bölgeselcilik ve bölgesel barış ve güvenlik politikası, Afrika'daki siyaset ve güvenlik alanlarında yaşanan gelişmeleri aydınlatması amacıyla ABÖ'nün Afrika Birliği'ne (AfB) dönüşümünü incelenecektir.

PAN AFRİKANİZM'DEN AFRİKA BİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'NE (ABÖ)

İkinci Dünya Savaşı sonrası, savaşa taraf olan ülkelerin bilançoları uluslararası sistemdeki küresel politikaların dönüşümünü gerektirmiştir. ABD sanayi ve askeri kapasitesi bakımından zarar görmemiş şekilde savaştan çıkmıştır. Batı Avrupa'nın kendini yeniden yapılandırmaya odaklanırken, diğer taraftan doğuda Sovyetler Birliği Almanya'yı yenilgiye uğratarak, Doğu Avrupa'daki hâkimiyetini büyük ölçüde kanıtlamaktadır. İdeolojik ve fiziksel bağlamda bir nüfuz mücadelesi olarak tanımlanabilecek olan Soğuk Savaşta, Afrika'nın birçok bölgesinde gerçek mayın tarlalarına dönüştürmekte ve kıta adeta iki küresel gücün savaş alanı olarak kullanılmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonunda Avrupalı sömürgeci devletlerin kendini yeniden inşa etme sürecinde Afrika kıtasına her zamankinden daha çok ihtiyaç duymaktadır. Bu olumsuz tablo içerisinde uluslararası sistemde yaşanan değişiklikler, toplumlara sömürgecilik ve ırk temelli politikalara karşı bir duruş oluşturma cesaretini vermiştir. Uluslararası sistemde oluşan yeni egemen devletler Afrika'da siyasi bilincin artmasına ve milliyetçi oluşumlara emsal teşkil etmiştir. Kıtada "*Afrika için Afrikalılar*" düşüncesi ile şekillenen Afrikalı kimliği toplumun sömürge karşıtı düşünceler etrafında toplamıştır. Afrika'nın ortak değerler ve kimliğini savunabileceği zemine imkân sağlayan Pan-Afrikanizm, kıtada kalıcı bir kalkınma süreci oluşturma çabasındaki ideolojik bir harekettir. Bu çerçevede oluşturulan Birleşik Afrika umudu sadece kıtada değil, Afrika diasporasında da yankı bulmaktadır. Köleliğe dayalı olarak yürütülen ekonomik politikalara sergilenen karşı tavır ve Afrika kıtasının en baştan inşasında kullanılacak yapı taşları küreselleşme sürecinde oluşan mekanizmalar tarafından üretilmiştir. Bu noktada ilginçtir ki bu tohumların ekilmesinde yine kolonyalizm pratikleri etkin role sahiptir.

Avrupalı sömürgeci devletlerin kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak için oluşturduğu dünyadaki büyük güçlerin söz sahibi olduğu iş birlikleri Afrika'da endişe ile karşılanmaktadır. Çünkü alt bölgesel yapılanmalar, Avrupa'nın Afrika kıtasını parçalamak için kullandığı araçlar olarak görülmektedir. Bu nedenle Afrika ülkeleri kıtada bölgesel entegrasyonlara yönelmiştir. Dolayısıyla Afrikalı çıkarlarını ve Afrika kıtasının bağımsızlığını temsil edecek, yeni sömürgecilik

politikalarından kıtayı koruyacak siyasal birliği sağlayan bir otoriteye ihtiyaç duyulmuştur. Nkrumah tarafından bu minvalde 1958 yılında düzenlenen; Bağımsız Afrika Devletleri Konferansı (*Conference of Independent African States/CIAS*), Tüm Afrika Toplumları Konferansı (*All African Peoples' Conference/AAPC*), Tüm Afrika Devletleri Ticaret Birliği Federasyonu (*All African Trade Union Federation/AATUF*) bölgesel yapılanma örnekleridir (Sherwood, 2021, s. 63-65; Olaosebikan, 2011, s. 220). Bölgesel gelişmeler ülkelerin dış politika hedeflerini gerçekleştirilmesine yönelik siyasi, diplomatik, askeri kararların sosyoekonomik alanlarda uygulanması sırasında Afrika devletlerinin daha önceki yöneticilere olan bağlılıkları konusu endişe vericidir. Geleneksel bir Pan Afrikanizm savunucusu Nnamdi Azikwe'nin bu durumu: “*eski kolonyal dönem liderlerinin köklü bağlılıkları siyasal kişiliklerini, etkilemektedir*” şeklinde özetlemiştir. (Oginni & Moitui, 2017: 610). Nitekim kolonyal dönem sonrası kolonyal güçler ile Afrikalı siyasal aktörler arasında kurulan vesayet bağı, bağımsızlıktan sonra dahi Afrika'daki yerel aktörlere uluslararası sistemde eski düzenin devamlılığı rolünü sürdürebilecek alanı yaratmaktadır.

Pan Afrikanizm

Sömürgeciliğe karşı tüm dünyadaki Afrikalıların dayanışmasını teşvik eden Pan Afrikanizm Afrika vatandaşları için siyasal bir hareketin çerçevesini çizen düşünsel bir programdır. İkinci Dünya Savaşı sonrası Daniel Bell'in “İdeolojinin Sonu” isimli eserinde, hümanist ideolojilerin sona erdiğini belirtmektedir. Bell'e göre, türemekte olan yeni ideolojiler Üçüncü Dünya ülkelerinin reaksiyonlarını yansıtmaktan öteye geçmemektedir (Bell, 1988: 140). Pan Afrikanizm de ABD ve Hint Adalarında 19.yüzyılın başlarında beliren siyasal bir akım olarak ortaya çıkmıştır. Buna karşın Pan Afrikanizm ideolojisi Afrika Birliği Örgütü'nün kurulmasına önderlik etmiştir (Hasgüler & Uludağ, 2007: 494-517). Bir ideoloji sosyal bilim bağlamında; siyasi dönüşümün baş aktörü olarak kaygan kavramlardan biridir. Ancak bir siyasal ideolojinin etkin bir yapı halini alması mevcut sisteme dair ilişkiler ağının siyasal, ekonomik, toplumsal bütün süreçlere yayılması ile gerçekleşir (Ateş, 2004). Afrika'da birliğin ve devletlerarasında dayanışma sağlamak için kurulan ABÖ öncesinde kıtada Pan Afrikanizm Afrikalı liderler tarafından, Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde yansıyan etkilerinden izole edecek bir kalkan olarak görülmektedir. Bu bağlamda Afrika birliğinin oluşturulmasının önemi, uluslararası sistemdeki büyük güçlerin Afrika kıtasının kültürel, etnik çeşitliliğinden ve devletleri arasındaki ideolojik farklılıklardan faydalanarak oluşturabileceği manipülasyon araçlarına karşı toplum için güvenli bir ortam inşa etmesine dayanmaktadır.

Avrupa'nın Afrika kıtasındaki kolonyal mirasın sosyal, ekonomik ve siyasal unsurlarından kurtulmasına hizmet eden Pan Afrikanizm; 1950'lilerin sonundan başlayarak, 1960'ların başı da dâhil olmak üzere etkinliğini sürdürmüştür. Afrika'da yeni bağımsızlığı kazanan ülkelere güvenlik ve gelişmeye dayalı problemlerinde rehberlik eden bu birlik ideolojisi, Gana Cumhurbaşkanı Kwame Nkrumah tarafından savunulan ulusal kimliğin ötesinde oluşturulmak istenilen pan Afrika bilincine ev sahipliği yapmaktadır. Nkrumah'ın ekonomik, askeri ve sosyokültürel alanlarda kıtada gerçekleştirilecek faaliyetlerin belirli bir düzende ilerlemesi sağlayacak olan bu radikal bölgesel entegrasyon fikri, Gine'de Sekou Toure, Mali'de Modibo Keita tarafından da kabul görerek desteklenmiştir. Bu siyasal birlik kolonyal güçler tarafından oluşturulmuş yapay sınırların etnik ve dini tabanlı sosyal alandaki yaşanan çatışmalara zemin hazırlayarak, toplumsal parçalanma noktasına ulaşmasını önlenecektir. Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde Vestfalya Antlaşması ile kurulan ulus devletler sistemi yerini, yukarıda belirtildiği üzere yeni bölgeselcilik anlayışı çerçevesinde yeniden inşa sürecindeki bağımsız devletlere bırakmıştır.

Afrika kıtasında yer alan hükümetler ve liberal hareketler Afrikalı birliği düşüncesi üzerine inşa edilmese dahi, Pan Afrikanizm yeni sömürgeciliğe karşı mücadele etmede ve kıta içinde devletlerarasındaki iş birliğinin sağlanmasında siyasal bir temel oluşturmaktadır. ABÖ aynı zamanda; yeni bağımsızlığını kazanan Afrika ülkeleri için, uluslararası sisteme katılma konusunda katalizör vazifesi gören bir alana imkân tanımaktadır. Büyük Afrika Birliği, Casablanca grubuna muhalefet

olarak oluşan Monrovia grubu arasındaki fark büyük ölçüde ideolojiktir (Gilbert & Reynolds, 2010). Casablanca grubu, yeni sömürgecilğe karşı bir tavır içinde tek bir Afrika devletinin kurulmasını desteklemektedir. Oysa Monrovia grubu Nkrumah'ın savunduğu federalist bir yaklaşımla kolonyal devletlerle ekonomik ve siyasi bağların kurulması fikrini vurgulamaktadır. Birleşik Afrika düşüncesinin gerçekçiliğini sorgulayan Monrovia grubu için Afrika'da kurulacak olan birlik kıta içerisinde kurulan ilişkilerdeki siyasal özgürlükten ibaret görülmektedir. Yani, Afrika'daki bağımsız devletlerin siyasal entegrasyon sürecine girerek kuracağı anayasal birlikten öte; “*Afrika'da sosyal bütünlük ve siyasal kimlik*” zemininde oluşturulacak bölgesel sosyoekonomik alandaki iş birliği ve işlevsel entegrasyon büyük amaçlarını temsil etmektedir. Afrika birliği çabası içerisinde geleneksel ve ideolojik kapsamdaki bu ayrışma Pan Afrikanizm hareketi liderlerini sembolik değerler üzerinden bir rekabet ortamına sürüklemektedir. Tüm bu ideolojik farklılıklara karşın; kolonyal güçlere karşı sahip olunan ortak duruş, Afrika liderlerini ABÖ çatısında altında birleşmelerini sağlamıştır.

Afrika'da birliğin ve devletlerarasında dayanışma sağlamak için kurulan ABÖ öncesinde kıtada Pan Afrikanizm Afrikalı liderler tarafından, Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde yansıyan etkilerinden izole edecek bir kalkan olarak görülmektedir. Bu bağlamda Afrika birliğinin oluşturulmasının önemi, uluslararası sistemdeki büyük güçlerin Afrika kıtasının kültürel, etnik çeşitliliğinden ve devletleri arasındaki ideolojik farklılıklardan faydalanarak oluşturabileceği manipulasyon araçlarına karşı toplum için güvenli bir ortam inşa etmesine dayanmaktadır.

Afrika Birliği Örgütü (ABÖ)

ABÖ, Afrika birliğinin kurulmasına ilişkin oluşan karşıt fikirler ve farklı yaklaşımların bir bileşkesi olarak 1957 yılından itibaren Pan Afrikanizm ideolojisi çerçevesinde sosyal örgütlenmelerle temelleri atılmıştır. Afrika kıtasının kendi kendisine zarar verici zaferlerini bir kenara bırakılarak; birbirlerinden ayrışan politikaların ahenginin sağlanmasıyla, Afrikalı entegrasyon sürecine dair gelişmeler yaşanmıştır. Bu süreçte, Casablanca grubunun Afrika'da oluşturulacak iş birliği akışını yavaşlattıklarının farkındalığı ile özellikle Sekou Toure'nin radikal duruşlarını yüz seksen derece değiştirmelerinin katkısı göz ardı edilemez (Oginni & Moitui, 2017). Dolayısıyla; ABÖ'nün 1963 yılında kabul edilen antlaşması ile Monrovia grubunun siyasal egemenliğin ve sınırlardaki bütünlüğün korunmasına dair entegrasyon yaklaşımının, Afrika siyasal tarihinde bu grubun zaferi olarak kabul edilmektedir. Aslında ABÖ bölgeselcilik bağlamında; Afrika'da kurulacak iş birliği problemine siyasal alanda ideolojik nedenlerle istikrarlı şekilde yürütülemeyen diplomatik ilişkilere ortak çıkarlar çerçevesinde bir çözüm alanı sağlamıştır.

ABÖ, Afrika devletlerinin bölgesel bütünlüğü ve bağımsızlıklarının siyah bir kıta oluşturulması sırasında korunması amacını taşımaktadır. Elbette kolonyal dönem öncesinde, sosyo ekonomik ve kültürel alanda kıtadaki etnik çeşitlilikle aralarındaki diyalektik ilişki sebebiyle engellerle dolu karmaşık bir süreç olacağı göz ardı edilmemelidir. Bağımsızlık sonrası kıtada etnik–dini, etnik-siyasi iç çatışmaların yaşanması, etnik çeşitliliğinin bağlayıcı yapısının ortadan kalktığı bir kanıttır. Bunun yanı sıra Afrika devletlerinin bağımsızlık ve bölgesel bütünlüğün sağlanmasında ABÖ'ye işlev yüklemesi sonucu uluslararası sistemdeki büyük güçlerin kıtadaki iş birliklerini engelleyici faaliyetlerine yönelik önlemler alınabilecektir. Bağımsızlık sonrası. “*Sosyal antlaşma*” arayışında olan Afrika ülkeleri artık kırılğan devlet yapılarının uluslararası sistemde yaratacağı tehlikelerin farkındalığına sahiptir. Yani Soğuk Savaş sonrası, kıtada büyük güçlerin oluşturduğu etkilere karşı Afrika birliği fikri temelinde ABÖ üzerinden oluşturulan duvar ile Afrika devletlerinin egemenliklerinin eşit olarak korunması sağlanması amaçlanmaktadır. ABÖ'nün kuruluş antlaşmasının 2. maddesinde belirtilen bir diğer fonksiyonu ise sömürgeciliğin bütün çeşitlerinin Afrika kıtasındaki tüm kaynaklarının ortadan kaldırmaktır (Organization of African Unity, 1963: 72-74). Afrika ülkeleri arasında, kıta içerisindeki devletlerarasındaki barışa yönelik olarak oluşan tartışma ortamının varlığı sosyoekonomik bağlamda gelişme gösterdiğinin bir işaretidir. Bu minvalde oluşturulan prensipler çerçevesinde; hız kazanan Afrika'daki birlik düşüncesi, kendi kaderini tayin

etme ve başka devletlerin işlerine karışmama politikası ile kıtada hayat bulmaktadır. ABÖ antlaşmasının 3. maddesinde; BM antlaşmasının evrensel kabul edilen fikirlerinin temel alındığı açıkça görülmektedir. ABÖ'nün kurucu metni incelendiğinde siyasal entegrasyondan daha çok Afrika kıtasındaki devletlerarasındaki iş birliğini düzenleyici yapıda olduğu göze çarpmaktadır (Organization of African Unity, 1963: 74-76).

Afrika Birliği Örgütü (ABÖ) Organları

Kıta genelinde, devletlerarasındaki çatışmayı önlemek amacı ile karar almayı destekleyici yapılanmalar gerçekleştirmek üzere Afrika Hükümet ve Devlet Başkanlıkları Kurulu (*Assembly of Heads of State and Government/AHG*) ABÖ'nün en üst karar verici organı olarak her ülkenin temsil ederek, yılda bir kere düzenlenen toplantılarla görevini yerine getirmektedir (Organization of African Unity, 1963: 76-78). AHG, örgütün en üst siyasal otoritesi olmasına karşın egemenliğin temsilcisi değildir. AHG; bütçe ve idari kararların onaylanmasından sorumlu, örgütün izleyeceği genel politikasının koordinasyonu, örgütün tüm organlarının işlevlerini yerine getirip getirmediğinin kontrolü görevlerini yürütmektedir.

Bakanlar Konseyi (*Council of Ministers*) ülkelerin dış işleri bakanlarından veya taraf ülkenin hükümetinin görevlendirdiği kişilerden meydana gelmektedir. Örgütün yürütme organı olan Konsey; iki yılda bir toplanmakta, zirvelerin düzenlenmesinde ve alınan kararların uygulanmasında etkin işleve sahiptir. ABÖ Genel Sekreterliği (*Secretary General*) kurucu metnin 7. Maddesine istinaden Afrika kıtasındaki devletlerarasındaki iş birliğinin sağlanması yönünde çalışmaktadır. "Arabuluculuk, Uzlaşma ve Tahkim Komisyonu (*Commission of Mediation, Conciliation and Arbitration*)" Afrika kıtasındaki devletlerarasında yaşanan herhangi bir ihtilaf durumunda, barışçıl çözümlere ulaştırılması konusu temel işlevidir (Organization of African Unity, 1963: 76-78).

Risk odaklı güvenlik siyasetinin ABÖ üzerindeki etkisi, 1993 yılında Kahire'de düzenlenen toplantıda, çatışmayı önleyici ve mevcut çatışmalara çözüm sunabilecek bir mekanizmanın kendi bünyesinde oluşturulmasını gündemine taşımıştır. Bu toplantı ile Afrika'da müzmin hale gelen silahlı çatışmaların önlenmesine yönelik ortaya çıkan bu yeni yaklaşım, Afrika'da ikinci nesil barış operasyonlarının başlangıcı olarak kabul edilebilmektedir. ABÖ bünyesinde oluşturulan bu organ ağırlıklı olarak çatışmayı önleyici bir mekanizma olarak çalışmaktadır. Afrika Hükümet ve Devlet Başkanlıkları Kurulu (AHG) yapılanmasının emsal teşkil ettiği Merkez Organ karar verici bir mekanizmadır. ABÖ bünyesindeki Merkez Organ, daha önce veya mevcut yönetim kurulu içerisinde bulunan kişiler arasından, coğrafi temelli temsili 16 ülke arasında yıllık olarak yapılan seçimlerle belirlenmektedir.

Barışı ve güvenliği etkileyen konularına, ABÖ'den önce Genel Sekreterliğin dikkatini çekerek, onun öncülüğünde uygun faaliyetlerin başlatılmasını sağlamaktadır. Diğer bir deyişle, merkez organ çatışmaların tüm taraflarına ilişkin uygun önlemlerin alınarak yönetilmesini ve çözüme kavuşturulmasına odaklanmaktadır. Bir diğer yapılanma olan Çatışmayı Yönetim Merkezi, genel sekreterliğin belirlenen stratejileri uygulanarak başarıya ulaştırılmasını sağlanmasına yönelik olarak çalışmaları yürütmektedir. ABÖ bünyesindeki bu iki organ dışında ABÖ Barış Fonu da çatışmaların önlenmesine dair finansal destek sağlayarak çatışma yönetimini desteklemekte ve ABÖ'nün kronik şekilde karşılaştığı finansal krizlerin üstesinden gelinmesinde önemli rol oynamaktadır. Bu fon, hem Genel Sekreterliğin vazifesini ifa etmesini sağlamakta hem de uluslararası toplumda barış gücü misyonlarının yürütülmesinin sağlanmasına kaynak oluşturmaktadır. Ruanda, Burundi, Angola, Sierra Leone, Komoros ve Etiyopya/Eritre sınırında yaşanan ihtilaf gibi birçok çatışma ortamında bu mekanizma uygulanmış olmasına karşın beklenen başarıya ulaştırılamamıştır. Afrika kıtasının o dönemde sahip olduğu siyasal ve sosyoekonomik tablo mekanizmanın işlerliğini engellemiştir. Ayrıca ABÖ'nün ekonomik, teknik ve diğer kaynakların yetersizliği sebebiyle gücünü yitirmesi çatışmalarla mücadele sürecinin üstesinden gelinememesine sebep olmaktadır. Dolayısıyla çatışma

sonrasında taraflar arasında imzalanması sağlanacak antlaşmalar, gözlemci gruplarının konuşlanması gibi Afrika'yı çatışmaların içerisine dâhil eden mekanizmalar başarıya ulaşmamaktadır. Bu tabloda ABÖ'nün çatışmaların önlenmesinde ve barış sürecinde etkin olamaması Afrika'da yaşanan çalışmaların Soğuk Savaş sonrasında karakterini değiştirmesine de dayandırılabilir.

1994 yılında Ruanda'da yaşanan 800,000 kişilik soykırımda BM 2500 kişilik barış koruma gücünün sivillerin korunamaması, ABÖ'ün yetersiz karar alma mekanizması ve etkin olmayan eylem planı küresel konularda yaşanan ahlaki değişimin çöktüğünün bir göstergesidir. 2000 yılında Togo'da gerçekleştirilen ABÖ toplantısı sonrasında oluşturulan raporda BM ve ABÖ'yü ağırlıklı olarak suçlarken Afrika'nın uluslararası toplum desteği olmaksızın soykırımın önlenmesine dair bir politikanın geliştirilmemiş olması eleştirilmektedir. Devletin vatandaşlarını koruma sorumluluğunu yerine getiremediği durumlarda uluslararası toplumun belirli sebeplerden duyarsız davranmasını engellemek amacıyla Kanada tarafından "Uluslararası Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu'nun" kurulmasına yönelik öneri sunulmuştur. 2005 Dünya Zirvesi'nde BM Genel Kurulu, BM'nin faaliyetlerinin destekçisi olan Kanada'nın sunduğu ilgili belgeyi kabul edilmesiyle kitlesel şiddete karşı uluslararası sistemde ortak bir duruş sergilenmiştir. Böylelikle devlet egemenliği vatandaşlara karşı bir sorumluluk olarak yeniden tanımlanmıştır. Koruma Sorumluluğu ilkesinin, uluslararası sistemde aktörlerin çıkarlarına hizmet edilmesini önlemek amacıyla; öncelikli olarak soykırım, savaş suçları, etnik ve insanlığa karşı işlenen suçlara ilişkin ait olduğu devletin sorumluluğu vurgulanmıştır. Dolayısıyla devlet egemenliği birey merkezli bir hale getirilmiştir.

Bölgeselcilik bağlamında makro düzeyde bir bölge olarak Afrika'nın uluslararası sistemde, ABÖ'nün kurulmasındaki rolünün tamamlanması ile Afrikalılık kimliği jeopolitik arenadan sosyo politik alana geçişi sağlanmıştır. Casablanca ve Monrovia grubunun ideolojik açıdan konumları Afrika kıtasında güvenliğinin tesisine ilişkin kurumsallaşmaya duyulan büyük özleme dayanmaktadır. Kıtada güvenliğinin tesisine yönelik kurumsallaşma çabalarının menşei Pan Afrikanizmdir. Kıta genelinde siyasal bağımsızlığın yaygınlaşması ile Afrikalı liderler kolonyal güçlere karşı durabilmek için Pan Afrikanizm askeri gücünün oluşturulmasına destek vermişlerdir. Nkrumah, Birleşik Afrika Yüksek Komutanlığı (*Joint Africa High Command/ JAHC*) fikrinin Afrika devletlerini dış müdahalelerden koruyarak, silahlı mücadelelerde bulunan özgürlükçü hareketlerin desteklenerek barış ortamının sağlanması rolü yerine getirilmektedir (Franke, 2010: 4-6). JAHC'nin oluşturulma fikri, Casablanca taraflarının Ocak 1961'de imzaladıkları antlaşma ile somutlaşmıştır. Ancak, JAHC'nin askeri gücü merkezleştirilerek, Afrika'yı birleşik siyasal yönetime doğru yakınlaştırmaktadır. Bu çerçevede Casablanca ve Monrovia grubu savunmadaki yaklaşımları ve dolayısıyla iş birliği algıları kendi içlerinde farklılaşmaktadır. Monrovia grubu; Birleşik Savunma Komutanlığı oluşumuna danışma işlevi yüklerken, Casablanca grubu birleşik uluslararası bir yapılanma olarak kabul etmektedir.

AFRİKA'DA GÜVENLİK MİMARİSİ POLİTİK EKONOMİSİ

1960'lı yıllarda başlayan Afrika kıtasındaki bağımsızlık dalgası, kolonyal dönem ve yeni uluslararası sisteme entegrasyon süreci ekseninde ülkelerin küresel ekonomide ve siyasal düzende rollerini yeniden tanımlayan değişkenlerdir. Afrika'yı bağımlı hale getiren bu yaklaşımda insani yardım ve altyapı çalışmalarının ötesinde temel olarak ticaret akışındaki kendi konumlarını sağlamlaştırmaktır. Bu bağlamda; dikkat çekilmesi gereken nokta, ekonomi ile Afrika kıtasındaki "güvenlik mimarisinin" ilişkisel boyutudur. Ayrıca geleneksel kolonyal devletlerin yanı sıra Brezilya, Çin, Hindistan, Türkiye gibi aktörlerin uluslararası sistemdeki rekabet sahnesinde yerlerini almaları uluslararası iş birliği aracılığıyla Afrika'da kalkınmanın sağlanmasını zorlaştıracaktır. Çünkü uluslararası sistemde sahne alan yeni aktörler ile eski aktörler arasındaki çıkar mücadelesinin merkez üssü olacaktır.

1963 yılında Afrika Birliği Örgütü (ABÖ) kuruluş antlaşmasının 2.maddesinde belirtildiği üzere Savunma Komisyonu (Defence Commission) taraf ülkeler arasındaki savunma ve güvenlik alanındaki iş birliğinin sağlanması amacı ile oluşturulmuştur (Organization of African Unity, 1963). Bu durum Monrovia grubu ile Casablanca grubu arasında, afrikalı savunma iş birliğinin kurulmasına yönelik anlaşmaya varıldığına göstergesidir. Yani Monrovia Nkrumah'ın birleşik savunma yapısı fikri yerine, bu konuda otoriteye sahip Savunma Komisyonunu kabul etmiştir. Afrika ülkelerinde karşılaşılan terörist yapılanmalar; Kuzey Afrika'da El Şebab, Somali'de Eş Şebab, Nijerya'da Boko Haram gibi yeni bir güvenlik politikasının uygulanma ihtiyacını ortaya koymaktadır. ABÖ'ye taraf ülkelerin Monrovia grubundan ayrılan güvenlik yaklaşımı, kısaca egemenliklerini kapsayacak bir uluslar üstü savunma mekanizmasının varlığını savunması şeklinde tanımlanmaktadır. Savunma Komisyonu, Bakanlar Konseyi'nin onayı ve Anlaşma metninde yer almayan herhangi bir hükmü uygulamaya yetkili kılınmamıştır. Bu çerçevede 2. Maddeye göre; Savunma Komisyonu taraf ülke devletlerinin bölgesel bütünlük ve bağımsızlığın, egemenliğinin korunmasına yönelik siyasi, diplomatik, ekonomik, sağlık, eğitim, bilim, teknik ve güvenlik konusunda iş birliğinin sağlanması fonksiyonuna sahiptir (Franke, 2010: 6-7). Diğer bir deyişle, ABÖ'ün güvenliğe dair sorumluluklarının aksatılmamasını sağlamaya yönelik bir organdır. Elbette kıta genelinde komisyonun fonksiyonlarını etkin şekilde gerçekleştirmesini engelleyici durumlar oluşsa da herhangi bir bölgede güvenliği etkileyen kritik bir durum olduğunda, bu bataklıktan çıkılmasında çözüm mercii olacaktır.

Kıta genelinde ülkelerin gelişmişliğinden veya kolonyal geçişinin izlerinden kaynaklı engellerin giderilmesine ilişkin; 1963 yılında Nijerya, Gana, Etiyopya, Gine, Moritanya Accra'da toplanmıştır. Nijerya ve Gana bu bağlamda farklı açılardan yaklaştıkları savunma ve güvenlik alanında kurulacak iş birliğini gündeme taşımışlardır. Gana Afrika Birliği hükümetinin çatısı altındaki bir birleşik askeri yapılanmadan ve ABÖ'ye karşı sorumluluğu bulunan Yüksek Komuta Karargâhının oluşturulmasını dile getirmiştir. Bunun yanında kuzey, doğu, batı ve merkez olmak üzere kurulacak dört adet bölgesel birleşik hizmet karargâhının, Birleşik Hizmet Stratejik Koruma Karargâhı (Joint Service Strategic Reserve Command) bünyesinde kıtanın güvenliğinden sorumlu askeri üssü olmasını ifade etmektedir (Franke, 2010: 5-6). Gana hükümetinin bu önerisi tüm hatları ile konuyu detaylandırmasına karşın toplantıda taraf devletler tarafından reddedilmiştir. Bunun nedeni birleşik askeri bir yapılanmanın Afrikalı devletlerin egemenliğini tehlikeye sokabileceği düşüncesi³, askeri güç oluşturmanın maliyetinin kıta genelinde sağlanmasının mümkün olmaması, asker sayısının sağlanması, teknik ve teçhizat konusundaki yetersizlikler olarak sıralanabilmektedir.

Nijerya, ABÖ Genel Sekreterliği bünyesinde oluşturulacak daimî bir askeri karargâh önerisi, ABÖ'nün güvenlik konusundaki hükümlerin uygulanmasına dair. Kontrol yetkisini bertaraf etmektedir. Ancak belirtmek gerekir Nijerya kıta genelinde oluşacak acil durumlar için geçici bir çözüm kanalı olarak görmektedir. Bu nedenle taraf ülkelerin izni doğrultusunda oluşturulacak gücün büyüklüğü değişiklik gösterebilecektir. Nijerya, Savunma Komisyonu kurularak acil durumlarda oluşabilecek müdahale durumunda danışmanlık yapması da ifade edilmiştir. Ancak tüm bu çabalar ortak bir savunma mekanizmasının kurulmasının kabulüne imkân vermemiştir. 1965 yılında Fretown'da yapılan olağan toplantıda güvenlik alanında önemli temel taşlarından biri için adım atılmıştır. "Afrikalı Savunma Örgütünün (African Defence Organisation/ADO)" kurulması kabul edilmiştir. ABÖ tarafı olan her devletin Afrikalı Savunma Örgütüne kendi ulusal askeri birimlerinden bir veya daha fazlasını tanzim etme sorumluluğu bulunmaktadır. ADO'ya bağlı kuvvetler, ABÖ tarafı ülkelerden birinin veya birkaçının kıta içerisinde doğan ciddi bir tehdit ve çatışma durumunda devreye girebilmektedir. Bu süreçte; Bakanlar Konseyinden birliklerin hareketine ilişkin, ADO'nun

² ABÖ'ye taraf ülkelerin Monrovia grubundan ayrılan güvenlik yaklaşımı, kısaca egemenliklerini kapsayacak bir uluslar üstü savunma mekanizmasının varlığını savunması şeklinde tanımlanmaktadır.

³ Uluslararası sisteme entegre olunmasını sağlayan bu tür yapılanmalara karşı oluşabilecek bağımlık siyasal otoriteyi sarsabileceği düşüncesinin Afrikalı liderlerde hâkim olmasının bir yansımasıdır.

onay alması gerekmektedir. Savunma Komisyon'unun kurularak danışmanlık yapması Eylül 1965'te Accra'da yapılan toplantıda kabul edilmiştir.

1970 yılında Portekizlilerin Gine'ye düzenlediği saldırıya ve bu saldırının etkisiyle Güney Afrika ve Rodezya hükümetlerinin rejimlerinin tehlikeye düşmesine kadar komisyonun Nkrumah'ın devrilmesine odaklanmıştır. Ancak ABÖ'nün Gine'de yaşananlara yönelik müdahalede bulunmadaki yetersizliğinin giderilmesi için bölgesel savunma mekanizması JAHG gündeme gelse de Lagos'ta düzenlenen toplantıda kabul edilmemiştir. 1971 yılında Addis Ababa'da düzenlenen toplantıda bölgesel güvenlik antlaşması gündeme taşınmış, her bir bölgesel yapılanmada taraf devletlerin ulusal askeri kuvvetlerinin ABÖ bünyesinde belirli operasyonlarda kullanılması kabul edilmiştir. Kabul edilen öneride ulusal askeri kuvvetlerden oluşan bölgesel birimleri koordine edecek savunma sekreterliğinin oluşturulmasını da içermektedir. Afrika kıtası genelinde oluşturulacak bir savunma sisteminde; koşula göre, oluşturulan antlaşma çerçevesinde kurulan bölgesel birimlere dönüşmesi, ABÖ'nün askeri birliklerin hareketliliğini kıta boyutunda sağlamadaki yetersizliğinden ileri gelmektedir.

1970'lerde uluslararası sistemdeki değişimler sonucu yenilenen çıkarlar doğrultusunda Hartum'da düzenlenen toplantıda ABÖ Bakanlar Konseyi tarafından ABÖ bünyesinde oluşturulacak Afrika kıtası içinde kullanılacak Askeri Birliğin etkinleştirilmesine ilişkin çağrıda bulunmuştur. 1979 yılında Bakanlar Konseyi'nin Afrika kıtası içinde kullanılacak Askeri Birliğin etkinleştirilmesine dair önerisinin Hartum'da kabul edilmiştir. Böylelikle; ABÖ Savunma Kuvveti taraf ülkeleri, Afrika'da yaşanan tehdit oluşturan saldırı ve çatışma durumlarında barışın sağlanması ile görevlidir. Tüm bu gelişmeler, Pan Afrika askeri kuvvetinin oluşturması için fırsat sunmuştur. AHG bu doğrultuda oluşturulacak bir yapılanmada, ihtiyaç duyulacak ekonomik ve askeri çerçevenin çizilmesi konusunda çalışmalar başlatmıştır. Afrika kıtasında her dönemde; güvenlik belirleyici bir faktör olarak Afrikalı liderlerin karşısına çıktığından, Pan Afrikalı askeri gücünün kurulmasına yönelik girişimler sürekli olarak tekrarlanmıştır. Ancak kıtadaki çıkar gruplarının etkisiyle; oluşan bölgesel çatışma tehditlerle mücadele için kurulması amaçlanan "askeri gücün yapılanmasını" engellenmektedir. Afrika'nın bu kırılgan konjonktürü, ABÖ'nün Çad'da yaşanan sivil savaşa Kasım 1981'de barışı gücü misyonunu yürütmesi ile bu konuda bir ilke imza atmıştır. Elbette, ABÖ daha önce Afrika'da yaşanan çatışmaları yönetmiştir ama ilk defa "barış gücü olarak operasyon yürütülmesi" görev tanımına dâhil edilmiştir. Dolayısıyla tüm bu yaşananlar; Afrika'nın güvenlik mimarisinin kurumsallaşmasına ilişkin, kıta genelinde yaklaşımları olumlu bir boyuta taşımıştır. Haziran 1982'de ABÖ barış misyonunun; operasyon ile bölgede barışı tesisini sağlamadan terk etmesiyle yeşeren umutlar, büyük bir hayal kırıklığı ile sonuçlanmıştır. Nitekim asıl problem, ABÖ'nün Afrika ülkelerinin barış güçlerinin finansmanının sorumluluğu konusunda birlikte çalışabilirlikleri ve ortak bir fikir birlikleri bulunmadığından misyonun yürüttüğü operasyon başarısızlıkla sonuçlanmakta olmasıdır. ABÖ'nün barış gücü misyonunu yürütme denemesindeki başarısızlığı ve Pan Afrika Askeri gücü oluşturma konusunda kıta ülkelerinin hem fikir olmamaları kıtada bölgesel güvenlik mimarisi mekanizmaları oluşturma konusunda atılacak adımların gerilemesine sebep olmaktadır. 1990 yılında Libya'da gerçekleşen sivil savaşa yönelik Batı Afrika'da oluşturulan ECOWAS askeri müdahalesi ile; çatışmayı önleyen, yöneten ve çözen bir güvenlik mekanizmasının yapılandırılması Afrika güvenlik mimarisi konusunda olumsuz yargıların ortadan kalkmasına yardımcı olmuştur.

Çatışmanın Önlenmesine Yönelik Afrika Birliği Örgütü'nün Yeni Yüzü: Afrika Birliği (AfB)

ABÖ'nün bölgedeki çatışma ve sorunları gidermedeki yetersizliği, Afrika kıtasında bölgeselcilik konusundaki benimsedikleri yaklaşımın başarısızlığının bir yansımasıdır. 1990'lı yıllarla birlikte ABÖ'nün dönüşümünün gerekliliğine dair oluşan düşünceler, 1999 yılında Libya lideri Muammer Kaddafi'nin 4. Olağanüstü toplantıyı Sirte'de düzenlenmesiyle sonuçlanmıştır.

Nijerya, Libya, Güney Afrika ve Cezayir gibi kıtada lider devlet olmak için rekabet halinde bulunmaktadır. Libya devlet başkanı Kaddafi terörist örgütleri desteklemesi sebebiyle uluslararası sistemde dışlanan bir aktör konumundadır⁴. Bu projeyi destekleyerek; uluslararası sistemde devlet adamı olarak, kendine meşruiyetini inşa etmektedir. Kaddafi hem Afrika kıtasının çıkarları hem de kendi ulusal çıkarlarını bu şekilde korumaktadır. Afrika Birliği konstrüktivist bağlamda devletlerin kimlik ve çıkarlarını uluslararası sistemde temsil eden bir yapıdır. Dolayısıyla AfB gibi uluslararası örgütler ülkelerin dış politikalarının geliştirilmesinde stratejik bir role sahiptir. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde; uluslararası sistemde etkin aktörler olarak, devletlerin gücünün yetersiz kaldığı, ülke sınırlarını aşan durumlarda rol almaya⁵ başlamışlardır (Efegil, 2016).

Nijerya'da Olesegun Obasanjo, Güney Afrika'da Thabo Mbeki seçimle gelen her iki devlet başkanı da Afrika birliği projesine ve ABÖ'nün revizyonu konusunda fikir birliğine sahiptir. Ancak Mbeki'nin Pan Afrikanizm ideolojisine küresel bir boyut kazandırarak ortak bir değer olarak "Afrika Rönesansı" kavramsallaştırması çatısında sosyo kültürel, siyasal, ekonomik alanda Afrika'nın yeniden doğumunu amaçlamaktadır (Oginni & Moitui, 2017: 614-616). Yani Afrika'nın karmaşık problemlerine Afrikalı çözümler bulunabilmesi için bir alan oluşturmak niyetindedir. Nijerya askeri lideri Olesegun Obasanjo siyasal alanda demokratikleşmenin inşası için Afrika Liderleri Forumu projesini üreterek, sivil toplumun katılımıyla iyi yönetişimin yaygın hale gelmesi yönünde çalışmaktadır. Obasanjo Afrika'da ve Afrika dışındaki devletlerarasındaki organizasyonlarla kurduğu olumlu ilişkiler büyük Afrika birliği projesi fikrinin desteklenmesini sağlamıştır. Mbeki ve Obsanjo, Afrika birliği projelerinin gerçekleşmesi için ABÖ'nün revizyonunun gerekliliği ve bu projenin tek bir devlet tarafından gerçekleştirilebilmesinin zorluğu konusunda fikir birliğine sahiptirler. Kolektif desteğe ihtiyaç duyulduğu konusunda birbirlerine paralel düşüncelere sahip zengin yer altı kaynaklarına sahip iki alt bölge Nijerya ve Güney Afrika'nın ortak zeminde buluşması ABÖ'nün revizyonu sürecini hızlandırmıştır.

Eylül 1999 toplanan ABÖ Olağanüstü toplantısında, Afrikalı liderler tarafından bölgedeki sosyal, siyasal ve ekonomik göstergeleri uluslararası sistemdeki konumunu değerlendirilmiştir. Bu çerçevede büyük birliğin gerçekleştirilmesi için; Afrika Ekonomik Topluluğu'nun (African Economic Community), Pan Afrika Parlamento'sunun kurulmasına dair öneride bulunulmuştur. Obsanjo ve Mbeki faydacı yaklaşımları ile yeni Monrovia grubunu, Kaddafi yeni Casablanca grubunu temsil ettiği görüşü mevcuttur. Sirte toplantısı ekseninde; 2000 yılında Togo'da gerçekleştirilen toplantıda, AHG tarafından AfB'nin kurulması taraf devletler tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir. ABÖ'ye taraf devletlerin üçte ikisi tarafından otuz gün içerisinde onaylandığı takdirde 28. Maddeye istinaden kurucu belge yürürlüğe girmektedir. Mayıs 2001'de Nijerya'nın kabule giden otuz altıncı ülke olması sonucu AfB kurucu antlaşması yürürlüğe girmiştir. 2001 yılında Zambiya'da düzenlenen toplantıda ABÖ'den AfB'ye geçiş sürecinin sağlıklı ilerleyebilmesi için on iki aylık bir sürece yayılması karara bağlanmıştır. Sonuç olarak; AfB 21.yüzyılında mevcut uluslararası sisteme entegrasyonu sağlanmak için Temmuz 2002 tarihinde bölgede aktif bir örgüt olarak yerini almıştır.

AfB, 2002 yılında Afrika kıtasındaki çatışma ortamına çözüm bulunmasına yönelik aktör olarak uluslararası sahnede yerini almıştır. AfB'nin Avrupa Birliği ve BM'ye belirli nitelikleri

⁴ Bu konumlandırmanın oluşmasının temel sebebi Lockerbie'ye yapılan bombalamada 1988 yılında 270 kişi hayatını kaybetmiş, yaşanan olaydan sorumlu iki Libyalı kişiyi Kaddafi'nin finansal olarak desteklediği konusunda sorumlu tutulmuştur. ABD'nin 1986 yılında Bingazi ve Tripoli'yi bombalamasına olayına yapılan bir misilleme olarak düşünülmüştür. Lockerbei'de yaşananlardan sorumlu bombacılar Lahey'de yargılanmıştır. Kaddafi'nin Gana devlet başkanı Kwame Nkrumah'ın Afrika birliğinin projesini 10 Afrika ülkesinin borcunu kapatacak ölçüde finansal destek sağlayarak yeniden hayat vermesinin altında kamusal ve bireysel nedenler yatmaktadır.

⁵ Kaddafi'nin 1986 yılında yaşanan olay ile uluslararası sistemden ve Arap Ligi'nden dışlanması ile ABÖ ile ilişkilerini geliştirerek kimlik ve çıkar unsurları üzerinden oluşan sosyalleşmenin etkileşim alanı ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede oluşan ortak zeminde; anti kolonyalist ve sosyalist bir duruşa sahip lider konumuna ulaşmasını sağlayacağı düşüncesiyle Kaddafi bu projeye büyük yatırım yapmaktadır.

açısından benzeyen örgüt yapısı; Darfur bölgesinde yaşanan anlaşmazlıklar sırasında AfB ile BM birlikte yürüttüğü UNAMID barış gücü misyonunun ve Somali'de AMISOM'un Afrika devletleri arasında ortaya çıkan görüş ayrılıkları söz konusudur. ABÖ'nün de bu oluşumların benzeri şekilde yaşananlar karşısında eli kolu bağlı olduğundan başarı sağlayamamıştır. Bu durum; ABÖ'nün örgüt yapısında yapılan değişikliklerle geçmişte yaşanan yetersizliklerin giderilmesi amaçlanmıştır. Ancak AfB bünyesinde oluşturulan yeni organlar; Afrika kıtasının siyasal, sosyokültürel ve ekonomik gerçeklerinin yansıdığı bir sahnede yaşanan olaylara umut edilen çözüm merkezi olma rolünü yerine getirememiştir. Bunun nedeni ise; AfB'nin Afrikalı liderlerin, Avrupa'daki başarılı bölgesel örgütlenmelerin rehberliğinde oluşturulmuş bir tasarım olmasıdır. Ayrıca Afrika kıtasının kendine özgü dinamikleri ile yapılan bu girişim; finansal, teknik ve siyasal alanlarda yeterli desteği bulamadığından AfB oluşumu beklentileri karşılamaktan uzakta kalmıştır. ABÖ'nün bölgeselcilik bağlamında; taraf devletlerin, siyasal alanda görülen fikir ayrılıkları ve Afrikalı liderlerin kişisel çıkarları eşliğinde Afrika kıtasının güvenlik alanındaki mücadelesi zorlaşmaktadır. Afrika diplomasinden; kolonyal dönemden kalan tarihsel mirasın yansımaları, Pan Afrikacı Nnamdi Azikwe'nin deyişiyle Afrika devletlerinin önceki yöneticilerine olan “artık bağlılığı” Afrika birliğinin çıkmaz sokaklarından biridir (Oginni & Moitui, 2017: 610). Bu durum; ABÖ'nün AfB'ye kurumsallaşma süreci sonrasında dahi, güvenlik mekanizmasında aksaklıkların yaşanabilmesini açıklamaktadır. Ayrıca AfB bünyesinde ayrı bir protokol ile oluşturulan PAP organının Afrika halkının çoğunluğunu temsil etmesinin, demokratik bir yapıyı beraberinde getireceği bir sanrı olarak nitelendirilebilir. Çünkü AfB'ye taraf ülkelerinin ulusal parlamentolarının üyelerinin belirlendiği ulusal seçimlerinde halkın iradesinin ne ölçüde yansıttığı şaibeli bir durumdur. Bu tür bir sistem içerisinde yer alan kıta ülkelerinde; gelecekte, Afrikalı kanun koyucuların halkın ve ülkelerin temsiliyetini sağlayabileceği tartışma konusudur.

Afrika Birliği (AfB) Organları

Afrika kıtasının uluslararası sisteme entegre olmasına zemin hazırlayan Afrika birliği projesinin kurumsallaşmış bir yansıması olan AfB örgütün nasıl yapılandırıldığı antlaşmanın giriş kısmında özetlenmektedir. Bu çerçevede metin değerlendirildiğinde, kıtada yaşanan çatışmaların sosyoekonomik gelişim önünde bir engel olarak görüldüğü ve bunun önlenmesi için barış, güvenlik ve istikrarın öncelikli şekilde kıtada konumlandırılması gerekliliği konularının vurgulanmakta olduğu görülmektedir. AfB'in kuruluş amaçları üçüncü ve prensipleri dördüncü maddesinde belirtilmiş; 14. Maddesi'nde ise 21.yüzyılda ihtiyaç duyulan iyi yönetim, insan hakları, sürdürülebilir kalkınma ve sağlık koşullarının iyileştirilmesine yönelik kurulan komisyonlar detaylandırılmış şekilde ifade edilmektedir. İnsan hakları ve iyi yönetişime yapılan vurgu Soğuk Savaş Sonrası Batı'dan teknik ve maddi yardım sağlayabilmenin koşulları haline gelmesinin etkisi göz ardı edilemez. AfB'nin ABÖ'den farklılaşan bir diğer noktası sivil toplum örgütlerine ve Afrika halkına 4. Maddesinin c bendinde yer verilmesi, ABÖ'nün Vestfalyan devlet odaklı yaklaşımından liberal geleneğe geçildiğinin göstergesidir. Afrika kıtasında “Ortak Afrika Savunma ve Güvenlik Politikası (Common African Defence and Security Policy)” yeni güvenlik anlayışı çerçevesinde, AfB Saldırmazlık ve Ortak Savunma Anlaşması (Non- Aggression and Common Defence Pact) güçlü ve ulusal birlik bilincine sahip Afrikalıların kendi kıtalarında barışın inşa sürecinde etkin bir aktör haline getirmektedir (Edozie, 2014: 38-41). Ayrıca AfB'nin kurucu anlaşmasının 4. Maddesinin d bendinde Afrika kıtasında siyasal ve ekonomik alanda entegrasyonu kurulacak bir Afrika ordusu aracılığıyla sağlanması hedeflenmektedir.

Sivil toplum, Afrika kıtasında yaşanacak çatışmaların önlenmesinde ve yönetilmesinde katılımı AfB ile kabul edilmiştir. Bu yaklaşımı gerçekleştirmek için AfB bünyesinde kıtadaki sivil toplum örgütlerinin temsilcilerinden oluşan Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Konsey (Economic, Social and Cultural Council/ECOSOCC) kurulmuştur. Ayrıca örgütün yürütme organı işlevini de yürüten komisyon bünyesinde sivil toplum girişimlerinin gözlemlenmesi maksadıyla Sivil Toplum ve

Diaspora Birimi oluşturulmuştur. Tüm bu revizyon çabaları ABÖ etkinsiz hale getiren problemler konusunda Afrikalı liderlerin ders çıkardığını resmetmektedir. Belirtilmelidir ki, ABÖ kurucu metninde yer alan sınırlar dâhilinde bağımsızlığa saygı duyulması, taraf olan herhangi bir devletin diğer bir devletin iç işlerine karışmaması, taraf ülkelerin birbirlerine güç kullanması veya güç kullanılmasına dair tehditte bulunması gibi kurallar AfB'in kurucu metnin de yer almaktadır. AfB kurucu metninin; 3. Maddenin (b) bendinde "egemenlik, bölgesel bütünlük ve taraf ülkelerin bağımsızlığı" vurgusu ve 4.maddenin (g) bendinde "taraf ülkelerin birbirlerinin içişlerine karışmaması" ifadesi AfB'nin taraf ülkelerde yaşanan çatışmalara müdahale etmesine engel teşkil etmemektedir. Çünkü 4. Maddenin (h) bendinde savaş suçları, insanlığa karşı işlenen suçlar, soykırım durumlarının taraf ülkelere birinde yaşanması durumunda AHG tarafından alınan kararlar AfB'in müdahale etme yetkisi bulunmaktadır. Ayrıca AfB'in kıta içeriside yaşanan yerel çatışma durumlarında müdahale etmesini meşru hale getiren prensipler 4. Maddenin (e), (j), (m),(o) bendinde düzenlenmektedir.

AfB, ABÖ'nün kıta genelinde yaşanan problemlere karşı etkinsizliğini gidermek üzere düzenlenen maddelerle beklenen yanıtların verilebileceği muğlâktır. Çünkü bölgedeki ülkelere birinde yaşanan iç karışıklığa müdahale edilmesinin AfB Genel Kurulu kararına bağlanması beraberinde yine bir iç çatışmaya dâhil olma riskini almak istemeyen Afrikalı liderlerin yaklaşımına eklemektedir. AfB Genel Kurulu, ABÖ'nün AHG'sine karşılık gelmekle birlikte; 9. Maddenin (h) bendine istinaden Adalet Divanı Hâkimlerinin görüşmelerinin düzenlenmesi, AfB'nin uygulayacağı politikaların belirlenmesi, Yürütme Konseyinin kıtada yaşanan çatışmalara müdahale edeceği durumları yönetme, ECOSOCC'ye tavsiyelerde bulunma konusunda yetkilidir. Bunun yanı sıra 4. Maddenin (j) bendinde belirtilen "taraf ülkelerin AfB'nin müdahale etmesini isteme hakkı", demokratik meşruluğunda eksiklik ve insan hakları uygulamalarında yetersiz olan hangi Afrika ülkesinin bu tür bir talepte bulunacağı soru işareti oluşturmaktadır. Bu prensibin uygulanmasının mümkün olduğunun düşünüldüğü durumda dahi otoriter devlet yapılanmalarının iktidarı koruyabilmek için araç olarak kullanabilme tehlikesi karşımıza çıkabilmektedir.

AfB Afrika kıtasında yasal olmayan yollarla hükümette yapılan değişiklikleri önlemek için bu konuda; ABÖ'den farklı olarak, 4.Maddenin (p) bendinde ifade edildiği üzere bu prensibe uyulmadığı takdirde; cezai müeyyide uygulanacağı belirtilmektedir. 36. AfB Olağan Toplantısı'nda askeri darbe ve yasal olmayan yollarla hükümette yapılan değişikliklerin Afrika'nın gelişimi için kabul edilemez olduğu yönündeki görüş birliği bu yaklaşımın kuvvetlendirilmesini sağlamıştır. Bu nedendir ki; Afrika liderleri, AfB'nin Yasal Olmayan Hükümet Değişikliklerine Karşı Sorumluluğu başlıklı metnin çerçevesini belirten deklarasyonu açıklamaktadır. İlgili metinde; paralı askerlerin demokratik yollarla seçilmiş hükümetlerin yerine geçmesi, asker darbeler yoluyla demokratik olarak seçilmiş hükümetlerin devrilmesi, muhalif grup veya isyancı hareketlerin demokratik yollarla başa geçmiş hükümetlerin yerini alması, mevcut hükümetin adil, özgür bir zeminde yapılan düzenli seçimlerin sonucuna karşı çıkmaması vurgulanan noktalar olmuştur. Bu prensip ilk olarak; Togo'da 2005 yılında Faure Gnassingbe'nin, askeri darbe yoluyla 38 yıl iktidarda kalan babasının vefatının ardından, Togo ulusal parlamentosu tarafından devlet başkanı olarak kabul edilmesi durumuna uygulanmıştır⁶. AfB'in Faure'nin istifası yönündeki büyük baskısı ile yapılan şaibeli seçim sonucu devlet başkanı yine Faure Gnassingbe seçilse de AfB'nin tepkisinin bir yaptırımı olarak yorumlanabilir.

Pan Afrika Parlamentosu (PAP) Afrika halkının ve örgütlerinin Afrika kıtasına ilişkin sorunlara katılımını sağlayacak bir mekanizma olarak görev yapan bir organdır. Eşit temsil prensibine dayalı olarak taraf ülkelere beşer temsilcinin yer aldığı parlamentoda, bir başkan ve kuzey-güney-doğu- batı bölgelerini temsilen dört temsilci başkan yardımcılığı vazifesini yürütmektedir. PAP, yıldaki iki kere toplanmakta, taraf ülkelerin üçte iki çoğunluğunu talebi üzerine de toplantıların daha sık gerçekleştirilme imkânı bulunmaktadır. Yasal güce sahip bir organ olması beklenirken, AfB bünyesinde tavsiye verici bir yapı olmaktan ötede yer almamaktadır. AfB organları, Afrikalı liderlerin

⁶ Detaylı bilgi için bakınız. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/4241743.stm>, Erişim:22.05.2018.

iradesi ölçüsünde kıtada yaşanan problemlerde aktif rol alabilmektedir. Bu minvalde; mevcut resme yukarıdan bakıldığında, Afrika kıtasındaki finansal problemlerin kurumsallaşma sürecine ve sürecin işlemesi konusunda birtakım sorunlar oluşturmaktadır. Bunların yanı sıra Afrikalı liderlerin iradesi ve onayının alınmasının, AfB'nin bölgesel açıdan oluşturacağı başarısındaki etkisi, yadsınamaz seviyede olduğu görülmektedir.

Barış ve Güvenlik Konseyi (Peace and Security Council/PSC) kıtada yaşanan çatışmalara Afrikalı çözümler sunulması amacıyla 2003 yılında kurulmuş, 2004 yılında aktif görev almaya başlamıştır. Fildişi Sahilinde ertelenen seçimlere ilişkin kriz ortamı, Libya'da Ulusal Geçiş Konseyi'nin Ebu Minyar Kaddafi'nin öldürülmesine ilişkin verdiği talimat, Mali'de Tuareglerle bağımsız devlet yapılanmasına ilişkin yaşanan sorunsallar, Sudan'da Darfur bölgesine ilişkin yaşanan sınır anlaşmazlığı PSC'nin yakın zamanda siyasal alanda uzlaşma ortamını sağlamaya yönelik faaliyet gösterdiği örneklerdir. Konsey 15 üye devletin temsilcilerinden eşit bölgesel temsil hakkı zemininde oluşturulmuş, kurucu yasanın 6. Maddesi çerçevesinde kıtada barış ve güvenliğin inşasında yetkiye sahiptir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne benzer şekilde AfB Genel kurulu ile arasında benzer bir yapılanmaya sahiptir.

SONUÇ

21.yüzyılın başında küreselleşmenin etkisiyle; ekonomik, siyasal ve toplumsal mekanizmalardaki yeniden yapılanma Afrika kıtası için halen belirsizliğini korumaktadır. Devletlerarası çatışma ve gerilimler, işlemeyen siyasal ve ekonomik sistemler, siyasetin etnik kökenlere dayandırılması, siyasette keyfi uygulamalar, askerlerin siyasal ve ekonomik yapılara müdahaleleri, istikrarsızlık üreten nedenler, ağır insani durumlar Afrikalılaşma yolu izlenirken görülen kareleri yansıtmaktadır. Soğuk Savaş Sonrası Pan Afrika Kongreleri, ABÖ ve AfB ile entegrasyon/bütünleşme hareketleri ivme kazanmış olsa da en büyük sorun üye Afrika devletleri diğer ülkelerin egemenliğinin göz ardı edilmesine temkinli yaklaşmaktadır. Çünkü, her ülke ve her alt bölge sahip oldukları farklı özellikleri itibarıyla farklı çıkarlara sahiptir. Üye ülkeler bumerang etkisinden çekinmelerinden kaynaklı olarak, siyasal alanda isteksiz bir duruş sergilemektedir. Diğer bir deyişle Afrika kıtasında birliğe üye ülkeler, siyasal sistemde yaşanacak bir “çoklu etkinin” çoklu tepkimeye dönüşmesinden endişe etmektedirler. Oysa AfB; siyasal, ekonomik ve sosyal birliğin sağlanması, kalkınmanın hızlandırılması, demokrasi ve iyi yönetim ilkelerinin benimsenmesi ile Afrika kıtasında barış ve istikrarın korunmasını amaçlamaktadır. Uluslararası ilişkileri yöneten Afrika içerisindeki bölgeselcilik çalışmaları, ülkelere sistemdeki etkilere verilebilecek tepkileri tanımlanabilir hale getirerek, çözüm üretecektir. Sonuç olarak; dekolonizasyon sürecinde yeni bağımsızlıklarını kazanan devletlerin bölgeselleşme yarışı, kıtanın tüm gücünü birleştirmesine engel teşkil etmemelidir. AfB bu çerçevede ABÖ'den farklı olarak ülkeler arasında ulusal kimlik inşasını sağlanması için savaş suçları, insanlığa karşı işlenen suçlar ve soykırım durumlarında devletlerin iç işlerine karışma yetkisine sahiptir.

Post kolonyal Afrika'nın eski liderleriyle arasındaki; bu “vesayet bağı”, Pan Afrikanizm değer ve kimlikleriyle beslenen AfB'nin küresel çapta bir aktör olup olmayacağını belirleyen unsurlarından biridir. Çünkü AfB'ye göre; bölgede Pan Afrikanizm ideolojisi ile filizlenen bu ortak hayalin gerçekleşmesi Afrika devletlerinin ve Afrikalı liderlerin kimliklerini uluslararası sistemde doğru şekilde konumlandırmaları ile mümkün kılınabilecektir. Afrikalılaşma; dünya çapında yapısal olarak ne ölçüde geliştirilebilirse hem ekonomik entegrasyon süreci hızlanacak hem de sosyo kültürel alanda yapısal dönüşüm sağlanabilecektir. ABÖ'nün uygulamaları çerçevesinde; uluslararası sistemde kendi kaderini tayin etme hakkı gelişim göstermektedir. Bu bağlamda; örgütlerin taraf ülkeler için oluşturdukları ortak kimliğin, dünyadaki diğer ülkelerle söylemler üzerinden kurdukları karşılıklı etkileşim bunun kanıtı niteliğindedir.

Pan Afrikanizm ideolojisi ile tohumları atılan AfB'ye kadar uzanan bu süreçte; sömürgeci Batılı ülkelerin kapitalist ekonomi üzerinden Afrika kıtasının yapay olarak şekillendirilmesine karşı, Afrika ülkeleri ve vatandaşları tarafından ortak bir savunma yaklaşımı geliştirmeleri gerekmektedir. Bu bölgesel oluşumlar aracılığıyla; oluşturulmaya çalışılan "Afrikalılık bilinci" ekonomik, siyasal, toplumsal alanlarda görülen sorunları çözüme kavuşturmak için bir alternatif sunmaktadır. Küreselleşme ile Afrika kıtasında yaşanan dönüşüm sürecinde bölge sorunlarına Afrika içindeki bölgeselcilik çalışmalarının nasıl yansıdığına dair toplumsal farkındalık düzeyinin artırılması elzemdir. Çünkü Afrika vatandaşlarının; kıtadaki bölgeselcilik çalışmalarının iç tehditler ve kıtasal güvenliği tehdit eden veya tehdit etme potansiyeline sahip dış tehditlerden korunmasına dair katkısına açıklık kazandırılması, sömürgeci politika ve söylemlerin uygulama alanını daraltacaktır. Bu çerçevede; Afrika kıtasında gelişen siyasal süreç, bölgeselci uygulamaların kıta sorunlarına çözüm üretmesine dair algı düzeyi yükselerek, Afrika Afrikalılarının olabilecektir.

KAYNAKÇA

- Açıkmeşe, A. S., Ağcan, A. M., Balta, E., Boyraz, C., Denk, E., Çalkıvık, A., . . . Hülagü, F. (2018). *Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Ağartan, T., Bush, M. C., Woo-Young, C., Huynh, T., Kalouche, F., Mielants, E., et al. (2008). *Toplumsal Hareketler (1750-2005)*. W. G. Martin, Dü., & D. Keskin (Çev.) İstanbul: Versus Kitap.
- Albert, I. O. (2007). The African Union and Conflict Management. *Africa Development*, 41-68.
- Almond, G. (2008). Political Culture and Political Socialization. G. Almond, G. B. Powell, K. Strom, & R. J. Dalton (Ed.), *Comparative Politics Today: A World View* içinde, (s. 43-60). New York: Pearson. <https://www.researchgate.net/publication/322644145>
- Armaoğlu, F. (2017). *19.yy. Siyasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ateş, D. (2004). Kuram, Eylem ve İnanç Ekseninde Siyasal İdeolojilerin Geleceği. *Doğu Batı* 7(28), 84-95.
- Bell, D. (1988). *The End of Ideology Revisited*. Cambridge University Press, 131-150.
- Bogland, K., Egnell, R., & Lagerström, M. (2008). *The African Union: A Study Focusing on Conflict Management*. Sweden: Swedish Defence Research Agency.
- Chambers, I. (2005). *Göç, kültür, kimlik*. İ. Türkmen, & M. Beşikçi, (Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Edozie, R. K. (2014). Pan-African Security and Pax Africana: Navigating Global Hierarchies. *African Conflict and Peacebuilding Review*, 4(2), 38-59. doi: 10.2979/africonfpeacrevi.4.2.38
- Efegil, E. (2016). *Dış Politika Analizi Ders Notları*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Ermağan, İ. (2014). *Dünya Siyasetinde Afrika 1*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Ermağan, İ. (2015). *Dünya Siyasetinde Afrika 2*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Fowkes, J. (2017). The Relationship between IHL AND IHRL in Peacekeeping Operations: Articulating the Emerging AU Position. *Journal of African Law*, 61(1), 1-22. doi: <https://doi.org/10.1017/S0021855317000067>
- Franke, B. (2010). A Pan African army: The evolution of an idea and its eventual realisation in the African Standby Force. *African Security Review*, 1-16.

<https://www.semanticscholar.org/paper/A-Pan-African-army%3A-The-evolution-of-an-idea-and-in-Franke/fc69e3cfd457ba0e2a5dc8fbc916a2efd20b6887>

- Gilbert, E., & Reynolds, J. T. (2010). *Dünya Tarihinde Afrika: Tarihöncesinden Günümüze*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Grant, J. A., Issa, A., Söderbaum, F., & Yusuf, B. (2022). Regionalism beyond state centrism: African regionalism in comparative perspective. *International Journal*, 77(3), 449-468. doi: 10.1177/00207020231156136
- Hasgüler, M., & Uludağ, M. B. (2007). *Devletlerarası ve Hükümet Dışı Uluslararası Örgütler*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Heywood, A. (2013). *Siyaset*. Ankara: Liberte Yayın Grubu.
- International Crisis Group. (2024). *Eight Priorities for the African Union in 2024*. Nairobi/Brussels: International Crisis Group.
- İnan, Ş. (2017). Bölgesel Entegrasyonların Ekonomi Politikası ve Tarihsel Evreleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (54), 852-866. doi: 10.17719/jisr.20175434653
- Kurtar, S. (2012). Lefebvre ve Mekanın Diyalektik Oluşumu. *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi*, 349-356. http://tucaum.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/280/2015/08/sem7_41.pdf,
- Kurubaş, E. (2008). Etnik Sorunlar: Ulus Devlet ve Etnik Gruplar Arasındaki Varoluşsal İlişki. *Doğu Batı*, (44), 11-43.
- Lacoste, Y. (2007). *Büyük Oyunu Anlamak: Jeopolitik: Bugünün Uzun Tarihi*. İ. Akça (Çev.) İstanbul: NTV Yayınları
- Oginni, O. S., & Moitui, J. N. (2017). Afrika Rönesansı ve Pan Afrikacılık. *HECE Dergisi*, 34(246/247/248), 609-629.
- Olaosebikan, A. J. (2011). Kwame Nkrumah and the proposed African common government. *Journal of Political Science and International Relations*, 218-228. <https://academicjournals.org/journal/AJPSIR/article-full-text-pdf/271A68140636/1000>
- Olsen, G. R. (2015). Great Power Intervention in Africam armed Conflicts. *Cambridge Review of International Affairs*, 28(2), 229-245. doi: 10.1080/09557571.2013.867299
- Organization of African Unity. (1963). No:6947, Charter of the Organization of African Unity. Ethiopia. <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20479/volume-479-I-6947-English.pdf>
- Portela, C., & Charron, A. (2015). The UN, regional sanctions and Africa. *International Affairs*, <https://www.jstor.org/stable/24539066>, 1369-1385.
- Rein, C. (2015). Enchanging Peace and Security in Africa through Instutional Cooperation. *Contemporary Security Policy*, 36(2), 267-295. doi: 10.1080/13523260.2015.1061757
- Ruggeri, A., Gizelis, T., & Dorussen, H. (2012). Managing Mistrust: An Analysis of Cooperation with UN Peacekeeping in Africa. *Journal of Conflict Resolution*, 386-409. doi:10.1177/0022002712448906
- Sharkdam, W. (2021). Pan-Africanism in the 21st Century: African Union and the challenges of Cooperation and integration in Africa. *Brazilian Journal of International Relations*, 10(2), 283-311. doi:<https://doi.org/10.36311/2237-7743.2021.v10n2.p283-311>

- Sherwood, M. (2021). The All African People's Congress (AAPC) called by Kwame Nkrumah and George Padmore. *Contemporary Journal of African Studies*, <https://www.ajol.info/index.php/contjas/article/view/221510>, 63-68.
- Smith, S., Hadfield, A., & Dunne, T. (2016). *Dış Politika Teoriler, Aktörler, Örnek Olaylar*. İstanbul: Role Akademik Yayıncılık.

SIYASİ VE TEOLOJİK YÖNLERİ İLE 20. YÜZYILDA HİNDİSTAN'DA MAHATMA GANDİ VE GANDİZM

Erden Kişi¹

Öz

20. yüzyıl süresince birçok dünya toplumunda, sömürü düzenine karşı bir bağımsızlık mücadelesinin yaşandığı görülmüştür. Bu bağımsızlık mücadelesi içerisinde, toplumları harekete geçiren önemli kişiliklerin ulusal bir kahramana dönüştüğü anlaşılmaktadır. 20. yüzyıl süresince İngiliz sömürü düzenine karşı ciddi bir mücadele veren toplumların başında Hint halkı gelmektedir. Hint halkının yaşamış olduğu bu mücadelede en öne çıkan kişilik ise Mahatma Gandhi olmuştur. Hint halkı için hem teolojik hem de siyasi yönleri bulunan bir lider olarak Gandhi'nin yürüttüğü eylemler, Hindistan'ın bağımsızlığı için önemli bir yer tutmaktadır. Gandhi'nin bu süreçte şiddet içermeyen bir direniş ile Hint halkını harekete geçirmeye çalıştığı gözlenmiştir. Sahip olduğu fikirleri, etkin bir dil ve yöntem ile Hint halkına aktarmayı başaran Gandhi, kendi ismi ile anılan bir politik akımın öncüsü olmuştur. Gandizm olarak anılan bu akım hem Hindistan'ın bağımsızlık sürecinde hem de daha sonrasında Hindistan'da önemli bir etkiye sahip olmuştur. Bu çalışmada, uzun bir geçmişe sahip olan Hindistan'ın bağımsızlık hareketi, siyasi ve sosyolojik yönleri ile analiz edilmiştir. Bağımsızlık hareketi süresince özellikle Gandhi'nin Hint halkı üzerindeki siyasi ve teolojik etkisinin boyutları, analiz edilmeye çalışılmıştır. Son tahlilde ise bağımsızlık sonrasında Hindistan'da Gandizm'in etkisinin boyutları üzerine, birtakım tespitlerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mahatma Gandhi, Gandizm, Satyagraha Hareketi, Hindistan'ın Bağımsızlığı.

MAHATMA GANDHI AND GANDHISM IN INDIA IN THE 20TH CENTURY WITH POLITICAL AND THEOLOGICAL ASPECTS

Abstract

During the 20th century, it was seen that there was a struggle for independence against the system of exploitation in many world societies. It is understood that in this struggle for independence, important personalities who mobilized societies turned into national heroes. Indian people are among the societies that struggled seriously against the British colonial system in the 20th century. The most prominent personality in this struggle experienced by the Indian people was Mahatma Gandhi. As a leader who has both theological and political aspects for the Indian people, Gandhi's actions have an important place for India's independence. It was observed that Gandhi tried to mobilize the Indian people with non-violent resistance during this period. Gandhi, who managed to convey his ideas to the Indian people with an effective language and method, became the pioneer of a political movement named after him. This movement, known as Gandhism, had a significant impact on India both during and after India's independence. In this study, India's independence movement, which has a long history, was analyzed with its political and sociological aspects. During the independence movement, especially the dimensions of Gandhi's political and theological influence on the Indian people have been analyzed. In the final analysis, some determinations were made on the extent of the influence of Gandhism in India after independence.

Keywords: Mahatma Gandhi, Gandhism, Satyagraha Movement, Independence of India.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Van YYÜ, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, erdenkisi@yyu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3124-680X
Bu Yayına Atıfta Bulunmak İçin: Kişi, E. (2024), Siyasi ve teolojik yönleri ile 20. yüzyılda Hindistan'da Mahatma Gandhi ve Gandizm. *Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(1), 66-77.

GİRİŞ

İnsanlık tarihi, post-kolonyal bir geçmişe sahip olan tüm ülkelerde bağımsızlık süreçlerinde öne çıkan önemli kişiliklerin olduğunu göstermektedir. Genel itibari ile bu kişiliklerin, mensup olduğu toplumun kimliksel özelliklerini taşıdığı ve anti-emperyalist bir çizgide eyleme geçen bir karaktere sahip oldukları görülmektedir. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası süreçte bağımsızlık mücadelesi veren toplumlarda, bu tür kişiliklerin oldukça fazla oldukları anlaşılmaktadır.

Gerek siyasi gerekse teolojik birtakım özelliklere sahip olan bu kişiliklerin, kendi toplumlarında ve diğer dünya toplumlarında büyük bir etkiye sahip oldukları da görülmektedir. Bu kişiliklerin öne çıkanlarından birisi olan Mahatma Gandhi, doğusundan batısına tüm dünya toplumlarında önemli derecede tanınan bir kişilik olmuştur.

Mahatma Gandhi, sömürü düzeni, haksızlık, hırsızlık gibi birçok olguya karşı harekete geçen direnişi temelinde sevgi, saygı, adil düzen ve özgürlük değerlerini tüm dünyaya sunmaya çalışan bir kişilik olarak karşımıza çıkmaktadır (Gümrükçüoğlu, 2018: 378). Başlatmış olduğu hareket ve ortaya koymuş olduğu değerler ile dünya insanlığının ilgisini çekmeyi başaran Gandhi, kendi ismi ile anılan bir bağımsızlık hareketinin öncüsü olmuştur. Gandizm olarak anılan bu hareket, Hindistan’ın bağımsızlık sürecinde ve Hint halkının sahip olduğu milli kimliğin yeniden inşa edilmesinde büyük bir rol oynamıştır.

“Yüce ruh” manasına karşılık gelen “mahatma” ve “baba” manasına gelen “bapu” isimleriyle de bilinen Gandhi, 2 Ekim 1869 tarihinde Hindistan’da dünyaya gelmiş ve Hint kültürüne sahip bir kişilik olarak büyümüştür (Altunel, 2011: 453). Mensup olduğu toplumun milli değerlerini benimseyen bir kişilik olarak yaşayan Gandhi, günün şartları içerisinde Hint toplumunun sahip olduğu özlem ve acıları da paylaşan bir kişilik olmuştur. Bu temelde Hint toplumunun en önemli önceliği olan bağımsızlık beklentisi, Gandhi’nin de en önemli beklentisine dönüşmüştür. Gerek siyasi gerekse de teolojik değerler temelinde bağımsızlık sürecinde usta bir şekilde rol alan Gandhi, Hint toplumu için önemli bir kişiliğe dönüşmüştür.

Hindistan hem coğrafi hem de sosyo-kültürel değerleri ile dünyanın ve Güney Asya’nın göze çarpan ve öne çıkan ülkelerinden biri konumundadır (Asal, 2020: 62). Sahip olduğu kültürel değerler ile tüm dünya insanlığı için oldukça yüksek bir düzeyde merak uyandıran ve ilgi çeken bir konumda olan Hindistan, yakın tarihte yaşadığı bağımsızlık süreci ile de dünya tarihi için oldukça önemli bir yer edinmiştir. Geniş bir coğrafyaya ve derin bir felsefik geçmişe sahip olan Hindistan’ın, Gandhi gibi önemli şahsı yetiştirmesi olağan bir durum olmuştur.

Bir toplumun sahip olduğu kültürel ve felsefik değerler, o toplumun yetiştirdiği kişiliklerin kabiliyet derecesini belirlemektedir. Dolayısı ile Hint değerleri ile yetişmiş bir kişilik olan Gandhi’nin derin bir felsefik yapıya ve geniş bir kültürel yelpazeye sahip olması, şaşkınlık uyandıracak bir durum değildir. Sahip olduğu kişisel özellikler temelinde mensup olduğu toplumun sorunlarına çare bulmak noktasında başarılı bir mücadele veren Gandhi, geçmişten günümüze Hindistan tarihinde öne çıkan kişiliklerden birisi olmuştur.

Mahatma Gandhi ismi, dünyada hemen hemen herkesçe tanınan, sömürü düzenine karşı direniş denince akıllara ilk gelen direniş önderlerinden birisidir (Mencütekin, 2007: 67). Neredeyse tüm dünya toplumlarının yakından tanıdığı bir kişiliğe dönüşen Gandhi, özellikle emperyalizme karşı mücadele eden toplumlar için oldukça önemli bir kişilik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yaşadığı dönemde Hint toplumun sahip olduğu sorunları yakından bilen bir kişilik olan Gandhi, Hindistan’ın bağımsızlığı için çok önemli bir mücadele vermiştir. Şiddet içermeyen sivil bir direniş ile Hint toplumunu bir araya getirmeye çalışan Gandhi, anti-emperyalist duygularla Hint toplumun gönlüne taht kurmuş bir kişiliğe dönüşmüştür.

Görüleceği üzere 1789 tarihli Fransız İhtilali ile tüm dünya toplumlarında bir milli uyanış başlamıştır. Fransız İhtilali sonrasında ortaya çıkan en önemli değerler olan eşitlik, özgürlük ve

ulusçuluk akımları, tüm dünya toplumlarını derinden etkilemiştir. Özellikle Hindistan gibi emperyalizmin kısılcacında olan ülkelerde ise milliyetçilik ve özgürlük akımları, milyonları bir araya getiren bir unsur olarak öne çıkmıştır. Bu temelde, derin bir kültürel ve felsefik geçmişe sahip olan Hindistan'da milli değerler ile bütün bir kişilik olarak yetişen Gandhi, Hindistan'ın bağımsızlığı için önemli bir kişiliğe dönüşmüştür.

Bu çalışmada, 20. yüzyılda dünya tarihi için oldukça önemli bir gelişme olan Hindistan'ın bağımsızlık sürecinde önemli bir siyasi ve teolojik kişilik olarak öne çıkan Mahatma Gandhi'nin siyasal eylemleri ve kendi ismi ile anılan bir hareket olan Gandizm hareketinin sosyo-politik analizi yapılmıştır. Çalışma sürecinde dönemin şartları içerisinde Hint toplumunun sahip olduğu sorunlar ve ortaya çıkan çözüm önerileri üzerine eğinilmiştir. En nihayetinde ise bağımsızlık sürecinde Gandhi'nin ortaya koyduğu direnişin kapsam ve önemi ortaya konularak, günümüze geldiğimizde post-kolonyal bir devlet olarak Hindistan'da Mahatma Gandhi'nin taşıdığı önem ve Gandizm hareketinin değeri anlaşılmasına çalışılmıştır.

Çalışma sürecinde alan taraması yapılarak, konu üzerine yazılmış bilimsel eserlerden gerekli bilgiler toplanmıştır. Elde edilen bilgiler sistematik bir şekilde çalışmanın içerisine dahil edilmiştir. Türkçe ve İngilizce kaleme alınan bilimsel eserlerden toplanan verilerle çalışmamız, bilimsel bir temele oturtulmuştur. Yazım süreci sonunda çalışmamız, bir derleme eser mahiyetine ulaştırılmak istenmiştir.

19. YÜZYILDAN 20. YÜZYILA GENEL HATLARIYLA HİNDİSTAN'IN SİYASAL SEYRİ

19. yüzyılın ortasından sonra ortaya çıkan modern Hindistan, eski Hindistan'dan farklı olmuş, fakat aynı zamanda onunla bitişik bir konumda bulunmuştur (Robb, 2002: 149). Hindistan'ın 19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde yaşadığı değişime, modern bir çerçeve çizilmesinin altında Hint halkının, Hindistan'ın siyasal seyrinde önemli bir değişikliği gerçekleştirilmek istemesi yatmıştır. Bu temel gerçeklik ise Hint halkının taşıdığı bağımsızlık özlemi olmuştur.

Hindistan'da sömürge devleti modernlik denilen şeyi, ilk olarak hukukun üstünlüğü, tarafsız bürokrasi ve ampirik bilgi yerine, aydınlanma sonrası nesnellik idealinin sunduğu unsurlarda bulmuştur (Robb, 2002: 151). Bu temelde Hindistan'ın yaşamış olduğu modernleşme süreci, yaşam düzeninin sorgulanmasına sebebiyet vermiştir. Hint halkının ve Hindistan'ın temel sorguladığı olgu ise sömürge devlet olma konusu olmuştur.

Yaşanan siyasal sürecin bir bağımsızlık hareketine evrilmesi noktasında özgürlük hareketinin en büyük mirası, Gandhi'nin büyük bir beceri ve özveriyle organize ettiği Ulusal Kongre'nin kendisi olmuştur (Kulke and Rothermund, 2004: 325). Bir milli uyanışı organize etme ve bu uyanışı halka ulaştırma konusunda Gandhi öncülüğünde kurulan ulusal hareketlerin, önemli bir etkisi olduğu anlaşılmaktadır.

Dünya tarihi, hiçbir halkın sömürü altında yaşamayı kabul etmediğini ve buna karşı, tüm imkanları ile direnmeye çalıştığını bizlere göstermektedir. Genel hatları ile Hindistan'ın 19. yüzyılın ortalarından, 20. yüzyılın ortalarına kadar yaşamamış olduğu sürecin, bu temel üzerine ilerlediği anlaşılmaktadır. Bu noktada Hint halkının, milli bir uyanış yaşamasında ise Gandhi'nin çok önemli bir misyon yüklenerek, ciddi gelişmelere imza attığı görülmektedir.

16. yüzyılın sonlarına yakın İngilizler, Ruslar aracılığıyla Hindistan'a uzanan bir karayolu bulma ihtimalini hesap ederek, Rusya-Hindistan Şirketini oluşturmuştur (Doğan ve Erdoğan, 2017: 840). Yaşanan süreç, her yönü ile Hindistan üzerinden kurduğu kolonyal hakimiyeti artırmaya çalışan İngilizlerin, çevresel güçlerden de istifade etmeye çalıştıklarını göstermektedir. Ek olarak, Hindistan üzerinde kurmuş olduğu sömürü düzeninin devamı için başka ülkelerle birtakım iş birlikleri içinde oldukları da anlaşılmaktadır.

1757 senesine kadar “İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası” bölgede birkaç köy, birkaç tane kent ve onların çevresine hâkim olan küçük ordulara sahip bir ticaret şirketi misali varlığını korumuştur (Erçin, 2017: 118). Hindistan topraklarında kök salabilmek adına, her türlü etki aracını aktif bir şekilde kullanan İngilizler, özellikle ekonomik ve askeri alanlarda, Hindistan topraklarında kalıcı bir konuma ulaşmak için çeşitli yapılar kurmaya çalışmışlardır.

Hindistan, İngiliz yönetiminin çekilmesi akabinde 1947 senesinde bağımsızlığa ulaştıktan sonra, diğer Üçüncü Dünya ülkeleri gibi diktatörlüklere, askeri rejimlere veya yabancı işgallerine uğramamış ve kendi imkanları ile kendi teşkilatlarını güçlendirerek, ciddi bir demokrasi örneği olmuştur (Tatlılıoğlu, 2010: 185). Yaşadığı kolonyal geçmişten oldukça yüksek bir derecede olumsuz etkilenen Hindistan, bu kötü geçmişe rağmen kısa süre içerisinde siyasal gelişimini oldukça üst bir seviyeye getirmeyi başarmıştır. Diğer post-kolonyal ülkelere kıyas ile Hindistan’ın, bu kötü siyasi geçmişin etkisinden oldukça kısa sürede kurtulduğu anlaşılmaktadır.

Anlaşılacağı üzere birtakım Avrupa ülkeleri Hindistan, Afrika ve Amerika halklarını medeniyete ulaştırmanın karşılığını insan ticareti, değerli madenler ve petrol gibi enerji kaynakları üzerinden fazlasıyla almışlardır (Uygur ve Uygur, 2013: 281). Dünya insanlığının sahip olduğu çeşitli mağduriyetleri, kendi çıkarları ekseninde kullanan Avrupalı sömürgeci devletler, sömürge haline getirdiği toplumların sahip oldukları doğal kaynakları sömürmüşlerdir. Bu noktada İngilizlerin, Hindistan topraklarında yürüttüğü kolonyal hareket de aynı şekil ve aynı amaç üzerine ilerlemiştir.

1757 ile 1807 yılları arasında, yani Plassey Muharebesi’ni (Haziran 1757) takip eden 50 yıl boyunca Büyük Britanya, Hindistan’da ticari bir kuruluş olan İngiliz Doğu Hindistan Şirketi tarafından yönetilen bir bölgesel imparatorluk elde etmeye çalışmıştır (Banerjee-Dube, 2004: 43). Hindistan üzerinden kurduğu sömürü düzenini devam ettirmek isteyen Büyük Britanya, bu amaçla kimi dönemler savaşların yaşanmasına, kimi dönemlerde ise kurumsallaşmış birtakım yapılarla Hindistan’ı sömürmeye devam etmeye çalışmıştır.

Daha sonrasındaki süreçte ise Büyük Britanya yönetiminin vurgulamaya çalıştığı açık ırksal üstünlük düşüncesi ile kibrinin ürettiği korku ve öfke, ifadesini tarihi bir olayda yani 1857 Hint Ayaklanması’nda bulmuştur (Banerjee-Dube, 2004: 116). Bu isyan sürecinde Hint halkının, kısa süre içerisinde harekete geçtiği ve Büyük Britanya eliyle kurulan sömürü düzenine karşı çetin bir mücadele verdiği görülmektedir. İsyanın sonucunda Hint halkı, beklediği hedefe ulaşmasa bile bağımsızlığa gidiş sürecinde 1857 Hint Ayaklanması, önemli bir eşik olmuştur.

2 Nisan 1920 tarihine gelindiğinde Lord Reading (1860-1935), Bombay’da Hindistan Genel Valisi görevlerini üstlenmiştir, Kasım-Aralık 1920’de ise Gandhi’nin şiddet içermeyen hareketine yanıt olarak İngiliz eyalet hükümetleri, çoğunluğu Müslüman olan yaklaşık 30.000 Hintliyi hapse atmıştır (Riddick, 2006: 105). Yaşanan süreç, dönemin şartları içerisinde İngilizlerin, Hindistan topraklarından çıkmamak için çetin bir mücadele verdiklerini göstermektedir. Savaşlar, isyanlar ve hapis cezaları ile ilerleyen bu süreç, bir taraftan İngilizler için önemli bir yük olurken, diğer taraftan Hint halkının bağımsızlık özlemlerinin ise tetikleyicisi olmuştur.

10 Mart 1922’de Chauri Chaura Olayı’nın (İsyan Hareketi-1922) ardından, Gandhi’nin görünürde şiddet içermeyen eylemden vazgeçmesine rağmen Lord Reading, Gandhi’nin tutuklanmasını emretmiş, Gandhi daha sonra yargılanmış, hoşnutsuzluğu kıskırtmaktan suçlu bulunmuş ve altı yıl hapis cezasına çarptırılmıştır (Riddick, 2006: 106). Hint halkının her fırsatta sömürü düzenini yıkmak için girişmiş olduğu bu eylemler, tabiri caiz ise İngilizler tarafından oldukça sert bir şekilde bastırılmıştır. Bu süreçte, Gandhi’nin ortaya koyduğu liderlik anlayışının ve Hint halkı ile paylaşmış olduğu düşüncelerinin, büyük bir etkisinin olduğu anlaşılmaktadır.

Süreç içerisinde Gandhi’nin Hint halkı için taşıdığı önemin farkına varan İngilizlerin, Gandhi’yi susturmak adına çetin bir mücadele verdiği görülmektedir. Yaşanan tüm gelişmeler neticesinde Hint

halkının, İngilizler eliyle kurulan sömürü düzenine karşı uzun yıllar mücadele verdiği anlaşılmaktadır. Bu mücadelenin hem filli hem de fikri yönlerinin olduğu görülmektedir.

Özellikle 19. yüzyılın ortalarından, 20. yüzyılın ortalarına kadar geçen, yaklaşık yüzyıllık bir süreçte, Hindistan'ın siyasal hayatını, sömürge karşıtı mücadeleler oluşturmaktadır. Bu süreçte, ortaya çıkan Gandhi ve onun ortaya koyduğu fikirler ise her yönü ile Hint halkı için daha farklı bir siyasi tarihin yazılmasına sebebiyet vermiştir.

Yaşanan tarihi süreç, birçok Avrupa ülkesi tarafından sömürge haline getirilen Hindistan'ın, en kapsamlı ve en yoğun şekilde İngilizler tarafından sömürüldüğünü göstermektedir. Bu sömürü düzenine karşı dönem dönem başkaldırmaya çalışan Hint halkının bunu, ancak 20. yüzyılın ortalarına gelindiğinde başardığı anlaşılmaktadır.

SIYASİ VE TEOLOJİK BİR KİŞİLİK OLARAK MAHATMA GANDİ

Gandi, babasının dördüncü ve son evliliğinden son çocuğu olarak, 2 Ekim 1869'da Porbandar'da doğmuştur (Fischer, 2006: 17). Hint geleneklerinin yoğun olduğu bir ailede ve bölgede dünyaya gelen Gandhi, yaşamış olduğu çağ dolayısıyla Hint siyasal hayatının en sorunlu dönemlerinden birisine denk gelmiştir.

Gandi, küçük ve zayıf bir adam olmasına rağmen, yalnızca şiddet içermeyen direniş yöntemlerini kullanarak, güçlü uluslarla karşı karşıya gelmiş ve tüm insanları nazik, dürüst, barışçıl olmaya teşvik eden Gandhi, yaraya yarayla karşılık vermeyi reddetmiştir (Schraff, 2008: 4). Şiddet içermeyen bir şekilde direnişe geçmek gerektiğini savunan ve bu noktada Hint halkı ile yapıcı bir ilişki kumayı başaran Gandhi, dünya tarihinde eşine oldukça az rastlanan bir direniş hareketinin mimarı olmuştur.

Gandi'nin ailesi, dönemin Hindistan standartlarına göre iyi bir ekonomik düzeye sahiptir, evlerinde çoğunluğu dinle ilgili birçok kitap bulunmuştur, Gandhi'nin ailesi çoğu Hintli gibi Hindu inancına sahiptir (Schraff, 2008: 6). Ailesi ve yetiştirme şekli dikkate alındığında çoğu Hintliye göre oldukça iyi şartlarda bir çocukluk geçiren Gandhi, özellikle ailesinin katı Hindu inancına sahip olması ve çocukluk çağında Hinduizm ile ilgili kitaplar ile tanışabilmesi sayesinde teolojik yönleri güçlü bir insan olarak yetişmiştir.

Gandi, Vaisya (tüccar) kastına mensuptur, Eski Hindu toplumsal ölçeğinde Vaisyalar, bir numaralı kast olan Brahmanların (din adamları) ve ikinci sıradaki Kshatriyaların yani yöneticiler ve askerlerin çok altında, üçüncü sırada yer almıştır, özünde Vaisyalar, işçi sınıfı olan Sudraların yalnızca bir basamak üstünde yer almaktadır (Fischer, 2006: 16). Sahip olduğu sınıfın genel özelliklerine bakılınca, Gandhi'nin toplumsal ve siyasal şartlardan rahatsız bir birey olarak yetişmesi, pek de şaşıracak bir durum değildir. Toplumsal sınıf ayrımının çok katı olduğu bir ortamda, alt sınıflara mensup bir birey olarak, Gandhi'nin teolojik ve siyasal kişiliğinin keskinleştiği anlaşılmaktadır.

Anlaşılabacağı üzere Gandhi'nin sahip olduğu tutkunun, Hz. İsa'dan önceye uzanan Hint tarihi kökleri bulunmaktadır, çünkü Hinduizm'in Yüce Tanrısı Şiva, ilk kez M.Ö. üçüncü bin yıllar tarihlenen bir İndus Vadisi mühründe tasvir edilmiştir (Wolpert, 2001: 3). Sahip olduğu teolojik özellikler ile Hint tarihinin bir parçası olduğunu açıkça gösteren Gandhi, sahip olduğu felsefik birikimi bu sosyo-politik temel üzere inşa etmiştir. Bu temelde Gandhi'yi ve Gandhi'nin mücadelesini, doğru analiz edebilmemiz için Hint halkının sosyo-politik geçmişini, doğru bir şekilde analiz etmemiz gerekmektedir.

Daha sonraki sürece gelecek olursak Gandhi'nin erken dönemde, Hindistan Ulusal Kongresi'nin en büyük liberal liderlerinin hayranlığını ve aktif desteğini kazandığı görülmüştür, bu kongre aynı zamanda onun şiddetsizlik konusundaki titiz ısrarı nedeniyle geri çevrilen radikal devrimci kanadın üyelerini de içermiştir (Wolpert, 2001: 4). Yürütmüş olduğu mücadeleyi, doğru

kanalları kullanarak Hint halkına sunmaya çalışan Gandhi, bu süreçte taraflı tarafsız birçok Hintlinin desteğini almayı başarmıştır. Özellikle Hint halkı için önem arz eden ulusal kurumların gündeminde yer alması, Gandhi’nin halk üzerindeki siyasi ve teolojik etkisini artırmıştır.

Gandhi’nin Güney Afrika deneyimleri, pek çok açıdan hayatındaki belirleyici dönüm noktasını temsil etmiştir, bu süreçte Hindistan’a iki ve İngiltere’ye iki uzun seyahat yapması nedeniyle toplam 19 yıla yakın bir süre Güney Afrika’da bulunmuştur (Allen, 2011: 36). Güney Afrika’da geçirdiği zaman süresince sömürü altında yaşayan diğer dünya halklarının neler yaşadığını yerinden görme fırsatı bulan Gandhi, Hint halkı ile bu bölgenin halkları arasındaki kader birliğine dikkat çekmeye çalışmıştır.

Hindistan’a döndükten sonra Gandhi, 1903’te Indian Opinion’u (Gandhi tarafından kurulmuş bir gazete) kurmuş, Gopal Krishna Gokhale, Sir Pherozeshah Mehta ve Bal Gangadhar Tilak gibi Hindistan’daki etkili liderlerin yanı sıra Britanya ve Güney Afrika’daki liderlerle iletişim ve etkileşimde bulunmuştur (Allen, 2011: 42). Sahip olduğu mücadeleci ruhu, dönemin etkin Hintli liderleriyle ve diğer dünya toplumlarında yaşayan sömürge karşıtı liderlerle paylaşmaya çalışan Gandhi, etkili bir propaganda yönetimi ile hem Hint halkına hem de sömürü düzeni altında yaşayan diğer haklara ulaşmak istemiştir.

1907 senesinin Ağustos ayında, Hintliler arasında haksızlığa uğrama duygusu doruk noktasına ulaşmış, bu süreçte ortaya çıkan “Siyah Hareket”, tüm Hintlilerin, parmak izlerinin toplanmasına ve resmi evraklara kayıt edilmelerine fırsat tanımıştır (Nicholson, 1996: 18). Bu hareket ile Hint halkı sömürgeci güçler tarafından kontrol altına alınmaya çalışılmış ve mevcut düzene başkaldırmak konusunda bir eyleme geçmeleri noktasında yıldırılmak istenmiştir. İnsanlık onuruna yakışmayan bir gelişme olan bu hareket, Hint halkında büyük bir tepkiye neden olmuştur.

Özünde Gandhi’nin dünya insanlığına en önemli katkısı ve en ciddi silahı Satyagraha, “gerçeğin gücü” prensibi olmuştur, bu prensip, şiddet barındırmamak veya pasif direniş olarak tarihe geçmiştir (Nicholson, 1996: 23). Her yönü ile dünya insanlığı için yeni bir direniş hareketi olarak Gandhi öncülüğünde ortaya çıkan bu hareket, amaç itibari ile diğer dünya toplumlarında ortaya çıkan özgürlük ve bağımsızlık mücadeleleri ile örtüşmüştür.

Gandhi, Güney Afrika’ya güvensiz, çekingen ve başarısız bir avukat olarak gitmiş, kendine güvenen, gururlu, son derece dindar ve tanınmış bir siyasi lider olarak, Hindistan’a geri dönmüştür (Parekh, 2001: 9). Bu süreç, Gandhi’nin siyasi ve teolojik kişiliğinin oluşmasına büyük bir katkı sağlamıştır. Tıpkı Hint halkının yaşadığı gibi bu dönemde Güney Afrika halklarının da aynı sömürü düzeninin altında yaşıyor olması, Gandhi’nin Güney Afrika seyahatini oldukça anlamlı kılmıştır. Tabiri caiz ise bu süreçte Gandhi’nin ortaya koyduğu mücadele, yerel boyuttan evrensel bir boyuta geçebilme fırsatı bulmuştur.

Gandhi’nin Güney Afrika’da iyi karşılanan çalışmaları ve sırasıyla 1917 ve 1918’deki Champaran ve Kaira satyagrahaları ile 1918’deki Ahmedabad tekstil işçilerinin grevindeki başarılı liderliği sayesinde Gandhi, ülkeye döndükten sonraki dört yıl içinde etkili bir ulusal lider haline gelmiştir (Parekh, 2001: 15). Sahip olduğu fikirleri, hayata geçirmek için gerekli adımları atmak noktasında oldukça başarılı bir karneye sahip olan Gandhi, ortaya koyduğu eylemci kişiliği ile sadece bir düşünce adamı olmadığını, gerektiğinde eyleme geçebilen bir lider olduğunu da göstermiştir. Özellikle ülkesinde yaşanan toplumsal olaylara müdahale ederek ortaya koyduğu liderlik özellikleri ile kısa süre içerisinde Hindistan’da ulusal bir lider konumuna gelmiştir.

Dönemin şartları içerisinde, Hint halkının sorunlarını yakından tanıyan ve bu sorunlar için çözüm önerileri üreten bir düşünce ve eylem adamı olan Gandhi, Hindistan’ın bağımsızlığı için önemli bir mücadele vermiştir. Ortaya koyduğu mücadelenin, Hindistan sınırlarını aşmasında da yine Gandhi’nin ortaya koyduğu fikirlerin, evrensel bir nitelik taşımasının etkisi bulunmaktadır. Özellikle bu süreçte gerçekleştirdiği Güney Afrika seyahati ile Gandhi, ulusal ölçekten evrensel ölçüğe ulaşan bir düşünce ve eylem adamına dönüşmüştür.

HİNDİSTAN’IN BAĞIMSIZLIK SÜRECİNDE GANDİ VE GANDİZM

Gandhi’nin kişilik özelliklerini ve tutumlarını incelediğimizde birkaç özellik ön plana çıkmaktadır: Bunlar Tanrıya olan köklü inanç, hümanizm ve merkezi olmayan, basitleştirilmiş bir üretim tarzını savunmasıdır (Swarup, 1955: 11). Sahip olduğu kişilik özellikleri ile dönemin şartları içerisinde Hint halkı için önemli bir kişiliğe dönüşen Gandhi, ortaya koyduğu eylemci kişiliği ile Hindistan sınırlarını aşan bir şahsiyete dönüşmüştür.

Sahip olduğu kişilik özellikleri ve ortaya koyduğu değerler kümesi incelendiğinde Gandhi’nin evrensel bir insani değerler kümesi oluşturmaya çalıştığı görülmektedir. Bu temelde Gandizm’in evrensel ölçekte bir politik akım olduğu karşımıza çıkmaktadır.

Gandizm’in sadece manevi bir bakış açısını temsil ettiğine yönelik çeşitli tartışmaların olduğu anlaşılmaktadır, fakat bu tür tartışmalar, Gandizm’e oldukça yabancıdır. Eğer Gandizm, sadece manevi bir bakış açısını temsil ediyorsa, onun gerçekliği bu kadar donuklaştırılmaz, bu kadar maddileştirilemez ve bu kadar sekülerleştirilemez (Swarup, 1955: 14). Bu nedenle Gandizm hem manevi hem de maddi yönü olan bir politik akım olarak karşımıza çıkmaktadır. Gandhi’nin kişilik özellikleri incelendiğinde de aynı durum, açıkça görülmektedir. Gandhi hem teolojik hem de siyasi özellikler ile donanmış bir siyasi karakterdir.

Sahip olduğu kişiliğin oluşumunda Gandhi’nin yaşam serüveninin oldukça büyük bir önemi olduğu görülmektedir. Özellikle eğitim hayatının ve çevresinde bilge olarak saygı gösterdiği kişiliklerin, Gandhi’nin kişilik gelişiminde büyük bir etkiye sahip oldukları anlaşılmaktadır. Bilindiği üzere Gandhi, 19 yaşında İngiltere’ye, Londra Üniversitesi’nde hukuk eğitimi almaya gitmiştir (Roland, 2022: 14). Dönemin şartları içerisinde birçok Hintli için hayal bile edilemeyecek bu eğitim seyahatini, Gandhi’nin başarmış olması Gandhi’nin, Hint halkının büyük bir çoğunluğuna göre oldukça iyi şartlara sahip olduğunu göstermektedir. Daha sonrasındaki süreçte ise hukuk eğitimi alması temelde daha adil bir dünya düzeni tasavvur etmeye çalışan bir kişilik olarak Gandhi, karşımıza çıkmaktadır.

Temelde, Gandhi’nin Hint hareketi, 1893’te başlamış ve iki bölüme ayrılmıştır: 1893’ten 1914’e kadar hareket bölgesi Güney Afrika olmuş, 1914’ten sonra ise faaliyetlerinin Hindistan’da devam ettirmiştir (Rolland, 2022: 15). Bu süreçte hem Güney Afrika halkının hem de Hindistan halkının aynı sorun ile yani, sömürü düzeni altında yaşamak zorunda olmaları, her iki bölgede de Gandhi’nin önemli bir kişiliğe dönüşmesine sebebiyet vermiştir. Bu durumun temel sebebi ise Gandhi’nin en başından beri sömürgecilik karşıtı bir duruşa sahip olmasıdır.

Gandhi, Hindistan’daki ilk yılını Hint yaşamının girdabına yeniden uyum sağlayarak geçireceğine yemin etmiş, siyasi akıl hocası Gapal Krishna Gokhale’ye bu süre içinde hiçbir siyasi açıklama yapmayacağına, taraf tutmayacağına, hiçbir harekete girişmeyeceğine dair söz vermiştir (Lelyveld, 2011: 174). Hindistan’a döndükten sonra, Hint halkının çeşitli kesimleri ile iletişim kurmaya geçmeden önce, iyi bir hazırlık süreci yaşaması gerektiğini düşünün Gandhi, bu süreçte değer verdiği hocalarından da fikirler almaya devam etmiştir.

Gandhi, 1917’nin başlarında Champaran’a (Hindistan’da bir bölgenin ismi) davet edilmiş, Gandhi bu bölgenin adını daha önce hiç duymamış ve bu bölgede de neredeyse hiç kimse, onun adını duymamıştır (Lelyveld, 2011: 189). Daha sonrasındaki süreçte ise Gandhi, Hindistan toprakları üzerinde daha iyi tanınmak ve anlaşılacak için her bölgeye mektuplar göndermiş ve tüm Hindistan halkı ile yapıcı ilişkiler kurarak, düşüncelerinin bilinmesi için çetin bir mücadele vermiştir.

Bu süreçte, Hindistan’ın büyük bir coğrafyaya ve derin bir kültürel geçmişe sahip olması hasebiyle Gandhi’nin işi oldukça zor olmuştur. Yaşanan tüm zorluklara rağmen dönemin şartları içerisinde Gandhi’nin doğru kanalları kullanarak, Hint halkına ulaşmaya çalıştığı anlaşılmıştır. Gandhi, üstün bir iletişim kabiliyetine sahip olması nedeniyle Hint halkı ile kısa süre içerisinde bütünleşebilmiştir.

Gandhi’nin Hint halkı ile bütünleşmesine sebebiyet veren en önemli olaylardan birisi de ‘‘Tuz Yürüyüşü’’ olmuştur. 12 Mart 1930’da başlayan 24 gün süren 400 km’lik bu yürüyüş, Umman Deniz Kıyısı’nda sona ermiş ve tüm Hint halkı, Gandhi öncülüğünde harekete geçirilmiş, sonuç itibari ile Tuz Tekel Yasağı çiğnenmiştir (Avcı, 2019: 69). İngilizlerin Hindistan üzerindeki otoritesinin tam anlamıyla kırılması noktasında, ‘‘Tuz Yürüyüşü’’nün büyük bir önemi olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple Hindistan’ın bağımsızlık sürecine giden yolda, ‘‘Tuz Yürüyüşü’’nün büyük bir önemi olduğu anlaşılmaktadır.

Özü itibari ile bu yürüyüşün gayesi, 1762 senesinde Doğu Hindistan Kumpanyası’ndan geriye kalan ve senede 25 milyon Pound’luk vergiye temel oluşturan Tuz Yasası’nı, etkisiz hale getirmek için denizden tuz çıkarmaktır (Hür, 2007). Bu yürüyüş sonucunda, Gandhi öncülüğünde harekete geçen Hint halkının, beklediği hedefe ulaştığı görülmüştür. Dönemin şartları içerisinde Gandhi’nin yürüttüğü bu hareketin temel gayelerinden birisinin de Hint hakkı üzerinden kurulan ekonomik hegemonyanın kırılması olduğu görülmüştür.

‘‘Tuz Yürüyüşü’’ Britanya İmparatorluğu’nun, Hindistan’a uyguladığı tuz üretim yasağının protesto edildiği bir hareket olarak tarihe geçmiştir (Candan and Bilgin, 2011: 76). Gerek ekonomik gerek siyasi gerekse de sosyolojik olarak, Hint halkı için büyük bir öneme sahi olan bu yürüyüşün en önemli sonucu ise sömürge düzenin yıkılması için Hint halkının kitlesel hareket edebilme kabiliyetine ulaştığını muhataplarına göstermesi olmuştur.

Gandhi’nin ‘‘Tuz Yürüyüşü’’ diğer Satyagrahaları gibi, İngiliz kontrolündeki tuz fabrikalarını ve mağazaları sekteye uğratan veya tamamen kapatan bir dizi başka protesto ve ajitasyonla stratejik olarak bütünleşmiştir (Singhal, 2010: 103). Her yönü ile büyük bir değişime sebebiyet veren bu hareket, aynı gayeye sahip diğer sömürge karşıtı hareketler ile bütünleşebilme imkanına da sahip olmuştur. Bu temelde, Gandhi’nin şahsiyeti ile bütünleşen bu hareketlerin, birbirlerine eklemlenerek kısa süre içerisinde daha büyük kitlesel hareketlere dönüştüğü görülmüştür.

Bu yürüyüş, Hindistan’ın bağımsızlığı için kitlesel şiddetsiz mücadelenin derinleşmesi ve genişlemesi açısından kritik bir dönemeç olmuş, aynı zamanda sömürü düzenin meşruiyet kaybında ve Hindistan’daki sömürge yönetiminin sona ermesinde, bir dönüm noktası olarak öne çıkmıştır (Shani, 2015: 33). Özü itibari ile Hint halkı için madden ve manen büyük bir önem ifade eden bu yürüyüş, önemli bir değişimin işaretini vermiştir. Sömürge düzeninin, tam manası ise bir meşruiyet sorunu içine düşmesine ve Hindistan’ın bağımsızlık hareketinin derinleşmesine sebebiyet vermesi nedeniyle bu hareket, Hindistan’ın siyasi tarihi için oldukça önemli bir noktada durmaktadır.

Gandhi’nin sahip olduğu siyasal düşüncenin bir yansıması olarak tarihe geçen bu tür toplumsal hareketler, özü itibari ile Gandizm’in genel yapısı hakkında yeterince detaylı bilgiyi önümüze koymaktadır. Son tahlilde, Gandizm denilince bir bağımsızlık hareketinin amaçlandığı ve şiddet içermeyen sivil direnişler ile sömürü düzeninin yıkılmaya çalışıldığı, bir politik akım karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Gandizm’i doğru bir şekilde analiz etmemiz için Hindistan’ın siyasi ve sosyolojik yapısını, doğru tahlil etmemiz gerekmektedir.

BAĞIMSIZLIK SONRASINDA HİNDİSTAN’DA GANDİZM’İN ETKİSİ

Gandhi, etik açıdan mutlakiyetçi bir kişiliktir ama vizyonu zaman zaman paradoksal görünmüştür, planında modern kapitalizme yer olmamasına rağmen, Hindistan’daki kapitalistlerin zenginliklerinin kamulaştırılması çağrısını reddetmiştir (Stein, 2010: 308). Ortaya koyduğu fikirler ile dünya insanlığı için yeni bir soluk getiren Gandhi, özellikle sermaye kontrolü konusunda değişik bir yol izleyerek, birçok toplumda ortaya çıkan bağımsızlık hareketleri sonrasında yaşanan kamulaştırma eylemlerine destek vermemiştir.

Gandhi, Ocak 1948’in sonunda Delhi’de Maharashtrian Hindu aşırılık yanlısı Nathuram Godse tarafından öldürülmüş ve dini nefretin kurbanı olmuştur (Stein, 2010: 352). Kısa bir süre önce

Hindistan'ın bağımsızlığı kazanması sonrasında Gandhi'nin, böyle bir suikaste kurban gitmesi hem Hindistan tarihi hem de bağımsızlık yanlısı Hint halkı için acı bir olay olmuştur.

Hindistan 1947'de bağımsızlığını kazandığında, uzun ve ateşli bir özgürlük mücadelesi yaşanmış olsa da bu bir devrim olmamıştır, çünkü bağımsız cumhuriyet sömürge yönetimi, hukuk, eğitim sistemleri ve süregelen tüm altyapıyı devralmıştır (Rothermund, 1993: 127). Bu temelde Hindistan'ın bağımsızlık sürecinin, tam manası ile bir devrim niteliği taşıdığı görülmektedir. Yaşanan süreç, her yönü ile Hindistan üzerinde uzun yıllardır süregelen İngiliz sömürü düzenini yıkmak üzere gelişmiştir. Ayrıca, bağımsızlık öncesinde var olan kamusal kurum ve sistemlerin bağımsızlık sonrasında varlığını devam ettirdiği görülmüştür.

Daha sonraki sürece gelecek olursak, 1950 yılında Hindistan'da bakanlar kurulu kararıyla bir planlama komisyonu kurulmuş ve bu komisyonun doğal başkanı başbakan olmuştur (Jawaharlal Nehru) bu komisyon, gerçekte uzmanlardan oluşan bir danışma kurulundan başka bir şey olmasa da önemli bir siyasi konuma ulaşmıştır (Rothermund, 1993: 130). Bu süreçte, bağımsızlık sonrası Hindistan'ın karşılaştığı sorunların çözümü için bir planlı teşkilatlanma bilincinin ortaya çıktığı görülmektedir. Siyasi kişiliklerin bu sürece dahil olması ise atılan adımlara, ciddi bir önem verildiğini göstermektedir.

Gandhi'nin Hinduizm'e yaptığı göndermeler, siyasi bakış açısını desteklemek için ahlaki ve dini soruları kullanma stratejisini içermiştir, Hindu dini hakkındaki fikirlerinin, ulusun ahlaki ve politik bütünlüğüyle yan yana gelmesi, Gandhi'nin bir Hindu topluluğu kavramına sahip olduğunu ve daha da önemlisi onun refahını, Hindistan ile ilişkilendirdiğini göstermiştir (Gould, 2004: 120). Sahip olduğu teolojik değerleri, siyasi değerler ile bütünleştirerek Hindistan halkı için daha yaşanılabilir bir ülke hedefleyen Gandhi, bu temelde düşüncelerini şiddetsiz bir ilerleyiş ile Hint halkına sunmuştur. Gandhi'nin sahip olduğu bu düşüncelerin ölümünden sonra da Hindistan'da etkisinin sürdüğü anlaşılmaktadır. Bugüne geldiğimizde gerek dini gerekse de siyasi bir kişilik olarak, Gandhi'nin Hindistan'daki manevi varlığı, bu durumun ispatıdır.

Hindistan Ulusal Kongresi, 50 yılı aşkın bir süre Hindistan'daki İngiliz yöneticileriyle savaştı, bağımsızlık sonrasında kongre üyelerinin kendilerini ve partilerini yeniden şekillendirmeleri, özgür ve bağımsız bir ülke olma bağlamında modern bir devlet inşa etmelerini gerektirmiştir (Walsh, 2006: 207). Bu ihtiyaç üzere Hindistan'ın her konuda yeni bir yapılanma süreci içerisine girdiği anlaşılmaktadır. Yaşanan süreç, kısa süre içerisinde de Hindistan'ın kimliksel ve kurumsal anlamda başarılı bir yeniden yapılanma süreci yaşadığını göstermektedir. Bu yapılanma sürecinde Gandhi'nin önemli bir etkisinin olduğu görülmektedir.

Milliyetçi hareket sırasında Gandhi ve Hindistan Ulusal Kongresi, yerli dillerin kullanımını vurgulamış ve teşvik etmiştir, bunları İngilizcenin farklı versiyonları olmalarından ziyade Hint kültürünün daha özgün ifadeleri olarak görmüşlerdir (Walsh, 2006: 211). Hint halkının sahip olduğu değerleri, yeniden gün yüzüne çıkarmak ve İngiliz etkisinden tamamen sıyırmak adına Gandhi ve paydaşlarının yürüttüğü kültürel hareketler, özellikle dil bazında önemli gelişmelere sebep olmuştur. Aynı bilinç ile Gandhi sonrasında da Hindistan'da dil konusunda çeşitli faaliyetlerin yaşandığı görülmüştür.

Sonrasında ise bağımsızlık müzakerelerindeki rolü, 1947'de Jawaharlal Nehru'ya Hindistan'ın ilk başbakanı olma fırsatını sunmuştur ancak hükümetini, partinin Delhi'den köylere kadar uzanan komiteler piramidi üzerinde etkiye sahip, kongrenin baş organizatörü olan başbakan yardımcısı Sardar Vallabhbai Patel ile paylaşmak zorunda kalmıştır (McLeod, 2015: 139). Yaşanan süreç, Hindistan'ın bağımsızlık ve siyasal dönüşüm sürecinde rol alan aktörlerin, halk tarafında ciddi bir karşılığının olduğunu göstermektedir. Özellikle Hindistan'ın siyasal dönüşümünde Hint halkı, aşına olduğu siyasi kişiliklerden yana bir tavır sergilemiştir.

Bağımsız Hindistan'ın temel yasası, resmi olarak kurucu meclisin eseri olan ancak aslında büyük ölçüde Nehru, Patel ve Bhimrao Ramji Ambedkar'ın (Hindistan'ın Eski Hukuk ve Adalet

Bakanı, 1947-1951) da aralarında bulunduğu küçük bir grup tarafından hazırlanan anayasadır (McLeod, 2015: 141). Anayasayı hazırlayan kişilerin sahip olduğu siyasal geçmiş incelenince tüm şahısların, Hindistan’ın bağımsızlık sürecinde önemli görevler üstlendikleri ve Gandhi ile aynı hedefi paylaştıkları görülmektedir. Bu temelde, Hindistan anayasasının oluşumunda Gandhi’nin sahip olduğu fikirlerin önemli bir etkisi olduğu düşünülmektedir.

Temel gayesi kuruluşundan beri sosyo-ekonomik yönden büyümek olan Hindistan, bu amacın sürdürülebilme gayesi ile askeri bakımdan güvende olabileceği bir bölgesel istikrar hedefi gütmektedir (Aras ve Kandemir, 2023: 6). Bu nedenle komşu ülkelerle dönem dönem sınır sorunları yaşayan, hatta savaşa varan bir mücadele içerisinde bile giren Hindistan’ın temel gayesi, çevresini güvenli bir hale getirmektedir. Gandhi’nin ortaya koyduğu fikirler ile Hindistan’ın çevre ülkeler ile kurduğu ilişki ağı kıyaslanacak olursa, dönem dönem Hindistan’ın Gandhi’nin şiddet içermeyen fikirlerinden uzaklaştığı anlaşılmaktadır.

1947 senesinde bağımsızlığa ulaşan Hindistan, bağımsızlık süreci ve sonrasında yaşananlarla ayrıca Gandhi’nin “pasif direniş” siyaseti ile dünya siyasi tarihinde önemli bir yer edinmiştir (Önal, 2019: 332). Her yönü ile dünya tarihinde oldukça farklı özellikleri ile adından söz ettirmeyi başaran Hindistan, en çok da Gandhi’nin siyasi şahsiyeti ile bütünleşmiş bir ülke olarak bilinmektedir.

Bağımsızlık sonrasında yeniden yapılanma, kültürel onarım ve çeşitli sınır sorunları yaşayan Hindistan, günümüze gelindiğinde birçok sorunu aşmış bir ülke konumuna gelmiştir. Sahip olduğu kültürel ve siyasi özellikler ile oldukça özgün bir noktada duran Hindistan’ın siyasi ve teolojik geçmişinde, Gandhi’nin büyük bir önemi bulunmaktadır. Günümüze gelindiğinde dahi Gandhi’nin ve Gandizm’in, Hindistan için çok önemli bir değer olduğu anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Yaklaşık 200 yıllık bir süre boyunca devam eden Hindistan’ın bağımsızlık hareketi, önemli evreler yaşayarak 1947 yılına gelindiğinde sonuçlanmıştır. Uzun bir süreç ve emekten oluşan Hindistan bağımsızlık süreci, tüm dünya toplumlarını bir şekilde etkilemiştir. İngiliz sömürü düzenine karşı ortaya çıkan bu mücadelede Hint halkının, büyük bir özveri ile hareket ettiği görülmüştür.

Bu süreçte Hint halkını, bağımsızlık hedefi doğrultusunda yönlendiren birçok aktörün ortaya çıktığı görülmüştür. Bu aktörler içerisinde en öne çıkanı ise Mahatma Gandhi olmuştur. Şiddet içermeyen bir direniş anlayışı ile sömürü düzeni yıkarak, bağımsız bir Hindistan inşa etmeye çalışan Gandhi, Hint halkı için önemli bir lidere dönüşmüştür. Kendi ismi ile anılan bir politik akımın öncüsü olan Gandhi gerek bağımsızlık hareketi süresince gerekse de bağımsızlık sonrasında, Hindistan’da en öne çıkan siyasi aktörlerden birisi olmuştur. Bu temelde Gandizm’in Hindistan’daki etkisi, varlığını korumuştur.

Gandhi, bu süreçte sahip olduğu fikirleri etkin yöntemlerle Hint halkına sunmaya çalışmıştır. Doğru zamanlarda doğru adımları atarak Hint halkının gönlünde yer edinmeyi başaran Gandhi, Hindistan’ın bağımsızlığı için simgeleşen ulusal bir lidere dönüşmüştür. Yaşamı süresince sömürü düzeni altında yaşayan halkların mücadelelerine kulak veren ve bu mücadeleleri yerinde görerek Hint halkını aydınlatmaya çalışan Gandhi, sahip olduğu teolojik ve politik özellikler sayesinde Hint halkı ile bütünleşmiştir. Özellikle Güney Afrika’ya yaptığı seyahat ve orada geçirdiği uzun yıllar sayesinde edindiği tecrübe ile tekrar kendi ülkesine dönmesi, Gandhi’nin kendi hayatında ve Hint halkının yaşamış olduğu mücadelede oldukça önemli bir olgu olmuştur.

Hem ekonomik hem siyasal hem de kültürel anlamda Hint halkının İngiliz egemenliğinden kurtulması için çetin bir mücadele veren Gandhi, ortaya koyduğu şiddetsiz direniş hareketi ile dünyada eşine oldukça az rastlanır bir mücadelenin öncüsü olmuştur. Yaşanan tüm mücadeleler sonucunda Hindistan, 1947 yılında bağımsızlığını kazanmıştır. Daha sonrasında bir suikast ile Gandhi’nin

hayatını kaybettiği görülmüştür. Hindistan'ın bağımsızlığını kazanmasından kısa bir süre sonra Gandhi, hayatını kaybetmiş olsa da Gandhi'nin fikirleri Hindistan'da etkisini korumuştur. Bugüne gelindiğinde dahi Gandhi'nin öncüsü olduğu fikirlerin, Hindistan'da varlığını koruduğu anlaşılmaktadır.

Hindistan, uzun bir bağımsızlık mücadelesi süreci yaşamıştır. Bu süreçte mücadele eden aktörlerin temel gayesi, Hint halkını İngiliz esaretinden kurtarmak olmuştur. Bu temelde yaşanan sürecin, tam manası ile bir bağımsızlık süreci olduğu anlaşılmaktadır. Hindistan'da yaşanan sürecin bir devrim olmadığı ise açık bir şekilde görülmektedir.

Nihayetinde bağımsızlık sonrasında Hindistan'da siyasi ve sosyolojik değerlerde derin bir değişimin yaşanmadığı görülmektedir. Bir diğer değişle Hindistan, bağımsızlık sonrasında daha önceden gelen toplumsal kurum ve değerleri devam ettirme eğiliminde olmuştur. Dolayısıyla bağımsızlık sürecinde Hindistan'da ortaya çıkan aktörlerin, Gandhi de dahil olmak üzere bir ulusal devrimci olmaktan öte birer bağımsızlık mücadelecisi olduğu anlaşılmaktadır.

Hint halkını yakından tanıyan ve Hint halkının sahip olduğu sorunlara çözüm üreten bir kişilik olarak, Gandhi'nin Hint halkı üzerinde önemli bir etkisinin olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, bağımsızlık mücadelesi veren tüm toplumlarda Gandhi'nin saygı gören bir kişilik olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu temelde, Hindistan'ın bağımsızlık sürecinde Gandhi'nin ve sahip olduğu fikirlerin önemli bir etkisinin olduğu ve bağımsızlık sonrasında da bu etkinin varlığını koruduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Allen, D. (2011). *Mahatma Gandhi (Critical Lives)*. London: Reaktion Books.
- Altunel, M. (2011). Sivil İtaatsizlik ve Mohandas K. Gandhi. *TBB Dergisi*, (93), 443-458.
- Aras, F. Ç. & Kandemir, E. (2023). Hindistan'ın Savaş Doktrini: Riskleri ve Fırsatları Yeniden Değerlendirmek. *Journal Of Security Sciences/Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 12(1), 1-24.
- Asal, C. (2020). Politikaları Bağlamında Indra Gandhi. *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (11), 43-71.
- Avcı, G. (2019). Sivil İtaatsizlik Bağlamında Örnek Eylem Karşılaştırması: Adalet Yürüyüşü ve Tuz Yürüyüşü. *Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Banerjee-Dube, I. (2004). *A History of Modern India*. New York: Cambridge University Press.
- Candan, K. & Bilgin, M. (2011). Sivil İtaatsizlik. *Yasama Dergisi*, (19), 57-94.
- Doğan, O. ve Erdoğan, A. (2017). XIX. Yüzyılda İngiliz Sömürgeciliğinde Hindistan'ın Yeri ve Önemi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 16(3), 839-847.
- Erçin, A. (2017). İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası ve Kumpanyanın Ticari Faaliyetleri (1600-1858). *Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi E-Dergisi*, 4(2), 111-133.
- Fischer, L. (2006). *Mahatma Gandhi/His Life & Times*. Mumbai: Bharatiya Vidya Bhavan.
- Gould, W. (2004). *Hindu Nationalism and the Language of Politics in Late Colonial India*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gümrükçüoğlu, E. (2018). Mahatma Gandhi ve Sessiz Direnişi. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 5(16), 378-393.
- Hür, A. (2007). "Satyagraha" ve Gandhi'nin "Tuz Yürüyüşü". <https://www.izmirizmir.net/ayse-hur-satyagraha-ve-gandhinin-tuz-yuruyusu-ayse-hur-y105.html>.
- Kulke, H. & Rothermund, D. (2004). *A History of India*. New York: Routledge.

- Lelyveld, J. (2011). *Great Soul: Mahatma Gandhi And His Struggle with India*. New York: Alfred A. Knopf.
- McLeod, J. (2015). *The History of India*. California: Greenwood.
- Mencütekin, M. (2007). Sinema Perdesinde Kırılan Karizma Işığı: Mahatma Gandhi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (18), 367-392.
- Nicholson, M. (1996). *Mahatma Gandhi: Hindistan'ı Kurtaran ve Dünyaya Şiddet İçermeyen Direniş Yöntemini Öğreten Adam*. Çeviri: Leyla Onat, Ankara: İlkaynak Yayınları.
- Önal, B. (2019). Hindistan'ın Yumuşak Güç Politikaları ve Türkiye-Hindistan İlişkilerindeki Rolü. *Journal Of International Social Research*, 12(63), 332-340.
- Parekh, B. (2001). *Gandhi: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Riddick, J. F. (2006). *The History of British India: A Chronology*. Westport: Praeger Publishers.
- Robb, P. (2002). *A History of India*. New York: Palgrave.
- Rolland, R. (2022). *Mahatma Gandhi*. Çev. Mehmet Yazgan, Ankara: Hece Yayınları.
- Rothermund, D. (1993). *An Economic History of India: From Pre-Colonial Times to 1991*. Second Edition, New York: Routledge.
- Schraff, A. E. (2004). *Mahatma Gandhi*. Irvine: Saddleback Educational Publishing.
- Singhal, A. (2010). The Mahatma's Message: Gandhi's Contributions to the Art and Science of Communication. *China Media Research*, 6(3).103-106.
- Shani, O. (2015). Gandhi's Salt March: paradoxes and tensions in the memory of nonviolent struggle in India. *In Cultural Memories of Nonviolent Struggles: Powerful Times* (pp. 32-51). London: Palgrave Macmillan UK.
- Stein, B. (2010). *A History of India, Second Edition*. Edited by David Arnold, Chichester: John Wiley & Sons Ltd.
- Swarup, R. (1955). *Gandhism And Communism*. New Delhi: The New India Press.
- Tatlıoğlu, D. (2010). Hindistan'daki Tarihi ve Dini Yapıya Sosyolojik Bir Bakış. *Journal of Academic Studies*, 12(46). 185-207.
- Uygur, E. & Uygur, F. (2014). Fransız Sömürgecilik Tarihi Üzerine Bir Araştırma. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 173(173), 273-286.
- Walsh, Judith E. (2006). *A Brief History of India*. New York: Facts On File.
- Wolpert, S. (2004). *Gandhi's Passion: The Life and Legacy of Mahatma Gandhi*. New York: Oxford University Press.

AVRUPA BİRLİĞİ'NDE SİĞİNMA MEVZUATI

Kezban BÜYÜKYILMAZ¹

Öz

İkinci Dünya savaşından itibaren oluşan yeni toplum yapılanması ve anlayışı ile beraber insana verilen değer artmış, savaşmadan bölüşmek ve birlik olma idealleri yeni toplum düzenlerinin kurularak geliştirilmesine neden olmuştur. Ancak insani boyutlar; toplumlar ve insanlar var oldukça sığınma, sığınma hakkı ve mülteci kavramları yaşamın zorunluluğunun bir parçası haline gelmektedir. Bu durum uluslararası toplumda, bölgesel ve ülkesel çapta insani sığınma hakkını ön plana çıkartmıştır. Bundan dolayı korunma isteği insanları ve toplumları doğal olarak rahatsız etmeye başlamıştır. Bu bağlamda çalışmada Avrupa Birliği'nin zamanla geliştirip değiştirerek gerçekleştirdiği sığınma mevzuatı ele alınmaktadır. Çalışmanın sorunsalı açısından son günlerin yoğun insan hareketliliği sonucunda adeta dünyanın gündemine oturan insanlık dışı muameleler toplumlardan derinden sarsmaktadır. Bu nedenle Avrupa Birliği'nin sığınma mevzuatı incelenip araştırılması uygun görülmüştür. Bu bağlamda çalışmanın kapsamında öncelikle sığınma mevzuatına dair temel kavramlara yer verilmektedir. Ardından Avrupa Birliğinin kuruluşu ve genişlemesi incelenmektedir. Daha sonra Avrupa Birliği hukuku ve sığınma mevzuatının getirdiği mülteci politikalarına değinilerek oluşturulan yasal ve siyasi mevzuatlara yansımaları incelenmektedir. Bu kapsamda çalışmada, Avrupa Birliği'nde geçmişten bugüne göç ve mülteci problemine yönelik birden fazla kurum oluşturulmasına, antlaşmalar yapılmasına, raporlar hazırlanıp kararlar alınmasına rağmen Birlik içinde kapsamlı ve uzun vadeli politikalar oluşturulmadığı saptanmıştır. Dolayısıyla, geliştirilen tüm ortak yasal ve siyasi önlemler sadece Avrupa Birliği değil ilgili tüm ülkeleri kapsamalı, uygulamada geçerliliği olmalıdır. Avrupa ülkeleri dendiğinde barış, insan hakları, demokrasi, eşitlik gibi evrensel değerler kabul edildiği için yürütülen çalışmaların günümüzde ve gelecekte tüm ülkelerin ve özellikle insan onurunun korunması adına hiçbir ayırım gözetilmeden garanti altına alınması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Sığınma Mevzuatı, Mülteci.

ASYLUM LEGISLATION IN THE EUROPEAN UNION

Abstract

With the new social structuring and understanding that has emerged since the Second World War, the value given to human beings has increased, and the ideals of sharing and unity without war have led to the establishment and development of new social orders. However, as long as humanitarian dimensions, societies and people exist, the concepts of asylum, the right to asylum and refugees become a part of the necessity of life. This situation has brought the humanitarian right to asylum to the forefront in the international community, regionally and nationally. Therefore, the desire for protection has naturally started to disturb people and societies. In this context, the study focuses on the asylum legislation that the European Union has developed and amended over time. In terms of the problematic of the study, as a result of the intense human mobility of recent days, the inhumane treatments that have become the agenda of the world have deeply shaken the societies. For this reason, it was deemed appropriate to examine and research the asylum legislation of the European Union. In this context, within the scope of the study, firstly, the basic concepts of asylum legislation are given. Then, the establishment and enlargement of the European Union is examined. Then, the refugee policies introduced by the European Union law and asylum legislation and their reflections on the legal and political legislation are examined. In this context, in this study, it has been determined that although more than one institution has been established, treaties have been made, reports have been prepared and decisions have been taken on the migration and refugee problem in the European Union from past to present, comprehensive and long-term policies have not been established within the Union. Therefore, all common legal and political measures developed should cover not only the European Union but also all relevant countries and should be valid in practice. Since universal values such as peace, human rights, democracy and equality are accepted when it comes to European countries, it is necessary to guarantee the protection of all countries and especially human dignity without any discrimination today and in the future.

Keywords: European Union, Asylum Legislation, Refugee.

¹ Doktora öğrencisi, Bartın Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, nostonperle@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-9863-8816

Bu Yayına Atıfta Bulunmak İçin: Büyükyılmaz, K. (2024). Avrupa Birliği'nde sığınma mevzuatı. *Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(1), 78-97.

GİRİŞ

İnsanların tarihte yer almasından bu günlere değin toplumsal ilişkileri etkileyen en önemli unsurlardan biri göçtür. Göç, insanların veya grupların coğrafı sınırlarının dışında yeni yerleşim yerleri ve yaşam biçimlerine doğru hareketleri olarak tanımlanabilmektedir. Göç, kendine has homojen olmayan yapısından dolayı her toplum için farklı sonuçlar meydana getirmektedir. Dolayısıyla, sosyal bir parametre olan göç olgusu; gerçekteleşme şekli, nedeni ve sonucuna bağlı olarak birçok farklı biçimde sınıflandırılabilir. Göçün sebepleri arasında ekonomik kaygılardan doğal afetlere, etnik sorunlardan ülkeler arasındaki savaşlara kadar farklı faktörler sıralanabilmektedir. Ancak buradaki yer değiştirme olgusunda gönüllülük veya zorunluluk devreye girmektedir (Strateji Düşünce ve Analiz Merkezi [SDAM], 2015: 2'den aktaran Acar, 2019). Burada söz konusu olan insanların elinde olmayan sebeplerle, zorunlu kaldıkları hareketliliklerdir.

Bu bağlamda özellikle 2011 yılında, Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da Arap Bahar'ından itibaren ortaya çıkan iç savaşların sonunda dünyadaki mülteci nüfusu II. Dünya Savaşı'ndan itibaren en yüksek düzeye ulaşmıştır. Bilhassa Suriye'de çıkan iç savaşın sonuçlarından kaynaklanan olaylar sebebiyle yığınlarla mülteci, iç savaşla birlikte en yakın komşuları olan Lübnan, Türkiye ve Ürdün ülkelerinde konuk edildiklerinden, Avrupa uzun bir süre bununla yüzleşememiştir. Arap Baharı ile gelişen Libya ve Tunus'taki ayaklanmalar ile siyasi baskısı, gelecek kaygısı dolayısıyla yeni bir yaşam kurma telaşına giren milyonlarca göçmen Akdeniz'den geçip Avrupa ülkelerine sığınmıştır. Bu durum 2015 yılından başlayarak mültecilerin Avrupa sınırlarına harekete geçmesiyle mülteci sorunu, 'Mülteci krizi'ne dönüşmüş, genel olarak *Avrupa Birliği'nin (AB)* özel olarak Birliğin en önemli gücü olan Almanya'nın meselesi haline dönüşmüştür (Bayraklı ve Keskin, 2017: 115). Bu göç esnasında Avrupa sınırlarında ve Avrupa'da bulunan ülke vatandaşları ve göç edenler, siyasi, ekonomik ve sosyal birçok problemlerle karşılaşılmakta ve göçe maruz kalan ülkelerin yaşamını olumsuz yönde etkilemektedir. Zira bu ülkeler iç huzuru ve dış ilişkilerini korumak adına alışkın olmadıkları uygulamaları hayata geçirmek zorunda kalmaktadır. Özellikle bu konuda bazı Avrupa ülkelerinin uygulamış olduğu siyasi ve sosyal politikalar hem Avrupa Birliği ile ilişkilerini zarara uğratmakta, güvenilirliğini zedelemekte ve Avrupa Birliği otoritesini, birliğini ve dayanışmasını büyük ölçüde zayıflatmaktadır. Bu konuda Avrupa Birliğinin müşterek güvenlik, savunma politikaları oluşturamaması ve herhangi bir şekilde kolektif yanıt veremediğini ortaya koyan göç akınlarının analizini yapmak için olağanüstü bir çaba sarf etmek gerekmektedir.

Bu bağlamda çalışmanın kapsamında öncelikle sığınma mevzuatına dair temel kavramlara yer verilmektedir. Ardından Avrupa Birliğinin kuruluğu ve genişlemesi incelenmektedir. Daha sonra Avrupa Birliği hukuku ve sığınma mevzuatının getirdiği mülteci politikalarına değinilerek oluşturulan yasal ve siyasi mevzuatlara olan yansımaları incelenmektedir. Bu çerçevede, yapılan araştırmada Avrupa Birliği'nin sığınma konusunda yapmış olduğu kanunlarla sınırlanan çalışmalar ele alınmakta ve böylece AB'nin sığınma mevzuatına bakış açısının temel çerçevesi çizilmektedir. Bu alanda AB tarafından yapılan çalışmalar dünyadaki diğer ülkeleri ve AB'nin komşularını doğrudan ve dolaylı olarak etkilemektedir. Orta Doğu'da ve Dünyanın farklı yerlerinde karşılaşılan savaş, iç savaş ve diğer zulme uğrama korkusunun artmasıyla beraber sığınma kavramı, toplumların gündeminde önemli bir yer bulmaktadır. Suriye Krizi sonucunda Avrupa'ya yönelen göçlerde; Avrupa Birliği, ortak mülteci politikasında nasıl bir yönde yol izlemiştir? Ayrıca çalışmanın kapsamında bu durumun gündeme getirdiği siyasi ve yasal mevzuatların katkısında izlenen yol ve gelişen kavramlara değinilmektedir. Bu bağlamda genel olarak

Avrupa Birliği'nin sığınma mevzuatı alanında yapmış olduğu çalışmalar ele alınmaktadır. Bunun yanında Avrupa Birliği'nin sığınma politikalarına da değinilmektedir. Aynı zamanda sığınma mevzuatı ile i içe geçmiş olan g kavramına da yer verilmektedir. Bu bakımdan öncelikle Uluslararası mltesi hukukunda özellikle “1951 Tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna zg Cenevre Sözleşmesi, 1967 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Protokol'e” değinilmekte ve ardından Avrupa Birliği Sığınma Mevzuatı incelenmektedir.

Tarihten bu yana gelişen uluslararası g sorunu farklı algılar neticesinde biçimlenmiş ve bugüne kadar farklı formlarda biçim almıştır. Bu çerçevede g konusunda birçok farklı kavram kullanılmaktadır. Fakat bu kavramlar kullanılırken özellikle ülkemizdeki insanlar, tek bir Şey ifade etmekte ve kavramsal çatışmaya neden olmaktadır (Acar, 2019: 18). Literatürde bu konuda birçok araştırması bulunan zcan, bazı ülkelerin hukuk ve mevzuatlarında ayrı bir biçimde mltesi ve sığınmacı kavramına yer vermesine rağmen bu iki kavramın ayrı tanımlanmadığını pek çok lkenin yasal metinlerinde bu kavramları karıştırdığını belirtmektedir (zcan, 2005). Söz konusu kavramsal sorunları giderebilmek için öncelikle bu kavramların ne olduğu veya ne olmadığı sorularının açıklanması gerekmektedir. Bu bağlamda aşağıda, konunun anlaşılabilirliği ve kavramsal karışıklığı giderebilmek için öncelikle sığınma ve mltesi ile ilgili genel kavramlara yer verilerek sığınma hakkı, sığınmacı ve mltesi kavramlarının açıklaması yapılmaktadır.

Temel Kavramlar: Sığınma Hakkı, Mltesi, İkincil Koruma

Günümüzde i savaşlardan sonra yaşanan ve bölgesel ölçekli çatışmaların tetiklediği zorunlu göç hareketliliği, vatandaşlık, ulusal güvenlik, egemenlik ve kimlik konularındaki kaygıları tekrardan gündeme getirdiği lde Avrupa Birliğinin ve ye devletlerin siyasi gündeminde daha da hassas bir durum haline gelmektedir. Çalışmanın sınırları ve konunun bütünlüğü açısından, öncelikli temel kavramlardan sığınma hakkı, mltesi ve ikincil koruma hakkının incelenmesi uygun görülmüştür.

Sığınma Hakkı

Sığınma kavramı, sığınma gereksiniminde olan bireyin temel haklarını karışlamaktadır ve doğasından kaynaklanan insan hakları ile ilişkilidir. Söz konusu sıkı ilişkiye karşın sığınma hakkı, uluslararası hukukta devletin egemenlik hakkının devamı Şeklinde kabul görmektedir (ztrk, 2012: 187). Ayrıca bir kişinin kendi ülkesinden zorunlu nedenlerden dolayı başka bir ülkeye veya diploması temsilciliğine, savaş gemilerine ve devlet uçaklarına girmesine, aynı devletin korumasını aramasını da kapsayan bir anlam içermektedir (Pazarcı, 2005: 185). Sığınma hakkına ve sığınmaya, “İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin” 14. maddesinde yer verilerek, bu durum “temel insan hakkı” Şeklinde tanımlanmaktadır (Eroğlu ve Taşkıran, 2002: 105)

Sığınma Hakkı (*Right of Asylum*), sığınma verme hakkı (devletlerin kendi sınırları içinde bulunanlara sığınma hakkı verebilmesi) ve sığınma kazanma hakkı (sığınma istenen devlet veya isteği takip eden devletten bu hakkın kazanılması) olarak iki anlamlı kullanılmaktadır. Sığınma hakkı, yurttaşı olduğu ülkelerindeki zulümden ve hayati tehlikeden kaçmak zorunda olan kişilere, uluslararası korumaya ihtiyaç duyanlara verilmektedir. Bunun yanında Birleşmiş Milletlerin Genel Kurulu'nda 1948 tarihinde ilan edilen “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin” on dördüncü maddesi'nin birinci fıkrasında, bütün insanların zulme uğradığında farklı ülkelere sığınma ve sığınma olanaklarından yararlanma hakkı yer almaktadır (İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi md.14/1). Bu çerçevede sığınma hakkı son

dönemde yaşanan bölgesel ölçekli çatışmaların ve iç savaşların tetiklediği zorunlu hareketlerden dolayı sığınma hakkının tanımlanmasının önemi ortaya çıkmaktadır. Sığınma hakkının en önemli unsurunu sığınmacı oluşturmaktadır.

Sığınmacı

Sığınma konusuna istinaden çıkartılmış ulusal ya da uluslararası belgeler çerçevesinde herhangi bir ülkeye mülteci olarak kabul edilme talebinde bulunan ve mültecilik statüsü için başvurusuna bir sonuç bekleyen kişidir (Servantie, 2017: 41-42). Zulüm veya ölüm tehlikesi içeren ciddi zarardan korunmak için kendi ülkesi sınırları dışında başka ülkede güvenlik arayışına giren, bununla ilgili ulusal ya da uluslararası belgelere uygun olarak mültecilik statüsüne göre başvurusunun sonucunu bekleyen kişidir. Kararın olumsuz olması durumunda bu kişiler ülke sınırları dışına çıkmak zorunda kalırlar ve eğer kendilerine insani ya da diğer gerekçelere dayalı olarak ülkede kalabilme izni verilmemişse, bunlar ülkede düzensiz veya kanuna aykırı bir durumdaki herhangi bir yabancı gibi sınır dışı edilebilmektedir (Perruchoud ve Cross, 2013: 74). Bu kavram, mültecinin AB mevzuatındaki yerinin ve sınırlarının açıklanmasında önemli bir yer edinmektedir. Ancak birçok ülkede mülteci kavramı, yaşanan kavram çatışması nedeniyle sınırlarının saptanmasında ve uygulanmasında sorunları da beraberinde getirmektedir.

Mülteci

1951 Sözleşmesi'nde mülteci; "*ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen kişi*" olarak tanımlanmaktadır

²Devlet taraf olduğu anlaşmalarda kişiye, yasal koruma ve özel statü sağlarsa 'mülteci' (*refugee*), bunun gibi bir sığınma hakkını ve korumayı istemesine rağmen daha mülteci statüsü belirlenmemiş kişilere, 'sığınma arayan kişiler' (*asylum seeker*) denilmektedir (Ergüven, Özturanlı, 2013: 1020). 1951 Mülteci Sözleşmesi, Madde 1(2)'deki mülteci tanımına ek olarak, "*1969 Afrika Birliği Örgütü (OAU) Sözleşmesi*" ise bir mülteciyi "*kendi menşe ülkesi ya da vatandaşı olduğu ülkenin bir bölümünde ya da tümünde dış saldırı, işgal, yabancı egemenliği ya da kamu düzenini ciddi biçimde bozan olaylar nedeniyle ülkesini terk etmeye zorlanan kişiler*" olarak tanımlamaktadır. "*1984 Cartagena Bildirisi*" de buna benzer biçimde, mültecilerin "*yaygın şiddet, dış saldırı, iç çatışmalar, yaygın insan hakkı ihlalleri ya da kamu düzenini ciddi olarak bozan diğer durumlardan dolayı hayatları, güvenlikleri veya özgürlükleri tehdit altında olduğu için*" ülkesinden kaçan kişileri de kapsadığını belirtmektedir (Perruchoud ve Cross, 2013: 65).

Mülteci hukuku ile ilgili uluslararası araçlar, devletlerin çıkarlarıyla insan haklarının korunmasının uzlaşmasını sağlamaktadır. Sığınma hakkı tanınması, yalnızca mülteci hukukuna ilişkin belgelere göre olmamakta, hükümetlerin takdirinde kalmayı da sürdürmektedir. Uluslararası mülteci hukukunun oluşturduğu yapılanma, devletlerin içişlerine müdahaleyi amaçlamamaktadır. *1951 Sözleşmesi* ve *1967 Protokolü* ile birlikte, devletlerin bu konu ile ilgili yükümlülükleri belirlenmektedir, bu durum devletlerin egemenliklerini kısıtlamaktadır. Fakat hukuki bir temel oluşturulmadan mülteci hukukunun ana ilkelerini

² 1951 Sözleşmesi md. 1/A-2.

devletlerin isteğine terk etmek gerek mülteciler gerek se vardıkları ülkeler bakımından gelecekte büyük problemlere sebep olacak, içeriği belli olmayan belirsiz bir alan meydana getirecektir. Bundan dolayı, var olan uluslararası mülteci hukuku, devletleri tamamıyla yok saymamakta aksine mültecilerin temel insan haklarını koruma altına alan uzlaştıracı bir yapı oluşturma gayesindedir (Ergüven ve Özturanlı, 2013: 1053). İkinci Dünya Savaşından sonra gündeme gelen yaşanmış insan haklarının ihlali ve dünyada gelişen nüfus hareketliliği, mülteci hukukunu, Birleşmiş Milletler'in en önemli problem alanlarından biri yapmıştır (Ergüven ve Özturanlı, 2013: 1007). İkinci dünya savaşı sonrasında oluşan barış döneminde 1950'lerden itibaren Avrupa, AB'yi aşamalı olarak kurumsallaştırarak siyasi birliğini, ekonomik refahını geliştirerek dünya çapında sığınma ve mülteci konusunda hedef bölgelerden biri haline getirmiştir. Öncelikle komşu ülkelere göç eden mülteciler ülkelerine dönemedikleri için farklı bir ülkede hayatlarını devam ettirebilmek adına Avrupa'nın zenginliğine doğru hareket etmektedirler (Yücel, 2017: 10). Bu çerçevede, insan hakları standartlarının yükseltilmesi için önemli bir bakış açısına sahip olan AB'nin söz konusu bu çarpıcı soruna karşı yetersiz ve etkisiz kalması eleştiri konusu olmaktadır. Bu durum mültecilik için zorunlu şartlara sahip olmayanlara talepleri doğrultusunda ikincil koruma düzenlenmesinde de görülmektedir.

İkincil Koruma

İkincil koruma, Uluslararası alanda korunma sağlanması için sığınma isteyen fakat mülteci olarak nitelendirilmeyen kişilere yönelik sağlanan bir himayedir. Avrupa Birliği Hukukundaki, 2004/83/AT sayılı Konsey Direktifi ikincil koruma statüsünde gerekli olan asgari standartları belirtilmektedir. Daha sonra bu Direktif ikincil koruma gerektiren kişiler için AB devletlerini ve sağlanan korumanın içeriğini belirleyen 2011/95/AB sayılı Direktif ile bir araya getirilmiştir (LL2II, 2015: 4-5).

İkincil koruma, 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme boyutunda mültecilik için zorunlu koşullara sahip olmamasına rağmen geldiği ülkeye geri gönderilmesi uluslararası insan hakları hukuku kurallarının ihlaline neden olan bireylere tanınmış bir himaye hakkıdır. *Avrupa Birliği (AB)* hukukunda ikincil koruma ile ilgili önce "2004/83/EC sayılı Avrupa Konseyi Vasıf Yönergesi" daha sonra "2011/95/EU sayılı AB Vasıf Yönergesi" ile düzenleme yapılmıştır. "Bu Vasıf Yönergelerinin her ikisinde de ikincil koruma statüsünün mülteci olmak için zorunlu koşullara sahip olmayan ancak menşeye geri gönderilmeleri halinde ciddi bir zarar görme riski olan ve bu risk nedeniyle menşeye geri gönderilmelerinden yararlanamayan veya yararlanmak istemeyen kişilere verilmesi öngörülmektedir. Vasıf Yönergesi m. 15(c) bu ciddi zararı, 'uluslararası veya ulusal silahlı çatışma durumlarında ayırım gözetmeyen şiddet hareketleri nedeniyle bir sivilin hayatına veya kişiliğine yönelik şahsi ve ciddi bir tehdit' olarak tanımlamaktadır." Bu konunun nasıl yorumlanması gerektiği ve Yönerge m. 15(c)'e göre kimlere ikincil koruma statüsü verilmesi gerektiği çok fazla akademik çalışmaya konu olmasının yanında, AB üyesi devletlerin ulusal mahkemeleri ve Avrupa Birliği Adalet Divanı arasında da görüş ayrılıklarına neden olmaktadır (Ciğer, 2018: 199). Bu durum giderek Avrupa Birliğini zor durumda bırakmaktadır. Avrupa Birliği sığınma mevzuatına geçmeden önce Birliğin kuruluşu ve genişlemesinin tarihsel yapısının aşağıda verilmesi uygun görülmüştür.

AVRUPA BİRLİĞİ: KURULUŞU VE GENİŞLEMESİ

AB'nin kuruluşunun temelinde İkinci Dünya savaşıdan sonra Paris'te toplanan "*İkinci Uluslararası Barış Kongresi'nde*" ortaya çıkan "Avrupa'da savaşmadan bölüşmek" düşüncesinin uygulanabilirliğinin hayata geçirilmesi yer almaktadır (Akgönenç, 2010: 1-2). Avrupa'nın bütünleşmesinde barışı sağlamak, devletler üstü bir birlik kurmak, ticareti ve ekonomiyi geliştirmek ve siyasi açıdan güçlenmek düşünceleri yer almaktadır (Ünal, 2007 : 14-16). 1951'de Paris Antlaşması ile "*Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu*"; 1957'de Roma Antlaşması ile "*Avrupa Ekonomik Topluluğu*" kömür ve çeliğin yanında diğer alanlarda da ekonomik gelişmeyi amaçlamakta; 1958'de Avrupa Atom Enerji Topluluğu ile üye devletlerin araştırmalarını düzenleyip nükleer enerjiyi barışçıl ve güvenli yollarla kullanılmasını sağlamak için; 1965'te ise Füzyon Antlaşması ile Avrupa Toplulukları adında birleşmektedir. Avrupa bütünleşmesini sağlayan üye devletler, 1968'de ise Gümrük Birliği ile ortak tarım ve ticaret politikalarını oluşturmuşlardır (Ünal, 2007: 37-38). Avrupa Birliği'nin genişlemesi söz konusu birlik başarılarının ardından ilk genişleme dalgasına Birleşik Krallık, İrlanda ve Danimarka'nın katılımıyla sonlanmıştır. Daha sonra da Topluluk 1980'lerde ve 1990'larda ve ardından 2004'te Orta Avrupa'nın da katılımıyla alanını genişletmiştir. En son büyük genişleme dalgasının içinde birçok Doğu Avrupa ülkesi de yer almaktadır. 1987 tarihinde yürürlük kazanan "*Avrupa Tek Senedi*" ile Avrupa Topluluklarını kuran Antlaşmalar kapsamlı bir şekilde değişikliğe uğramıştır. 1993 yılında "*Maastricht Antlaşması*", yani Avrupa Birliği Antlaşması ile Avrupa vatandaşlığında, para, dış ve iç işlerinde iş birliğinde ve adalette ortak bir politika oluşturulması konusunda 1999 yılına değin çalışmaların tamamlanmasına karar verilmiştir (Ünal, 2007: 51). Dolayısıyla Maastricht'le beraber üç sütunlu Avrupa Birliği sistemi meydana getirilmiştir. Birliğin ilk sütununda "*Avrupa Toplulukları*", ikincisinde "*Ortak dışişleri ve güvenlik politikası*", son sütunda "*adalet ve içişleri*" yer almıştır (Ünal, 2007: 51-54). Lizbon Antlaşmasının 2009'da yürürlüğe girmesiyle Birliğin gelişimindeki son aşama tamamlanarak topluluğun temellerini oluşturan antlaşma, "*Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma*" olarak değiştirilmiştir (Avrupa Birliği Başkanlığı, 2018). Bu bağlamda Avrupa Birliği'nde üye olan yirmi sekiz ülke bulunmaktadır. Avrupa Birliği yapısında yasası, imzaladığı Antlaşmalar ve ikincil Avrupa Birliği mevzuatı yer almaktadır. Antlaşmalardan kasıt, "*AB Antlaşması (ABA)*" ve "*Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkındaki Antlaşma (ABİHA)*", bütün üye Avrupa devletleri tarafından onaylanmış ve "*Temel AB Yasaları*" olarak adlandırılmıştır. Bunun yanında Avrupa Birliği tarafından kabul edilen "*İkincil AB Mevzuatı*" ise Avrupa Birliği'nin tüzükleri, kararları ve yönetmelikleri antlaşmalara uygun bir şekilde yetkili AB kurumlarınca çıkartılmaktadır (Fribergh, 2014: 19).

Avrupa Birliğinin temel amacını sermaye, ürün, hizmetler ve insanın serbest dolaşımının sağlanarak ekonomik kalkınmayı artırmak oluşturmaktadır. İnsanların serbestçe dolaşımı Avrupa Birliği'nin temel ilkelerindedir. İşçilerin serbest dolaşımı hakkındaki ilk tüzük³ ile 1968 yılında işçilerin serbest dolaşımının yanında, hangi ulustan olduğu fark etmeksizin beraberinde ailelerini de getirebilmeleri kabul edilmektedir. Avrupa Birliği sosyal güvenlik haklarının dolaşımı, sağlık hizmetleri ve sosyal yardım alanında kapsamlı bir mevzuat geliştirmiştir. Aynı zamanda söz konusu mevzuatta, vasıflandırmaların karşılıklı tanınması için hükümler yer almaktadır. Aslında bu yasa Avrupa Birliği vatandaşları için geliştirilmiştir ve yasanın çoğunluğu Avrupa Birliği'ne üye olmayan vatandaşların ait olduğu farklı kategorilerde de geçerli olmaktadır ((EEC) 1612/68 sayılı Konsey Tüzüğü, 1968). 1993 yılında imzalanan Maastricht Antlaşması ile beraber Birlik vatandaşlığı kavramı geliştirilerek, Birliğe üye ülkelerden herhangi birinin vatandaşlığında olunması vurgulanmıştır. Bu durum,

³ (EEC) 1612/68 sayılı Konsey Tüzüğü, 15 Ekim 1968.

vatandaşların ve de aile fertlerinin dolaşım hürriyetini desteklemek maksadıyla geniş ölçüde uygulanmaktadır (Maastricht Antlaşması, md.8: 11). 1985'te Schengen Antlaşması'nın imzalanmasıyla, Schengen'i kabul eden AB üye ülkelerinde iç sınır kontrolleri kaldırmıştır. 1995 yılında söz konusu bölgeye erişimi sağlayan karmaşık bir düzen yürürlüğe koyularak bölgenin dış sınır kontrolleri uygulanması sağlanmıştır. 1997 yılında ise Schengen düzeni, AB yasal sisteminin bir bölümü haline gelmiştir. Sınır yönetiminin uygulanmasında AB prensiplerinin dayanıklılığını artıran "*Schengen Sınırları Kanunu*" gelişim ve dönüşümünü sürdürmektedir (Schengen Antlaşması, II başlık 7. Bölüm). Bu konuda, 2004 yılında AB'nin dış sınırlarının yönetiminde birliğin üye ülkelere yardım etmek için AB Ajansı, Frontex oluşturulmuştur (frontex.com.tr).

Ayrıca, Amsterdam Antlaşması ile birlikte vizeler ve iadelerle sınırlar, sığınma ve göç konusunda da AB'ye yeni tecrübeler kazandırılmıştır (Amsterdam Antlaşması, II. başlık 7. bölüm). Bu yetkinlik sürecine Lizbon Antlaşması ile üçüncü ülke vatandaşlarının uyumunda yeni bir yol kat edilerek yetkinlikte zirveye ulaşılmıştır (Lizbon Antlaşması, md. 17/c: 179). Avrupa Birliğinde sığınma müktesebatı ile ilgili yaklaşık bütün konuları içeren devletler arası antlaşmaları, tüzükleri ve yönetmelikleri ele alan AB Sığınma Müktesebatı gelişmeye devam etmektedir. Ancak Avrupa Birliği devletleri sığınma müktesebatının bütün ilkelerinin bağlayıcılığına bağımlı değildir (Fribergh, 2014: 21).⁴ Bunun dışında, AB, 2009 yılında Lizbon Antlaşması'nın işlerlik kazanıncaya değin kendine ait "*Avrupa Adalet Divanı (AAD)*" adında yargısını oluşturmuştur, bu kurum sonradan "*Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD)*" şeklinde adlandırılmıştır (Lizbon Antlaşması, bölüm 4-5: 374) Mahkeme, Avrupa Birliğinin Hukuku'nun yürütülmesinde karar verme hakkına sahiptir ve aynı zamanda tüm üye ülkelerde hukukun doğru ve tek tipte yorumlanmasının ve uygulanmasının sağlanmasında da kendine has yetkiye sahiptir (Fribergh, 2014: 21). Lizbon Antlaşması 2009 'da yürürlüğe girdiğinde, "*AB Temel Haklar Şartı'nın*" statüsü değiştirilerek yasal yönden bağlayıcılığı artırılmıştır. Böylece, "AB kuruluşlarının (ve AB üye ülkelerinin)" "*AB yasalarını uygularken*" Şart'a göre davranmaları gerekmektedir" (AB Temel Haklar Şartı, md. 51).

AB gelişiminde gerekli görülen emek, sermaye ve girişimcilerin serbest dolaşımını öngören uyum süreci, üye ülkelerin göç konusundaki ortak politikalar benimsemesini zorunlu kılmıştır. Geliştirilen politikalar çoğunlukla temel düzeyde kalmış, daha çok sınır güvenliliğine ağırlık verilmiştir. Ülkeler arasında iş birliğinin oluşturulmasıyla Avrupa Birliği ülkeleri arasında geçirgenlik artmış, göçmenler açısından girişimlerin hukuki niteliğe büründürülmesi gerekmiştir (Akdoğan ve Atalay, 2017: 2444). Bu bakımdan daha sıkı sınır kontrolleri, ortak vize politikası geliştirme, sığınma ve kabul politikalarına, iş birliği ve göçe yönelik hukuki iş birliğinin artırılması gibi yeni politikaların benimsendiği düzenlemeler yapılmasına gerek duyulmuştur. Bu bağlamda ikinci dünya savaşından itibaren dünyanın karşılaşmış olduğu en kapsamlı göç hareketliliği olarak görülen 2015 Avrupa mülteci krizi, Suriye iç savaşıyla meydana gelen göçle kontrolü zor bir durum haline gelmiştir (Hoppyar, 2016: 60). Bu durum sonucunda alınan önlemler uluslararası ve Avrupa Birliği Mevzuatının gelişimi ve değişimine neden olmuştur.

AVRUPA BİRLİĞİ HUKUKU VE SİĞİNMA MEVZUATI

Avrupa Birliği Hukuk Sistemi

Avrupa Birliği (AB) sığınma hukuku, AB üye devletleri arasında sığınma ve mülteci statüsüne sahip kişilere uygulanan hukuki düzenlemeleri kapsamaktadır. AB'nin sığınma

⁴ Bkz. Ek 1,2014 Avrupa El Kitabı.

hukuku, uluslararası hukukun genel prensipleri ve özellikle de “*Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR)*” tarafından belirlenen standartlara dayanmaktadır. AB Hukuku veya Topluluk Hukuku olarak da adlandırılan hukuk sistemi, Avrupa Birliği'ni meydana getiren Avrupa Topluluğunun hukukunun düzenlenmesidir. Bu hukuk sistemi, üç topluluğun kuruluşu, işleyişi, organları, düzenlediği ortak pazarı ve diğer topluluk politikalarına ait kurallarla, toplulukların üye devletler ile ve üye olmayan üçüncü devletlerle ilişkilerine dair kuralları içinde barındırmaktadır (Pazarcı, 2005: 10).

Avrupa Topluluklarının kurulmasından önceki tarihlere dayanan Avrupa'daki sığınma ve mülteci konusu önemli bir problem alanıdır. Avrupa Birliği bu alanda bir takım yasal düzenlemeler yapmıştır. Düzenlemeler arasında iki dünya savaşı sonunda ortaya çıkan insanların mağduriyetlerinin sona erdirilmesi ve onlara sığınabilecekleri güvenli bir ülke bulma çabaları yatmaktadır. Bu bağlamda Avrupa ülkelerini bağlayan birçok uluslararası antlaşma ve sözleşmeler yapılmıştır. Fakat söz konusu sözleşmeler yalnız uluslararası sığınma ve mülteci hukuku konusunda değil, insan hakları konusunda da uluslararası alanda geçerli niteliğe sahiptir. Aynı zamanda Amerika ve Afrika'da da sığınma ve mültecilerle ilgili aynı dönemde bölgesel kararlar alınmıştır (Özcan, 2005: 5). Ancak, Avrupa Birliği sığınma hukuku, AB'nin genişleyen ve derinleşen uyum süreci içinde, ortak bir sığınma politikası oluşturma çabalarının bir ürünüdür. AB, üye devletler arasında ortak standartlar ve iş birliği sağlamak amacıyla bir dizi hukuki araç geliştirmiştir. Bu bağlamda, AB sığınma hukukunun ortaya çıkışının ana noktaları arasında, öncelikle 1999 tarihli Amsterdam Antlaşması, AB'nin içişleri ve adalet alanında daha fazla iş birliği yapma yeteneğini artırmıştır. Bu antlaşma, AB'ye sığınma ve göç politikalarında ortak bir yaklaşım benimseme yetkisi tanımıştır. Bunun yanında aynı zamanda literatürde önemli bir yere sahip olan 1999 tarihli Tampere Zirvesi gelmektedir. Bu zirvede AB liderleri, sığınma ve göç politikasında ortak davranma konusunda anlaşmışlardır. Bu zirve, AB'nin sığınma ve göçle ilgili konularda ortak bir yaklaşım benimsemeye kararlı olduğunu göstermektedir. Daha sonra AB, Amsterdam Antlaşması'nı değiştirerek (2004), sığınma ve göç politikalarında ortak bir yaklaşım benimseme yetkisini genişletmiştir. Bu değişiklik, AB'nin içişleri ve adalet alanında daha fazla yetki ve sorumluluk almasına olanak tanımaktadır. Yine AB hukuk tarihinde önemli yere sahip olan 2009 yılında gerçekleştirilen Lizbon Antlaşması gelmektedir. Lizbon Antlaşması, AB'nin içişleri ve adalet alanındaki politika ve iş birliği alanlarını genişletmiştir. Sığınma ve göç politikaları da bu kapsamda yer almıştır. Lizbon Antlaşması, AB'ye ortak bir sığınma ve göç politikası oluşturma yetkisi vermektedir. 2020 yılında Sığınma ve Göç Paketi üzerine çalışmada bulunulmuştur. AB, 2015 yılında yaşanan sığınmacı krizi sonrasında, sığınma ve göç politikalarını güçlendirmek ve ortak bir yaklaşım oluşturmak amacıyla yeni bir sığınma ve göç paketi üzerinde çalışmıştır. Bu paket, sığınma ve göç politikalarında daha fazla uyum ve dayanışma sağlamayı amaçlamaktadır. Yukarıda sözü geçen bu adımlar, göç hareketlilikleri sonucunda AB'nin sığınma hukukunu oluşturma sürecinin genel hatlarını çizmektedir.

Tüm bu göç hareketlilikleri kendi içerisinde göçmenlerin neden olduğu sosyal koşullardaki değişiklikler, ülkelerin toplumları açısından sorunları beraberinde getirmektedir. Bu hareketlilikler, buldukları ülkeler için ekonomik ve kültürel sorunlar meydana getiren durumlar olarak anılmaya başlanmıştır. Dolayısıyla göçmenlerin insani sorunlarına değinirken buldukları ülkelerinde ihtiyaç duydukları nitelik ve niceliği de göz önünde bulundurmamak gerekmektedir (Güleç, 2015: 98). Göçmen topluluk açısından sürekli yardıma ihtiyaç duyulmaları mülteciler açısından mağduriyetlerini kronikleşmiş duruma getirmektedir. Bu yardım sisteminin sürdürülebilir olması mümkün olmadığından mültecileri ekonomik sistem içerisinde iş gücüne dahil etmek gerekmektedir (Barın, 2023: 176). Mültecilerin sorunları

sadece barınma ve ekonomik olmamakta daha sonraki zaman dilimlerinde eğitim ve öğretim alanında ihtiyaç duyulan ekonomik ihtiyaçları karşılanırsa da tek dilli ve tek kültürlü bir eğitim öğretim ortamına alışmaya çalışmaları öğretmen ve öğrenci açısından da giderilmesi gereken güçlükler arasında yer almaktadır (Erdem, 2017: 39). Dil ve iletişim uyumunun yanında eğitimden yeteri kadar faydalanmadıkları gibi göç nedeniyle yaşadıkları travma durumları için yeteri kadar psikolojik desteği bulmamaları başta gelen sorunlar arasında görölmektedir (Mormenekşe vd., 2023: 20). Mülteci öğrencilere yönelik profesyonel çalışmalar da bulunmaktadır. Böylece yürütölen faaliyetlerle sırasında yaşanan zorluklar yeni çözümleri getirmektedir (Bozdağ ve Ergün, 2022: 169). En önemli sorunların başında dil bilmemek gelmektedir. Dolayısıyla göçmenlerin buldukları öлкеye uyum ve entegrasyon sorunları uzamakta ve iletişim problemleri artmaktadır (İnce ve Shiko, 2021: 56). Mülteci grupların içerisinde en fazla sorunla karşılaşan grup kadınlar ve çocuklar olup özellikle barınma ve ekonomik durumları bir tarafa sağlık sorunları daha çok ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla kadın ve çocuk sağlığı konusunda farklı düzenlemeleri beraberinde getirmektedir (Cenkci ve Nazik, 2018: 297). Son dönemde gündeme gelen göç krizinin etkileri çok büyük insani problemlere yol açmış olması, aşağıda yer alan hukuki düzenlemelerde yer alan yetersizlikler ve uygulanmasında karşılaşılan eksikliklerin giderilmesi için giderek geliştirilen yeni yasal ve siyasi önlemler dikkat çekmektedir. Politika üretmek, yasalar geliştirmek ve uygulamak her ne kadar devletlerin elinde de olsa getirilen yasal önlemler kararları kabul eden devletleri bağlamakta, uluslararası alanda ve Avrupa Birliğinde yer alan toplumlarda göç krizi sonunda gelişen sorunların çözümlerini kolaylaştırmaktadır. Bu kapsamda aşağıdaki bölümde genel anlamda sığınma hukukuna dair gündeme gelen önemli düzenlemeler yer almaktadır.

Sığınma Hukukuna Dair Düzenlemeler

Cenevre Sözleşmesi

Avrupa Birliği devletlerini uluslararası hukuk açısından bağlayıcı ilk metin Cenevre Sözleşmesidir. Cenevre Sözleşmesi, özellikle mültecilerin geri gönderilmemesi ilkesini (non-refoulement) kayıt altına almasıyla bu alanda bir milat sayılmaktadır (Bayraklı ve Keskin, 2015: 10). "*1951 Tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna ilişkin Cenevre Sözleşmesi*" sığınma konusunun anlaşılmasında uluslararası hukukta önemli bir yere sahiptir. Söz konusu Cenevre Sözleşmesi'nin birinci maddesinin 'a' Fıkrasının ikinci bendinde, "*ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ölkenin dışında bulunan ve bu ölkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen; yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ölkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen herkes*" mülteci şeklinde tanımlanmaktadır (Cenevre Sözleşmesi, md.1a). Aynı zamanda sözleşmenin ilk maddesinin 'b' fıkrasında ise "*1 Ocak 1951'den önce meydana gelen olaylar*" ifadesi açıklanmıştır (Cenevre Sözleşmesi, md.1b). Sözleşmeyi kabul eden devletler söz konusu maddenin içeriğine dair bir beyanda bulunması gerekmektedir. Çünkü Sözleşmede mülteci kavramında, bu madde ile birlikte zaman ve yer bakımından sınırlamaya gidilmiştir (Özcan, 2005: 21).

Ancak, 1967'de işlerliğini kazanan "*Mültecilerin Statüsüne dair Protokol*" ile çekinceler saklı tutularak, dile getirilen "*coğrafya ve zaman*" sınırlılığı çıkartılmıştır (1967 Protokolü md.1/2-1/3). Bu bağlamda Uluslararası alanda mültecilerin korunmasının temelini Cenevre Sözleşmesi'nin ve 1967 Protokolü'nün oluşturmakta olduğu görölmektedir. Cenevre Sözleşmesi'nde Sığınma hakkında bahsedilmemiş olmasına rağmen Sözleşme'nin 33.

maddesinin birinci fırcasında "mültecileri zulüm görme riski olan yere geri göndermeme ilkesi" ile birlikte koruma altına almaktadır. 33. maddede, "hiçbir taraf Devlet, bir mülteciyi, ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatı ya da özgürlüğü, tehdit altında olacak ülkelerin sınırlarına, her ne şekilde olursa olsun geri göndermeyecek veya iade ("refouler") etmeyecektir"(Cenevre Sözleşmesi, md. 33). Ancak Sözleşme'nin ikinci maddesinde "bulunduğu ülkenin güvenliği için tehlikeli sayılması yolunda ciddi sebepler bulunan veya özellikle ciddi bir adi suçtan dolayı kesinleşmiş bir hükümle mahkûm olduğu için söz konusu ülkenin halkı açısından bir tehlike oluşturmaya devam eden bir mülteci, iş bu hükümden yararlanmayı talep edemez" diye açıklama yapılmaktadır (Cenevre Sözleşmesi, md. 2). Aynı zamanda söz konusu Cenevre Sözleşmesi'nin kapsamında, mültecilere eğitim, sosyal güvenlik, barınma, çalışma, hareket serbestliği ve belge sahibi olma gibi haklara da açıklık getirilmektedir. Ancak Cenevre Sözleşmesi'deki zaman ve yer kısıtı sebebiyle Avrupa dışındaki ülkeler farklı bir çözüm yoluna gitmiştir. Aşağıda değinilecek olan 1967 Protokolü bu vesile ile geliştirilmiş bir uygulama olmuştur.

1967 Protokolü

Dünyada ve Avrupa dışında meydana gelen siyasi karışıklıklar ve de sömürgeciliğin sona ermesiyle beraber Afrika Kıtası'nda yaşayanlar 'coğrafi ve zaman' kısıtlaması dolayısıyla Cenevre Sözleşmesi'nden yararlanamamışlardır. Bu durum sonucunda BMMYK'nin çalışmaları ile "Mültecilerin Hukuki Statüsü'ne ilişkin bir Protokol" hazırlanarak 1967'de yürürlüğe girmiştir. 1967 Protokol'ün birinci maddesinin ikinci fırcasına göre, "İş bu Protokol bakımından, bu maddenin 3. fırcasının uygulanması hali dışında, "mülteci" terimi, Sözleşme'nin 1. maddesinin A 2 kısmında mevcut "1 Ocak 1951'den önce meydana gelen olaylar sonucunda ve ..." ve "söz konusu olaylar sonucunda" ifadeleri metinden çıkarılmış addedilerek, Sözleşme'nin 1. maddesinde yer alan tanıma giren her şahıs anlamına gelecektir Protokolü md.1 1967" (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, 2018). Buradan 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne göre zaman sınırlamasının ve aynı maddenin üçüncü fırcası ile de coğrafi sınırlılığın kaldırıldığı anlaşılmaktadır. 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi ile 1967 Protokolü ile mültecilere ilişkin sınırlamaların kalkmasıyla önemli başarı sağlanmıştır. Mültecilere yönelik tanımlamada herhangi bir gelişme kaydedilememiştir. Savaş, ekonomik, politik karışıklıklarla ve doğal afetler sebebiyle ülkelerinden ayrılmak zorunda olanları 'baskı ve zulüm korkusu taşımamaları nedeniyle kapsam dışında tutularak Sözleşme ve Protokol haklarından mahrum edilerek uluslararası mülteci hukukundan yararlanmalarına engel olunmuştur (Özcan, 2005: 17).

İnsan Hakları Hukuku

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin on dördüncü maddesinde "Herkes, zulüm karşısında başka ülkelerde sığınma talebinde bulunma ve sığınma hakkından yararlanma hakkına sahiptir. Gerçekten siyasal nitelik taşımayan suçlardan veya Birleşmiş Milletler' in amaç ve ilkelerine aykırı eylemlerden doğan kovuşturma durumunda bu haktan yararlanılamaz"(İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi md.14). İnsan haklarını geliştirmek için 1946 yılında Birleşmiş Milletler içinde "Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu'nun" hazırladığı ve 1951'de imzaladığı, "Mültecilerin Statülerine İlişkin Birleşmiş Milletler Anlaşması" ile mültecilere yönelik birtakım haklar (iş ve refah hakkı, seyahat belgeleri, kimlik

kartı gibi) sağlanmışır (Cenevre Sözleşmesi md.17). Ancak 1951 Cenevre Sözleşmesi'nde, sığınma hakkının yer almaması bir eksiklik olarak kabul edilmektedir.

"Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde (AİHS)" sığınmacılar ve mülteciler konusunda doğrudan düzenleme bulunmamaktadır. İnsan haklarının korunması konusunda yer alan maddeler mülteciler konusunda da uygulanabilmektedir. AİHS'nin kapsadığı program Cenevre Sözleşmesi'ne göre konu ve kişi bakımından daha fazladır ve taraf olan ülkelerin vatandaşları faydalanabilmektedir (Özkerim ve Güner, 2016: 214). Avrupa Birliği Hukuku'nda, Avrupa Birliği'nin İşleyişine Dair Antlaşma'nın 78 inci maddesi, AB'nin "geri gönderilmeme ilkesine uygunluğu sağlayarak" sığınma, ikincil koruma ve geçici koruma amacıyla bir politika geliştirmesini gerektirmektedir (AB Anlaşması md.78). Bu politika,"1951 Cenevre Sözleşmesi ve Protokolü'ne ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne, İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi" gibi diğer ilgili sözleşmelere uygun olması gerekmektedir. Avrupa Birliği sığınma mevzuatının gerektirdiği önlemler, "Dublin Tüzüğü ((EU) 604/2013 sayılı Tüzük), Vasıflandırma Yönetmeliği (2011/95/EU), Sığınma Prosedürü Yönetmeliği (2013/32/EU) Kabul Koşulları Yönetmeliği (2013/33/EU)" dahil olmak üzere geri gönderilmeme politikasına göre kabul edilmiştir (Cenevre Sözleşmesi md. 33). Söz konusu kabul edilen bu uygulamalar, Avrupa Birliği devletlerini uluslararası hukuk açısından bağlayıcı önlemler gerektirmiş ve Avrupa Birliği sığınma mevzuatının gelişmesini sağlamıştır. Bu kapsamda öncelikli olarak AB ihtiyaçları doğrultusunda sığınma mevzuatında birtakım yasal ve siyasi uygulamalar geliştirilmiştir.

AB Sığınma Mevzuatının Gelişimi

Avrupa Birliğinin sığınma mevzuatının gelişimi giderek birliği değişime zorlayan önemli bir unsur olarak gözükmemektedir. Bundan dolayı giderek ihtiyaçlar doğrultusunda yeni yasal ve siyasi politikalar geliştirilmektedir. Bu bakımdan Birlik açıncından önemli bir yere sahip olan "Avrupa ortak iltica sistemi" ilk defa "1999 Tampere Zirvesi'nde" gündeme getirilmiştir. Zirvede, üye ülkelerin devlet ve hükümet başkanları ilk adımda aşağıda yer alan maddeleri onaylamışlardır: "1) Mülteci başvurularını incelemekle sorumlu açık ve aktif bir devlet kurmak; 2) Adil ve nitelikli bir mülteci süreci amacıyla ortak standartlar geliştirmek; 3) Sığınma isteğinde bulunan kişilerin alımına uygun genel asgari şartlar belirlemek; 4) Mülteci statüsünün tanınmasına ve içeriği ile ilgili kuralların yasalaştırılması" (LL2II, 2015: 15). Bunun yanında Antlaşmada, AB kuralları tek bir iltica ve ikincil koruma statüsü ile uluslararası korumanın tanımı veya kaybı için ortak bir prosedüre doğru ilerlemektedir. İkinci adım da 2011 yılının sonlarından 2013 arasında tamamlanmış ve aşağıdaki belgeler bu süreçte kabul edilmiştir: "Vasıflandırma Yönetmeliği Değişikliği (2011/95/AB sayılı Direktif). Kabul Koşulları Yönetmeliği Değişikliği (2013/33/AB sayılı Direktif). Sığınma Prosedürü Yönetmeliği Değişikliği (2013/32/AB sayılı Direktif). Dublin Yönetmeliği veya Dublin III Tüzüğü (2013 tarihli 604 sayılı AB Tüzüğü). Eurodac Tüzüğü Değişikliği (2013 tarihli 603 sayılı AB Tüzüğü" olarak sayılabilir (LL2II, 2015: 16). "Avrupa İltica Destek Ofisi", 2011'de resmi olarak çalışmalarına başlamış, Avrupa Ortak İltica Sistemi araçlarının düzgün biçimde yürütülmesinin kolaylaştırılmasını, üye devletlerin arasında iş birliği ve yardımlaşmasında çok hayati bir yere sahip olmuştur (LL2II, 2015: 17). Lizbon Antlaşmasıyla Avrupa Birliği Temel Haklar Şatının yasal olarak bağlayıcı olmasıyla birlikte sığınma ve mülteci konusunda ilk defa ciddi adımlar atılmışır. Bu bağlamda, AB Temel Haklar Şartı'nın 18 inci maddesine göre, "sığınma hakkı Cenevre Sözleşmesi kurallarına göre [...] ve Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma [...] hükümlerine uygun şekilde garanti

edilecektir." denilerek sığınma hakkı şarta bağlanmıştır. Aynı zamanda 19. maddesiyle⁵ ise geri gönderilmeme ilkesi de şarta bağlanarak, "*bir kişinin haklı nedenlerle zulüm görme korkusu duyduğu veya işkence ya da insanlık dışı ya da aşağılayıcı muameleye veya cezaya maruz kalmasının ciddi ihtimal dahilinde bulunduğu bir yere geri gönderilmesini yasaklamaktadır*" kararı alınmıştır (Lizbon Anlaşması md.19). Bu Şart'ın 47. maddesi⁶ ise bireylere koruma sağlama ile ilgili hükümleri göçmenlik konusunda kararlar içermektedir, güçlü bir başvuru bağlamında bağımsız bir hak tanıyarak adaletli yargılanma unsurlarını zorunlu kılmaktadır. Bu maddedeki yargı denetimi ilkesi ile bir mahkeme değerlendirmesinin yapılması gerekmektedir. Mahkeme olmamasına rağmen bu durum ulusal bir kurul karşısında başvurma hakkını garantileyerek Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 13. maddesinde daha ayrıntılı bir koruma sağlamaktadır ve Şart'ın 52. maddesi hükümlerin yerine getirilmesinde AİHS'nin asgari korumasının önemine dikkat çekilmektedir (Lizbon Anlaşması md.13-47-52). ABİDA'nın 78. maddesi⁷ devletlerin "*1951 Cenevre Sözleşmesi*" yükümlülüklerine uymasını gerektiren bir "*Avrupa Ortak Sığınma Sistemi'nin*" oluşturulmasını gerektirmektedir. Bu çerçevede kuralın uygulanması için farklı hukuki belgeler onaylanmıştır (ABİDA md.78). Ortak sığınma sisteminin dayandığı hukuki belgelerden biri de Dublin Yönetmeliği gösterilmektedir.

Dublin-II Tüzüğü (AT) 343/2003

Avrupa Birliği'nin mülteciler ile ilgili politikalarını şekillendirirken dayandığı hukuki çerçevelerden biri olarak Dublin Yönetmeliği gösterilmektedir. AB ülkelerinin mülteciler hakkında ortak politikalarını belirlemek amacıyla düzenlenen *Cenevre Sözleşmesi*'nin dışında önem verdikleri başka bir hukuki düzenleme, "*Dublin Sistemi*" şeklinde adlandırılmakta ve "*Dublin Sözleşmesi ve EURODAC Sözleşmesi*" ile bunların uygulamalarını saptayan tüm yönetmelikleri içinde barındıran yapıyı kapsamaktadır (Bayraklı ve Keskin, 2017: 120). Bu bağlamda, AB'ye üye olan devletler, ilk büyük görüşmeler sonunda hükümetler arası seviyede "*Dublin Konvansiyonu'nu (Dublin I)*" imzalamışlardır. Daha sonraki süreçte beklenmedik yoğun göç akınları ile baş edebilmek için Birlik düzeyinde hareket etmişler ve üyelerine düşen görevlerin paylaşılması için birtakım düzenlemeler, "*Dublin II ve III Tüzüklerini*", hayata geçirmişlerdir. AB onayladığı düzenlemelerle Avrupa'ya yönelen göçlerin üye devletler içinde adaletli bir biçimde dağıtılmasını amaçlamaktadır. Dublin sistemi ve iltica politikasının diğer araçlarıyla göç ve sığınma sorunu düzenlenmeye çalışılmaktadır (Bozca, 2020: 138). *Cenevre Sözleşmesi*'nden sonraki AB mülteci siyasetini biçimlendiren yöntemlerin tamamı "*Dublin Sistemi*" olarak adlandırılmaktadır. 1997 yılında yürürlüğe girmiş "*Dublin Tüzüğü'nde (Dublin I)*" AB üyesi devletlere mülteci olmak için yapılan başvuruların incelenmesinden sorumlu üye devletin belirlenmesiyle ilgili kurallar yer almaktadır. Böylelikle bir kişinin tüm üye devletlerde sığınma başvurusu yapmasının ve sığınma sistemini kötüye kullanmasının önüne geçilmeye çalışılmaktadır (Akdoğan, 2018: 56).

⁵ Madde 19 İhraç, sınır dışı veya iade etme yasağı: "1. Toplu sınır dışı etmeler yasaktır.2. Hiç kimse, ölüm cezası, işkence veya başka insanlık dışı veya alçaltıcı muamele veya cezaya tabi tutulması konusunda ciddi bir tehlikenin bulunduğu bir Devlete geri gönderilemez, sınır dışı edilemez veya iade edilemez".

⁶ Madde 47 Etkili hukuki bir yola başvurma ve adil yargılanma hakkı.

⁷ "Birlik, uluslararası korumaya muhtaç üçüncü ülke uyruklarına, onlara uygun düşen bir statü vermek ve geri göndermeme ilkesine uyulmasını sağlamak amacıyla, iltica, ikincil koruma ve geçici korumaya ilişkin ortak bir politika geliştirir. Bu politika, Mültecilerin Hukuki Statüsüne Dair 28 Temmuz 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi ile 31 Ocak 1967 tarihli Protokol'e ve ilgili diğer antlaşmalara uygun olmalıdır."

Bir üçüncü ülke vatandaşının üye olan ülkelerden herhangi birinde yaptığı sığınma başvurusunu incelemekle sorumlu üye ülkenin saptanmasıyla ilgili ölçütlerin ve araçların belirlenmesi hususunda Konsey tüzüğü kabul edilmiştir. Üye ülkelerin sığınma yükünün paylaşılmasında sığınmacının ilk giriş yaptığı ülkenin başvurusu incelemesi açısından önemli bir yere sahiptir. Kişinin, karasuları ve transit bölgeler ile, sınır kapılarına geldikten itibaren AB sığınma mevzuatı geçerli olmaktadır (Sığınma Prosedürü Yönetmeliği (2013/32/EU), md. 3/1). Bu Sığınma Prosedürü Yönetmeliği doğrultusunda, tüzüğün altıncı maddesinde, sığınma prosedürüne ilişkin ayrıntılar bulunmaktadır. 6(1). maddesinde başvuruyu üç iş gününde veya başvuruyu sorumlu makam dışında yürütüyor ise altı iş gününde yapılmasını zorunlu kılmaktadır. 6(2). maddesinde ise kişilere en kısa sürede başvuru yapabilmelerini sağlayan imkanların sunulmasını şart koşmaktadır. Yönetmelikte yer alan güvenceler prosedüre ulaşıldığında uygulanabilmektedir. Ancak ilgili ülke topraklarına, sınırlarına veya bölgeye vardığında geçerli olmaktadır (Dublin-II Tüzüğü (AT) 343/2003). Dublin belgesi, hükümetler arası iş birliğinden doğmuştur. Aynı zamanda bu belge, Avrupa ülkeleri arasında sığınma husundaki politik ilişkilerin temelini ve Birlik düzeyinde sığınmayla ilgili devam eden hukuki çerçevenin temelini meydana getirmiştir. Aynı anlaşma yerini 2003'te Dublin II'ye devretmiştir. Dublin gereğince, sığınmacılara AB topraklarına ilk girdikleri yerde sığınma talebinde bulunma hakkı verilmektedir. Fakat bu durum Akdeniz'den itibaren Ege üzerinden Avrupa'nın kuzeyindeki devletlere varmak isteyen sığınmacıların İtalya, İspanya ve Yunanistan gibi ülkelerde yığılmasına sebep olmaktadır (Akdoğan, 2018: 56). Söz konusu Dublin II Tüzüğü, mülteci başvurularının işlenmesi konusunda AB ülkeleri arasında bir dayanışma ve iş birliği mekanizması oluşturmayı amaçlamaktadır. Tüzük, bir mülteci birden fazla AB ülkesine başvuruda bulunduğunda, hangi ülkenin bu başvuruyu değerlendireceğini belirlemeye yönelik kuralları içermektedir. Buna göre, sığınma başvurularının nasıl işleneceğine ve hangi ülkenin sorumlu olduğuna dair genel kuralları bulunmaktadır ve tüzük durumu ayrıntılı bir şekilde ele almaktadır. Dublin II Tüzüğü'nün temel prensipleri kısaca şu şekilde özetlenebilir. İlk başvuru ülkesi olma ilkesi, mülteci veya sığınmacının ilk olarak başvuruda bulunduğu AB ülkesi, başvuruyu değerlendirmekle sorumlu tutulmaktadır. Bu, mültecinin giriş yaptığı veya belirli bir süre içinde kaldığı ülkeyi kapsamaktadır. Aile birliği ilkesi, mülteci veya sığınmacının ailesinin bulunduğu bir AB ülkesi, mültecinin başvurusunu değerlendirebilmektedir. Bu durum, aile birliğini koruma amacını taşımaktadır. İkincil koruma ilkesi, mülteci, başvurusu birincil koruma ilkesine göre değerlendirilmemiş veya başvurusu bir AB ülkesi tarafından kabul edilmemişse, diğer bir AB ülkesinde değerlendirilebilmektedir. Sığınma başvurularının yüzde yetmiş beşi, 2014 yılında yalnızca 6 AB üyesi (İtalya, Fransa, İsveç, Almanya, Macaristan ve Birleşik Krallık) ülke tarafından onaylanmıştır. Bununla birlikte, Dublin II Tüzüğü'ne göre "*sığınma talebinde bulunan kişinin ilk ayak bastığı ülkenin o kişinin bu talebinin sonuçlandırılması açısından sorumlu tutulduğu*" ilke "*first country of asylum*", Yunanistan, İtalya, Bulgaristan ve Macaristan gibi AB sınır ülkelerine adaletli olmayan bir mesuliyet yüklemektedir. Dublin Sözleşmesi'nin "ilk ülke" kuralının yeniden düzenlenmesi için üye ülkeler direniş göstermektedir. Bu yükümlülüğün adaletli olmayan dağılımını Komisyon, AB'nin Akdeniz sınırındaki ülkelere parmak izi alınması, kimlik tespiti gibi konularda yardımların artırılmasıyla düzeltmeyi öngörmektedir (Elmas, 2016: 260).

Dublin II'de hayata geçirilen en büyük düzenleme sığınma başvurularının sadece tek bir AB üyesi devlet tarafından incelenebileceği ilkesidir. Bu düzenlemenin amacı, bir AB ülkesine yapılan sığınma başvurusunun reddedildiğinde aynı kişi tarafından farklı bir AB ülkesinde tekrardan iltica başvurusunun yapılabilmesidir. Bundan başka, aynı anda birden çok AB ülkesine de sığınma başvurusunda bulunma ihtimali bu düzenleme ile ortadan kaldırılmış olmaktadır. Bu iyileştirmelerin o dönemde tahmin edilemeyen sonuçları olmuştur. Dublin

sözleşmesine getirilen bu yeniliklerle beraber AB ülkelerindeki ihtimal dahilindeki bürokrasi azalmıştır. Ancak, o günlerde öngörülemeyen ve bugünlerde taraflı tarafsız herkesçe kabul edilen, AB sınırlarında yer alan mülteci yükünün ağırlığının İtalyan, Yunanistan ve Macaristan gibi AB sınır ülkelerinin üzerine binmiş olmasıdır. Esasında, AB dışından bir ülkeden gelip bir AB ülkesinde sığınma isteğinde olan kişinin başvurusundan ilk giriş yaptığı AB sınır ülkesinin sorumlu olması ilkesi, çoğu kişi tarafından düzgün yorumlanmaması sebebiyle sınır ülkeleri dışındaki AB ülkelerinin bu sığınma başvurusunu incelemelerine engel olmamaktadır. Gerçek şu ki, Avrupa'nın Mülteci Krizi'nde de görüldüğü gibi Avusturya ve Almanya bu ilkeyi doğru yorumlayarak Macaristan'daki mültecilerin ülkelerine girmelerine onay vermektedirler (Bayraklı ve Keskin, 2017: 120). Dublin II Yönetmeliğini tamamlayıcı uygulamalar, son zamanlardaki göç krizi ile AB tarafından kabul edilmiştir.

“*Dublin III Yönetmeliği*”, 2013'te Avrupa Birliği (AB) tarafından kabul edilmiştir. Bir üçüncü ülke vatandaşı tarafından AB'ye yapılan başvurunun incelemesinden hangi AB üye devletinin sorumlu olduğuna karar veren kriterleri belirlemektedir. Bazı istisnalar dışında yönetmelik çoğunlukla AB'ne ilk giriş yaptığı üye devletçe incelenmelidir. Kurallar, yetkili üye devletin karar vermesiyle işleme konulmaktadır (LL2II, 2015: 17). Söz konusu Dublin III sözleşmesi ile AB ülkeleri, yirmi yıldır gerçekleştirdikleri “*Avrupa Kalesi*” siyasetine uygun olarak mültecilere Avrupa yolu üzerinde kurulan barikatlarını arttırmakta devam etmektedirler. AB üyeleri, mültecilerin esasında AB'nin üçüncü ülkelerde bulunan elçilik, konsolosluk gibi temsilciliklerine yapılan sığınma başvurularına izin verecek basit bir düzenleme getirmek yerine AB'ye sığınmayı zorlaştırmak için ellerinden geleni yapmaya devam etmektedirler (Bayraklı ve Keski, 2017: 121).

Sonuç olarak, Dublin Sistemi, AB ortak sığınma sistemi için önemli bir sistemdir. Dublin sistemi sorumluluğu, sığınmacı yükünü, Birlik dış sınırlarında yer alan üye ülkelere yükleyen bir sistem yaratmaktadır. Bunun nedeni, sığınmacıların ilk adım attığı ülkelerin, Birlik dış sınırlarında yer alan ülkeler olmasıdır. Dolayısıyla Macaristan, Yunanistan, İtalya, İspanya gibi dış sınır ülkeleri sığınmacıların kendi ülkeleri üzerinden, Dublin sistemi çerçevesinde sorumlu ülke olmamak için AB'ye giriş yapmalarını engellemeye ya da giriş yapanların kayıtlarını almamaya çalışmaktadırlar. Avrupa'ya sığınma başvurusu işlemlerinde dış güvenlik tedbirlerinden biri de EURODAC (Avrupa otomatik parmak izi tanımlama sistemi) olmuştur.

EURODAC (Avrupa Otomatik Parmak İzi Tanımlama Sistemi)

“*Avrupa Otomatik Parmak İzi Tanımlama Sistemi (Automated Fingerprint Identification System / AFIS)*”, Eurodac olarak adlandırılan bu düzenleme, 2003'ten başlayarak, şu anda Danimarka dışında bütün Avrupa Birliği ülkelerinde ve Eurodac sistemine taraf İzlanda'da ve Norveç'te uygulanmaktadır (Ersoy, 2002: 1) “*Avrupa Otomatik Parmak İzi Tanımlama Sistemi (Eurodac)*”, Avrupa Birliği ülkeleri arasında sığınma başvurusu yapan kişilerin parmak izlerini karşılaştırmak amacıyla kullanılan bir sistemdir. Bu sistem, Schengen Bölgesi'nde bulunan ülkeler arasında sığınma başvurularını izlemek ve sığınma talebinde bulunan kişilerin daha önce hangi ülkelerde başvuruda bulduklarını belirlemek amacıyla kullanılmaktadır. 2003 Yılı'nın haziran ayında “*AB Bakanlar Konseyi*” tarafından onaylanmıştır. Avrupa Birliği'nin göç ve iltica politikası kapsamında kabul edilen Eurodac, Avrupa devletlerinde iltica talebinde bulunan kişilerin kimliklerinin tespit edilmesi ve parmak izlerinin karşılaştırılması için düzenlenmiş bir veri tabanıdır (Servantie, 2017: 16). Eurodac, 2003 yılında yürürlüğe giren ve 2013 yılında yenilenen bir AB düzenlemesi olan "Dublin II" ve "Dublin III" düzenlemelerine dayanmaktadır. Bu düzenlemeler, sığınma

başvurularının hangi ülkede işlenmesi gerektiğini belirlemek için bir dizi kriter içermektedir. Örneğin, sığınma başvurusu yapan bir kişi ilk kez bir AB ülkesinde başvuruda bulunduğunda, ondan o ülke sorumlu olmaktadır. Ancak, Eurodac sayesinde daha önce başvuru yapmış bir kişi tespit edilebilmekte ve bu bilgi, başvurunun doğru bir şekilde işlenmesi için kullanılabilir. Nitekim Eurodac sığınma süreçlerini etkileyen ve AB ülkeleri arasında iş birliği sağlayan bir güvenlik önleimidir. Bu sistem, sığınma başvurularının adil bir şekilde değerlendirilmesini ve başvuranların haklarının korunmasını sağlamak amacıyla kullanılmaktadır. Ancak, Macaristan, Avrupa'nın Mülteci Krizi esnasında, Birlikteki diğer ülkeler tarafından tek başına bırakıldığını düşünerek mültecilerin kayıtlarını tutmaktan vazgeçerek, beklenmedik bir şekilde çok sayıda insanı otobüslere doldurup Avusturya sınırına doğru yola çıkarmıştır. Bundan başka Macaristan'dan gelen on binlerce mülteciye hazırlıksız yakalanan Almanlar da Macar ve İtalyan hükümetleri gibi mültecilerin tamamını kayıt altına almamışlardır (Aktaran Bayraklı ve Keskin, 2017: 121). Bu kapsamda AB hukukunda sığınma isteğinde bulunanların uyması gereken sığınma prosedürü yönetmeliği ile sığınma başvurularının sınırda ivedilikle işleme tabi tutulmasını sağlayan yasal uygulamalar geliştirilmiştir.

Sığınma Prosedürü Yönetmeliği, 2013/32/EU

Sığınma Prosedürü Yönetmeliği'nin 43. maddesi, sığınma başvurularının sınırda işleme alınarak uygunluğu hakkında karar verilmektedir. 31(8). maddesi uyarınca hızlandırılmış prosedür durumlarında içerik hakkında da karar verilebilmektedir. Ülke içinde uygulanan sığınma prosedüründeki esas ilkeler hızlandırılmış durumda da geçerli olmaktadır. 43(2). maddesi ise sınırda sığınma isteği yapıldıktan itibaren en geç bir ay içinde karar verilmesi gerekmektedir (Sığınma Prosedürü Yönetmeliği, md. 24/3). 24(3). madde de ciddi derecede şiddet mağdurlarının başvurusunda özel destek verilemeyecek durumlarda sıkı sınır prosedürünün kullanılmasından sakınılması gerektiği belirtilmiştir (Sığınma Prosedürü Yönetmeliği, md. 24/3). AB hukukunda sığınma isteğinde bulunanların sınır dışı edilmesi, başvuru hakkında bir karar verilene kadar yasaklanmıştır. Sığınma Prosedürü Yönetmeliği'nin 9(1) maddesinde sığınmacıların Avrupa Birliği'nin alanındaki bulunmalarının kanuna uygunluğu onaylanmakta ve sığınmacıların sürecin işlenmesi için yetkili makamın kararına kadar “üye ülkede bulunma izinleri” kabul edilmektedir. Ayrıca, AB hukukuna uygun olarak Kabul Koşulları Yönetmeliđi⁸ ile birlikte sığınmacıların gerekli belgeleri elde etme hakları olduğu şarta bağlanmaktadır. Bu Yönetmeliğin altıncı maddesinde tüm sığınmacılara üç gün içinde sığınma başvurusu hakkında bilgi verilmesi gerektiği ve sığınma süreci esnasında belgeleri incelenirken kalmalarına izin verilmektedir. 6(2). maddesinde, eğer başvuru yapan kişi gözetim altında ise veya sınırdaysa devletler bunu yapmaktan kaçınabilirler (Sığınma Prosedürü Yönetmeliği, md. 6/2). Ancak, kimlerin mülteci olarak tanınması gerektiği ve kimlerin ikincil koruma alanına girebileceği vasıflandırma yönetmeliği ile 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesinde belirlenmiştir.

Vasıflandırma Yönetmeliği

Vasıflandırma Yönetmeliği (2002) (*'Nitelendirme Yönergesi' Mülteci ve İkincil Koruma Statüsüne ilişkin Konsey Yönergesi*), 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi'ne göre kimlerin mülteci olarak tanınması gerektiğini veya bu yönetmelikte bahsedilen kimlerin ikincil koruma alanına girebileceğini belirlemektedir. “Uluslararası koruma talep edenler”

⁸ 2013/33/EU; Yönetmelikle bağlı olan AB üye ülkeleri için Avrupa Hukuku El Kitabı, bkz. Ek 1.

konusu ilk defa 2011/95 sayılı direktifte ortaya çıkmakta ve üye devletlerin tanıyabileceği korumayı Mülteci veya İkincil olarak ikiye ayırmaktadır. Yönetmelikte, mülteci statüsü olanlara en az 3 yıl ve ikincil korumadan yararlanmak isteyenlere ise en az bir yıl oturma izni sağlanacağını ve aynı zamanda bu kişilere seyahat belgesi hakkı verileceğini öngörmektedir. Avrupa'da serbest dolaşım daha önce kabul edilmiş ortak siyasi ve yasal bir politika getirmiştir. Söz konusu durum Avrupa Birliği ülkelerinin birçoğunun kabul edip uygulamaya geçtiği dış sınır kontrollerini sağlayan güvenlik tedbirlerinden "Schengen Müktesebatı" ile seyahat sınırlılığının düzenlenmesi olmuştur.

Schengen Sınırları Kanunu, (EC) 562/2006 sayılı Tüzük, 13. Madde

"Schengen Müktesebatı", Avrupa Birliği üye ülkelerinin birçoğunda eksiksiz biçimde uygulanmaktadır. Müktesebat, dış sınır kontrolleri düzenleyebilmek için birleşik bir sistem planlamakta ve kişilerin Schengen bölgesindeki iç sınırlar arasında özgürce seyahat etmesini sağlamaktadır. AB üye ülkelerinin hepsi Schengen bölgesine taraf olmamıştır ve Schengen sistemi AB sınırlarını aşarak İzlanda, Liechtenstein, Norveç ve İsviçre'yi de kapsamaktadır. Schengen Sınırları Kanunu ((EC) 562/2006 sayılı Tüzük)'nun 6. maddesi, Schengen Kanun'un geri göndermeye ya da yasalara aykırı bir biçimde ayrımcılık neden olacak şekilde uygulanmasını yasaklamaktadır. Almanya, mülteci sayısının artması sebebiyle sınırlarını mültecilere kapatmıştır. Aynı şekilde bu yönde Avusturya, Hollanda, Slovakya ve Çek Cumhuriyeti de hareket etmiş ve alınan kararları kamu güvenliği ve düzenin bozulduğunu söyleyerek uygulamaya geçirmiştir. Bu gelişmeler sınır yönetiminin ve Avrupa'daki serbest dolaşımın geleceği hakkında düşünülmesi gerektiğini bir daha doğrulamaktadır.

Coğrafi ve stratejik konumu itibariyle Orta Doğu, Asya ve Afrika ülkeleri arasında bir köprü işlevi gören Türkiye, bu özelliği sebebiyle göç eden ülkeler için de bir transit geçiş ülkesi ve koridoru özelliğini taşımaktadır. Konu itibariyle çalışmanın her ne kadar asıl amacı Türkiye'yi kapsamasa da Türkiye son dönem yaşanan değişikliklerden oldukça fazla etkilenen kitlesel göç hareketlerinin geçiş güzergahı olmuştur. Ayrıca milyonlarca göçmene de ev sahipliği yapmıştır. Dolayısıyla Türkiye, 2000'li yılların başından bu yana kapsamlı bir reform sürecinden geçmektedir. Söz konusu yasal gerekliliklerin çoğunluğu hem Türkiye'de hem de Avrupa ülkelerinde Suriye'den yaşanan göç dalgası sebebiyle yapılmıştır (Çay ve Kalaycı-Kırlıoğlu, 2021; Helvacı vd., 2021; Kırlıoğlu ve Kalaycı-Kırlıoğlu, 2020). Bu kapsamda Türkiye'de 2013 yılında Yabancı ve Uluslararası Koruma Yasasının kabulü ve 2014 yılında İç İşleri Bakanlığı'na bağlı olarak Göç İdaresi Genel Müdürlüğu'nün kurulması yapılan en önemli değişiklikler arasında yer almaktadır. Krizin başlarında, Avrupa Birliği üyesi ülkeler kısmen AB çatısı altında oluşturulan ortak politikalar çerçevesinde hareket etmektedir. Ancak, 2015 sonrası Türkiye, göç üreten ülkelere coğrafi konumu sebebiyle Avrupa Birliğinin düzensiz göç yönetiminde vazgeçilmez bir ortak olarak görünmektedir. Bu kapsamda son dönemde Türkiye AB arasındaki ilişkiler çok büyük oranda düzensiz göç yönetimi temelinde yürütölmektedir. Avrupa Birliği ülkeleri, Türkiye'nin iki milyonun üstünde sığınmacıyı kabul ederek Avrupa ülkelerini maddi ve sosyal anlamda rahatlattığı göz önünde bulundurulması gereken hususlardandır. Çalışmanın temelinde özellikle Avrupa Birliğinin geliştirmiş olduğu sığınma hukuku ve mevzuatı yer almış olduğundan Türkiye AB ilişkileri ve göç yönetimine dair bulgular başka bir çalışmada ele alınması gerekir.

SONUÇ

Avrupa Birliğinin geçmişten bugüne g ve mltesi problemine yönelik birden fazla kurum oluşturulmasına, antlaşmalar yapılmasına, raporlar hazırlanıp kararlar alınmasına rağmen kapsamlı ve uzun vadeli politikalar oluşturulamamıştır. Bu problem günümüzde sığınma mevzuatının incelenmesini gerekli kılmıştır. Alınan kararlar Avrupa değerleri kapsamında insanların güvenliğini ve saygınlığını ön plana çıkaran hukuki düzenlemeler ise uygulama aşamasında Avrupalı devletler açısından sıkı güvenlik önlemlerinin alındığı düzenlemeleri ön plana çıkartmaktadır. Ortak yasal ve siyasi önlemler kapsamında alınan kararlar ye devletlerin çıkarları doğrultusunda engellemelerle karşılaşılmasına ve uygulamada alıştırılamamasına neden olmaktadır. Avrupa bütünleşmesini sağlayan üyeler arası dayanışma ve sorumluluk paylaşımı yerine getirilmediği görülmektedir. Bu süreçte Avrupa Birliği izlemiş olduğu politikalarla üyelerinin mltesi krizi sürecini problemsiz gidermelerini sağlayan çözümler retememesinin yanında izlemiş olduğu bazı politikalarla ye devletler arasında ve Birliğe karşı bir duruş sergilenmesine sebep olmuştur. Avrupa lkeleri dendiğinde barış, insan hakları, demokrasi, eşitlik gibi evrensel değerlerin kabul edildiği ve çalışmaların yürütüldüğü örnek bir duruştan bahsedilirken bu durumdan sadece Avrupa'da yer alan ülkelerin yararlanabilmesine yönelik bir anlayışın giderek g kazandığı görülmektedir. 2015'ten itibaren yaşanan göç krizi eşitliğinde Avrupa'da geliştirilen yasal ve siyasi süreçlerde belli başlı kırımlar yaşanmıştır. Avrupa Birliği'nin gelişen g krizini yönetmede yaşadığı sorunlar, göçmenlere ve AB'ye karşı olanların güçlenmesini sağlamıştır. Bununla birlikte siyasi söylemleri kullanan kesimlerin ve bazı siyasi partilerin yükselmesine sebep olmuştur. Birlik değerleri arasında yer alan dayanışma ve sorumluluk paylaşımı ile gelişmesi gereken zgrlk ve eşitlikçi ortam sağlanması ve insan onurunun korunmasına yönelik çabalar başarısızlığa uğramış ve geliştirilen yeni politikalar sonucunda meydana gelen olumsuzluktardan nc ülkeler ve sınır ülkeler etkilenmiştir. Söz konusu eleştiri ve değerlendirmeler doğrultusunda yasal gereklilikleri yerine getirmek amacıyla yapılan değişiklik ve reformların en belirgin olanları Suriye'den yaşanan göç dalgası sürecinde düzenlenmiştir.

Sığınma hakkı insanların en temel hakkıdır. Bu doğrultuda son günlerde dünyanın farklı bölgelerinde meydana gelen mağduriyetler Avrupa Birliği'ni ve Uluslararası toplumlari derinden etkilemektedir. Bu doğrultuda gerçekleştirilen önlemler insanlık dışı uygulamalara sahne olsa da hala içinden çıkılacak gerçekçi bir nlem alınamamıştır. Bu konuda Avrupa Birliği ve diğer ulusal ve uluslararası kurumlar kendi eksikliklerini kapatmak için çaba sarf etmekte, değişmeye ve gelişime açık olduklarını söylemleriyle vurgulayıp eyleme geçirmeye çalışmaktadır. Uygulamada sorun çıkaran birçok devlet Avrupa Birliği içinde yer almasına rağmen Birlik içinde kabul edilen kararlara ve araçlara faklı yaklaşımlar sergilemiştir. Her ne kadar önemli nek olarak Avrupa birliğine sınır ülkeleri verilse de en basit uygulamaların bile devletlerin kendi genel iradelerinin sorunu olduğu ortaya çıkmaktadır. Özellikle Avrupa'nın gidilebilecek en kısa mesafedeki gelişmiş zengin bir ülke olması yanında güven arayanların sığınmak için başvurduklari bir yer olarak dikkat çekmektedir.

Baskı, şiddet, i çatışma, savaş veya ırkı, dini, tabiiyeti, siyasi ideolojisi ya da diğer faklı özelliklerinden kaynaklan zulme uğrama korkusundan dolayı kaçan kişiler sürekli artarak Avrupa sınırlarında yer alan Yunanistan, İtalya ve Macaristan sınırlarına dayanmaktadır. Göçmenler, Avrupa'da güvenli bir ortamda yaşayabilmek için uğraşsa da Avrupa Birliğine ye devletlerin bu konuya gerek i güvenlik kaygıları gerekse gelecek kaygıları sebebiyle pek sıcak bakmadığı görülmektedir. Cenevre Sözleşmesi'ni geri göndermeme ilkesi (33md.) uyarınca hiçbir şekilde hayati tehlikeye maruz kalacak birinin devletine sığınması durumunda iade edilmemesi gerekmektedir. Uluslararası alanda alınan ve

AB'nin kendi bünyesinde aldığı kararları üyesi olmayan ülkeler için farklı uygulamalara yol açacak eylemlere her ne olursa olsun izin verilmemesine özen gösterilmesi gerekmektedir. Bazı partilerin göç politikalarını sıkılaştırma ve sığınma sistemine karşı çıkmalarının temelinde iç politik dinamikler yer almaktadır. Ancak bu tür yaklaşımların insan hakları, uluslararası iş birliği ve uzun vadeli toplumsal entegrasyon gibi unsurları dikkate alıp almadığı bir soru işareti olarak gündemden düşmemektedir.

Bilindiği üzere çalışmada Avrupa Birliği Sığınma Mevzuatı ele alınmıştır. Her ne kadar gelişmekte olan ülkeler söz konusu mevzuat kapsamında yer almamaktadır. Ancak, insan onurunun korunup sağlanması açısından yapılan bu düzenlemelerin tüm insanlar adına eşit ve adaletli bir şekilde yapılıp uygulanması ve hayata geçirilmesi gerekmektedir. Bugünlerde sosyal medyanın ve dijital öğelerin çok sık kullanılması insanların sosyo-ekonomik koşullarını gözler önüne sermekte ve hukuku ve alınan kararların tekrardan sorgulanmasına neden olmaktadır. Bu sebeple ki insanlar, içinde yaşadıkları toplumla uyum içinde olmalı ve toplumdaki sosyal politik ve ekonomik koşullardan soyutlanmadan hukuku yaratanlar bir şekilde sosyolojik ve insani faktörleri içeren düzenlemeleri sadece insan onuru ve insanca yaşam için yerine getirmelidir.

Avrupa'nın hayata geçirdiği, Dublin II ve III Tüzükleri ve onayladığı diğer düzenlemelerle Avrupa'ya yönelen göçlerin üye devletler içinde adaletli bir biçimde dağıtılması amacı mutlaka insanların zarar görmemesi ve insani uygulamalara maruz kalması açısından önem arz etmektedir. Çalışmada da görüldüğü üzere Dublin Sistemi ve iltica politikasının diğer araçlarıyla göç ve sığınma sorunu düzenlenmeye çalışılmaktadır. Avrupa Birliği'nin önceliği, mültecilerin güvenliğinin sağlanmasından ziyade Avrupa sınırlarının güvenliğinin sağlanması ve mümkün olduğunca az mültecinin Avrupa'ya ulaşmasını temin etmek yerine buna uygun daha şeffaf ve insani yasal ve siyasi politikalar geliştirmesi gerekmektedir.

Avrupa Birliği ülkelerinin mültecilerin dağılımı konusunda görüş birliği içinde olmaları gerekir. Ayrıca, mülteci yükünün önemli bir bölümünü üstlenen sınır ülkeleri rahatlatarak adımların atılmasını başlatan Dublin Sistemi'nin gözden geçirilmesi sorunların hafifletilmesine yönelik yapıcı bir adım olacaktır.

KAYNAKÇA

- Acar, F. (2019). *Türkiye-Avrupa Birliği Mülteci Politikaları ve Suriyeli Mülteciler*. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akdoğan, E., & Atalay, M. (2017). Avrupa Birliği'ni Değişime Zorlayan Güç: Göç. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(Kayfor 15 Özel Sayısı), 2437-2454.
- Akgönenç, O. (2010). *Türkiye'nin AB Stratejisi*. Ankara: Nobel.
- Avrupa Birliği Başkanlığı, (2018). Birliğin Temelleri ile İlgili Gelişmeler. https://www.ab.gov.tr/_105.
- Bayraklı, E., & Keskin, K. (2015). *Türkiye, Almanya ve AB Üçgeninde Mülteci Krizi*. (Sayı.143) İstanbul: SETA.
- Bayraklı, E., & Keskin, K. (2017). Avrupa'nın Mülteci Krizi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 12(2), 115-136.

- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (2018). (BMMYK-UNHCR), 30.11.2015,<http://www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/home>
<http://cenevreofisi.dt.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/203413>
- Bozca, N. (2020). *Göç Krizi Işığında Dublin sistemi*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bozdağ, F., & Ergün, N. (2022). Okulda Ruh Sağlığı Hizmetleri Kapsamında Mülteci Çocuklar. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 14(1), 157-170
- Bütünleştirilmiş Haliyle Avrupa Birliği Kurucu Antlaşmaları, Amsterdam Anlaşması. (2007). Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü Kasım İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları (İKV162), <https://www.ikv.org.tr/images/files/A6-tr.pdf>
- Cenkci, Z., & Nazik, E. (2018). Sığınmacı ve Mülteci Kadınların Yaşadığı Sorunlar ve Sunulan Sağlık Hizmetleri. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 21(4), 293-299.
- Ciğler, M. İ. (2018). Silahlı Çatışma Durumlarında Ayrım Gözetmeyen Şiddet Hareketlerinden Kaçan Kişilerin Avrupa Birliği Hukuku ve Türk Hukukunda İkincil Korunması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 20(1), 199-237.
- Çay, M., & Kalaycı-Kırılıoğlu, H. İ. (2021). Göç Olgusu ve Suriyelilerin Yaşadığı Sorunların Değerlendirilmesi. 2. Uluslararası 1 Mayıs Sosyal Politikalar ve Bilimsel Araştırmalar Kongresi, s. 55
- Elmas, F. Y. (2016). *Avrupa 'Kapı Duvar': Göç Yaklaşımında Söylem-Eylem Tutarsızlığı*. Ankara: USAK
- Erdem, C. (2017). Sınıfında Mülteci Öğrenci Bulunan Sınıf Öğretmenlerinin Yaşadıkları Öğretimsel Sorunlar ve Çözümüne Dair Önerileri. *Medeniyet Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 26-42.
- Ergüven, N. S., & Özturanlı, B. (2013). Uluslararası Mülteci Hukuku. *AÜHFD*, 62 (4), 1007-1061.
- Eroğlu, E.C., & Taşkıran, R. (2002). Sığınma Hakkı ve Mültecilerin Durumu. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 1, 105-128
- Ersoy, Ö. (2003). AB'nin Göç ve İltica Politikasındaki Yeni Aracı 'EURODAC'. *Çağın Polisi Dergisi*, 2 (22), <https://www.caginpolisi.com.tr/abnin-goc-ve-iltica-politikasindaki-yeni-aracieurodac/>
- Fribergh, E. (2014). *Sığınma, Sınırlar ve Göç ile İlgili Avrupa Hukuku El Kitabı*. https://insanhaklariizleme.org/vt/yayin_view.php?editid1=1142
- Güleç, C. (2015). Avrupa Birliği'nin Göç Politikaları ve Türkiye'ye Yansımaları. *Journal of TESAM Akademy*, 2 (2), 81-100.
- Helvacı, Z., Kalaycı-Kırılıoğlu, H. İ., & Kırılıoğlu, M. (2021). Suriyeli Çocukların Eğitimine İlişkin Tarihsel Bir Değerlendirme. 3. Uluslararası 23 Nisan Bilimsel Çalışmalar Kongresi, s. 296-307.
- Hopyar, Z. (2016). Avrupa'da Göç ve Mülteci Olgusu. Diaspora Araştırmaları Merkezi. <https://diam.sakarya.edu.tr/tr/icerik/10644/41509/avrupa-da-goc-ve-multeci-olgusu>

- İnce, M., & Shiko, M. (2021). Suriyeli Mültecilerin, Türk Toplumunu ile Entegrasyon Sürecinde Yaşadıkları Sorunlar Üzerine Bir Araştırma. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(2), 39-58.
- Kırlıoğlu, M., & Kalaycı-Kırlıoğlu, H. İ. (2020). Suriyeli Göçmen Akınının Türk Toplumunu Açısından Değerlendirilmesi: Sorunlar ve Deneyimler. 12. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi, s. 46.
- LL2II Projesi. (2015). Göçmenlerin Entegrasyonu İçin Yerel Kuruluşların Öğrenimi, Avrupa'daki Göçmenlerin Entegrasyonu'nda Yerel Kuruluşlar ve Çalışanlar için Rehber Kitap. https://www.programmaintegra.it/wp/wp-content/uploads/2017/03/Guidebook_for_Local_Bodies_and_Operators_on_Integration_of_Migrants_in_Europe_ENG.pdf
- Maastricht Antlaşması. (2007). *Avrupa Birliğini Kuran Anlaşma*. <https://www.ikv.org.tr/images/files/A5-tr.pdf>
- Mormenekşe, S., Seçer, F., Minerel, B., & Göçben, N. (2023). Mülteci Öğrencilerin Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunda Yaşadığı Problemlerin İncelenmesi. *International Journal of Original Educational Research*, 1(1), 23-45.
- Özcan, M. (2005). *Avrupa Birliği Sığınma Hukuku Ortak Bir Sığınma Hukukunun Ortaya Çıkışı*. Ankara: USAK
- Özkerim Güner, N. (2016). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Mültecilerin Haklarının Korunmasındaki Rolü. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 2 (2), 212-241.
- Öztürk, N.Ö. (2012). Avrupa Birliği Temel Haklar Şartında Yer Alan Sığınma Hakkınınin Tahlili. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3(2), 287-229.
- Pazarcı, H. (2005). *Uluslararası Hukuk Dersleri*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Perruchoud R., & Cross J.R. (2013). *Uluslararası Göç Hukuku Göç Terimleri Sözlüğü*. https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml31_turkish_2ndedition.pdf
- Servantie, D. (2017) *Türkiye-AB Mülteci Sözlüğü*. <https://www.ikv.org.tr/images/files/multecisozlugu.pdf>
- Ünal, Ş. (2007). *Avrupa Birliği Hukukuna Giriş*. Ankara: Yetkin.
- Yücel, Y., S. (2017). *Avrupa'nın Mültecilerle İmtihanı*. Ankara: SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı.